

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

Gdańsk, dnia 30 grudnia 2015 r.

Poz. 4572

UCHWAŁA NR 132/XIV/2015 RADY MIEJSKIEJ W NOWYM DWORZE GDAŃSKIM

z dnia 29 grudnia 2015 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Gminy Nowy Dwór Gdański na lata 2015 – 2019

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz.1515) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 z późn. zm.), uchwala się co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Nowy Dwór Gdański na lata 2015 - 2019 w brzmieniu stanowiącym załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Nowego Dworu Gdańskiego

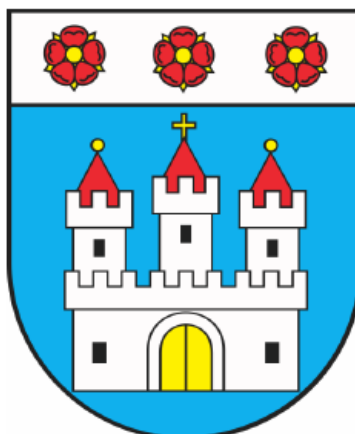
§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni po ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego.

Przewodniczący Rady
Miejskiej

Wojciech Krawczyk

Załącznik do uchwały Nr 132/XIV/2015
Rady Miejskiej w Nowym Dworze Gdańskim
z dnia 29 grudnia 2015 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY NOWY DWÓR GDAŃSKI NA LATA 2015 – 2019

Opracowanie: mgr inż. arch. Joanna Małuj
z zespołem w składzie:
mgr inż. arch. Ewa Matusiak-Zdrojewska
mgr inż. arch. Alicja Stefańska

grudzień 2015

1. Wstęp

1.1. Przedmiot i cel opracowania

Przedmiotem opracowania jest dziedzictwo kulturowe Miasta i Gminy Nowy Dwór Gdański, które stanowi istotny czynnik w rozwoju społeczno-gospodarczym tego terenu. Występuje tu wiele obiektów zabytkowych, w tym o szczególnej wartości historycznej, architektonicznej i artystycznej, wymagających planowych działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Niniejszy program opieki nad zabytkami ma na celu określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Gminny program opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Nowy Dwór Gdański na lata 2015 – 2019 przygotowany został z uwzględnieniem opracowań dotyczących zabytków przygotowanych w roku 2008 przez p. Jerzego Domino i w 2015 przez p. Piotra Najmajera.

1.2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Gminny program opieki nad zabytkami sporządzany jest przez burmistrza na okres czterech lat na podstawie art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z 2015 r. poz. 397, 774, 1777). Po jego opracowaniu i uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, jest on przyjmowany przez radę miasta i gminy i ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Burmistrz zobowiązany jest co dwa lata sporządzić sprawozdanie z realizacji programu, które przedstawia radzie gminy.

Zgodnie z art. 87 ust. 2 gminny program opieki nad zabytkami ma na celu w szczególności:

- 1) *włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;*
- 2) *uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;*
- 3) *zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;*
- 4) *wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;*
- 5) *podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;*
- 6) *określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;*
- 7) *podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.*

Podstawę do sporządzania gminnego programu opieki nad zabytkami określa art. 21 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z 2015 r. poz. 397, 774, 1777). Jest nią gminna ewidencja zabytków.

Art. 22

1. *Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.*
2. *Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.*
3. *Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.*
4. *Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.*
5. *W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:*
 - 1) *zabytki nieruchomości wpisane do rejestru;*
 - 2) *inne zabytki nieruchomości znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;*
 - 3) *inne zabytki nieruchomości wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.*
6. *Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych.*

2. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami

Zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela, o czym mówi art. 5, art. 6 ust 1. i art 86. Konstytucji RP (t. j. Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, z 2001 r. Nr 28, poz. 319, z 2006 r. Nr 200, poz. 1471, z 2009 r., Nr 114, poz. 946.)

Definicje „zabytku” oraz pojęć „ochrony i opieki” zawarte są w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z 2015 r. poz. 397, 774,1777). Art. 3 pkt 1 ustawy brzmi:

zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

Ustawowa definicja zabytku jest szeroka i obejmuje nie tylko nieruchomości wpisane do rejestru zabytków, czy też ujęte w wojewódzkiej ewidencji lub ewidencji gminnej, ale również wszystkie inne nieruchomości lub ich części posiadające określone w definicji cechy. W związku z tym one również są przedmiotem ochrony i opieki wynikającej z ustawy.

Zgodnie z art. 6 tej ustawy:

- 1) *Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:*
 - 1) *zabytki nieruchomości będące, w szczególności:*
 - a) *krajobrazami kulturowymi,*
 - b) *układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,*
 - c) *dzielami architektury i budownictwa,*
 - d) *dzielami budownictwa obronnego,*

- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j. Dz. U. z 2012 r. poz. 642 i 908 oraz z 2013 r. poz. 829.)
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) relikwiami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
- 2) Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Pojęcia: zabytku nieruchomego, zabytku ruchomego, zabytku archeologicznego, historycznego układu urbanistycznego lub ruralistycznego, historycznego zespołu zabudowy, krajobrazu kulturowego zdefiniowane są w art. 3 tejże ustawy.

2.1. Obowiązki samorządu gminy

Obowiązki samorządu gminy z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określone są przede wszystkim w następujących aktach prawnych:

1. ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. z 2013 r. poz. 594, 1318, z 2014 r. poz. 379, 1072.),
2. ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z 2015 r. poz. 397, 774.),
3. ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t. j. Dz. U. z 2015 r. poz. 199, 443, 774, 1265, 1434, 1713, 1777,).

W art. 7 ustawa o samorządzie gminnym definiuje zadania własne gminy, do których należą m.in. zagadnienia:

- 1) *ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody ...*
- 9) *kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.*

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest podstawowym aktem prawnym regulującym problematykę ochrony dóbr kultury. Art. 4 ustala, że:

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) *zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;*
- 2) *zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;*
- 3) *udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;*
- 4) *przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;*
- 5) *kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;*
- 6) *uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.*

Ochrona i opieka nad zabytkami stanowią istotny element polityki przestrzennej prowadzonej na terenie gminy. Zgodnie z art. 3 ust. 1 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym:

Kształtowanie i prowadzenie polityki przestrzennej na terenie gminy, w tym uchwalanie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, (...) należy do zadań własnych gminy.

Art. 1 ust. 2 tej ustawy stwierdza:

W planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się zwłaszcza:

- 1) *wymagania ładu przestrzennego, w tym urbanistyki i architektury;*
- 2) *walory architektoniczne i krajobrazowe;*
- 4) *wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.*

Istotne znaczenie odpowiedniego kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej dla ochrony dóbr kultury podkreśla art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, który ustanawia formy ochrony zabytków:

Formami ochrony zabytków są:

- 1) *wpis do rejestru zabytków;*
- 2) *uznanie za pomnik historii;*
- 3) *utworzenie parku kulturowego;*
- 4) *ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji*

o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

O uwzględnieniu form ochrony w planowaniu przestrzennym mówią też następujące artykuły ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

Art. 18

1. *Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województwa, planów zagospodarowania przestrzennego województwa, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.*
2. *W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:*
 - 1) *uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;*
 - 2) *określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;*
 - 3) *ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.*

Art. 19

1. *W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:*
 - 1) *zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;*
 - 2) *innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;*
 - 3) *parków kulturowych.*
- 1a. *W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:*
 - 1) *zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;*
 - 2) *innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.*
- 1b. *W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:*
 - 1) *ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;*
 - 2) *ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;*

- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.
2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.
3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20.

Projekty i zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Uchwała o której mowa w wymienionym powyżej art.19 ust 1b jest w kompetencjach rady gminy na podstawie art. 37a ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Może ona zawierać ustalenia dotyczące zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabaryty, standardy jakościowe oraz rodzaje materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane. Przyzwolenie ta wynika z ustawy z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

Zgodnie z art. 16 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami radzie gminy przysługują także wola i kompetencje w zakresie tworzenia parku kulturowego „w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

Art. 17.

1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:
 - 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
 - 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
 - 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
 - 3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;
- 3) składowania lub magazynowania odpadów.

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych(Dz.U.04.212.2153) do kompetencji gmin należy też sporządzanie planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Art. 3

1. Organizację i sposób ochrony zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, planuje się w jednostkach organizacyjnych posiadających zabytki oraz na poszczególnych stopniach administracji, ujmując stan zasobu podlegającego ochronie, zagrożenia, zamiar działania, sposób realizacji, niezbędne siły i środki oraz czas i koszty wykonania w sporządzanych w tym celu następujących dokumentach:

- 1) planie ochrony zabytków jednostki organizacyjnej;
- 2) gminnym planie ochrony zabytków;
- 3) powiatowym planie ochrony zabytków;
- 4) wojewódzkim planie ochrony zabytków;
- 5) krajowym planie ochrony zabytków.

2. Plany ochrony zabytków, o których mowa w ust. 1, sporządza się odpowiednio do przewidywanych i realnych zagrożeń, w szczególności na wypadek:

- 1) pożaru;
- 2) powodzi, ulewy lub zalania z innych przyczyn;
- 3) wichury;
- 4) katastrofy budowlanej, awarii technicznej, chemicznej;
- 5) demonstracji i rozruchów ulicznych, rabunku lub aktu wandalizmu;
- 6) ataku terrorystycznego;
- 7) konfliktu zbrojnego.

3. Plany ochrony zabytków zawierają w szczególności:

- 1) informacje niezbędne do realizacji prac przygotowawczych oraz sprawnego koordynowania i zarządzania ochroną w poszczególnych etapach działania;
- 2) wykaz osób uprawnionych do podejmowania decyzji i kierowania ochroną;
- 3) wyszczególnienie sposobów przepływu informacji na wszystkich stopniach zarządzania.

4. W razie zaistnienia konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej, gdy planowane prace związane z ochroną zabytków nie zostały w całości wykonane, kierownik jednostki organizacyjnej posiadającej zabytki zabezpiecza je w sposób doraźny przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

5. Plany ochrony sporządza się według "Instrukcji przygotowania i realizacji planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych", stanowiącej załącznik do rozporządzenia.

Art. 4.

1. Plan ochrony zabytków jednostki organizacyjnej na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje kierownik jednostki organizacyjnej posiadającej zabytki, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, oraz przedstawia do zatwierdzenia wójtowi (burmistrzowi, prezydentowi miasta).

2. Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje wójt (burmistrz, prezydent miasta); plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze powiatu.

Ponadto w zakresie obowiązków samorządu gminy związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami wchodzi także obowiązki wynikające z jego statusu jako właściciela lub posiadacza zabytku, o których mowa poniżej.

2.1. Obowiązki właścicieli i posiadaczy zabytków

Obowiązki właścicieli i posiadaczy zabytków związane z ochroną i opieką nad tymi zabytkami w szerokim zakresie ustala ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z 2015 r. poz. 397, 774, 1777).

Zgodnie z art. 5 tej ustawy:

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Zgodnie z art. 28 tej ustawy:

Niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

2.2. Instrumenty opieki nad zabytkami

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z 2015 r. poz. 397, 774, 1777) rozdziela pojęcia (a wraz z tym prawa i obowiązki z nimi związane) *ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*.

Zgodnie z art. 5 ustawy:

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa określa również definicje:

- prace konserwatorskie* - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań,
- prace restauratorskie* - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań,
- roboty budowlane* - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku.

Uprawnia i obowiązki związane z opieką nad zabytkami różnią się w zależności od form ochrony zabytków. Występuje podział na:

- zabytki wpisane do rejestru zabytków,
- zabytki wpisane do ewidencji zabytków,
- prawa i obowiązki wszystkich właścicieli lub dysponujących zabytkami.

2.2.1. Zabytki wpisane do rejestru zabytków

Oprócz zapewnienie podstawowych warunków określonych w art. 5 (powyżej) w stosunku do zabytków wpisanych do rejestru obowiązują m.in.:

Art. 25.

1. Zagospodarowanie na cele użytkowe zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru wymaga posiadania przez jego właściciela lub posiadacza:

- 1) dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku;
- 2) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym, określającego zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazującego niezbędne do zastosowania materiały i technologie;
- 3) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu zagospodarowania zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem oraz dalszego korzystania z tego zabytku, z uwzględnieniem wyeksponowania jego wartości.

2. W celu spełnienia wymagań, o których mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany nieodpłatnie udostępnić do wglądu właścicielowi lub posiadaczowi zabytku nieruchomego posiadaną przez siebie dokumentację tego zabytku oraz umożliwić dokonywanie niezbędnych odpisów z tej dokumentacji.

Art. 27.

Na wniosek właściciela lub posiadacza zabytku wojewódzki konserwator zabytków przedstawia, w formie pisemnej, zalecenia konserwatorskie określające sposób

korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także zakres dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

Zgodnie z art. 28 właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru zabytków jest zobowiązany do zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;*
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;*
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;*
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.*

Art. 30.

- 1. Właściciel lub posiadacz zabytku nieruchomego bądź nieruchomości o cechach zabytku jest obowiązany udostępnić ten zabytek bądź nieruchomość wykonawcy badań w celu ich przeprowadzenia.*

Przed przystąpieniem do realizacji robót budowlanych związanych z zabytkiem wpisanym do rejestru zabytków, osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna finansująca te roboty jest obowiązana pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli są one niezbędne dla ochrony zabytków archeologicznych (art. 31 ust. 1a). Szczegółowy zakres i rodzaj niezbędnych badań ustala wojewódzki konserwator zabytków w drodze decyzji. Egzemplarz dokumentacji badań podlega po ich zakończeniu nieodpłatnemu przekazaniu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

Lista czynności wymagających pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków została określona w art. 36. obejmuje ona m.in.:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru;*
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;*
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;*
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;*
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;*
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;*
- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;*
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;*
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;*
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru: urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16b i 16c ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t. j. Dz. U. z 2015 r. poz. 199, 443 i 774) oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;*

- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru;
- 12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Pozwolenia wydaje się na wniosek osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do korzystania z zabytku wpisanego do rejestru, wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu albo ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego.

Pozwolenie na prowadzenie badań konserwatorskich i architektonicznych przy zabytku wpisanym do rejestru albo badań archeologicznych lub poszukiwań ukrytych bądź porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, wydaje się również na wniosek osób fizycznych albo jednostek organizacyjnych zamierzających prowadzić te badania lub poszukiwania.

Uzyskanie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podjęcie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia, w przypadkach określonych przepisami Prawa budowlanego.

Jeżeli właściciel lub posiadacz zabytku rozpocznie ww. prace bez pozwolenia konserwatora, lub będzie je realizował w sposób z nim nie zgodny wojewódzki konserwator zabytków wyda decyzję o ich wstrzymaniu (art. 43).

Jednak zgodnie z zapisami art. 49:

1. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję nakazującą osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do korzystania z zabytku wpisanego do rejestru, wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu albo ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego, przeprowadzenie prac konserwatorskich lub robót budowlanych przy tym zabytku, jeżeli ich wykonanie jest niezbędne ze względu na zagrożenie zniszczeniem lub istotnym uszkodzeniem tego zabytku.
2. Wykonanie decyzji nakazującej przeprowadzenie prac konserwatorskich lub robót budowlanych przy zabytku nieruchomym nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia, w przypadkach określonych przepisami Prawa budowlanego.
3. W przypadku wykonania zastępczego prac konserwatorskich lub robót budowlanych przy zabytku nieruchomym wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję określającą wysokość wierzytelności Skarbu Państwa z tytułu wykonania zastępczego tych prac lub robót, ich zakres oraz termin wymagalności tej wierzytelności.

Jeżeli dysponujący zabytkiem nie rozpocznie ww. prac, konserwator może zastępczo wykonać te prace obciążając ich kosztami dysponującego zabytkiem.

Art. 71.

1. W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo

- stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.*
2. *Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny, określony w ust. 1, posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.*

Art. 72.

Na zasadach i w trybie określonych odrębnymi przepisami, prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach będących w posiadaniu jednostek organizacyjnych, zaliczanych do sektora finansów publicznych, są finansowane ze środków finansowych przyznanych odpowiednio przez dysponentów części budżetowych bądź jednostki samorządu terytorialnego, którym podlegają te jednostki.

Art. 73.

Osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie, może ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy tym zabytku.

Zgodnie z art. 76 dotacja może być udzielona na dofinansowanie:

- 1) *nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku;*
- 2) *nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji.*

Artykuł 77 przewiduje, że dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować nakłady konieczne na:

- 1) *sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;*
- 2) *przeprowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych;*
- 3) *wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;*
- 4) *opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;*
- 5) *wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;*
- 6) *sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;*
- 7) *zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;*
- 8) *stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;*
- 9) *odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;*

- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Art. 78.

1. *Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.*
2. *Jeżeli zabytek, o którym mowa w ust. 1, posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.*
3. *W przypadku, jeżeli stan zachowania zabytku, o którym mowa w ust. 1, wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być również udzielona do wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.*
4. *Łączna wysokość dotacji udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego i wojewódzkiego konserwatora zabytków nie może przekraczać wysokości dofinansowania określonej w ust. 1-3.*

W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez radę miasta i gminy, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja ta, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru (*art. 81*).

Art. 108.

- 1. Kto niszczy lub uszkadza zabytek, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.*
- 2. Jeżeli sprawca czynu określonego w ust. 1 działa nieumyślnie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.*
- 3. W razie skazania za przestępstwo określone w ust. 1 sąd orzeka, a w razie skazania za przestępstwo określone w ust. 2 sąd może orzec, nawiązkę na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami w wysokości od trzykrotnego do trzydziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia.*

Art. 110.

- 1. Kto będąc właścicielem lub posiadaczem zabytku nie zabezpieczył go w należyty sposób przed uszkodzeniem, zniszczeniem, zaginięciem lub kradzieżą, podlega karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny.*
- 2. W razie popełnienia wykroczenia określonego w ust. 1 można orzec nawiązkę do wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.*

Na podstawie *art. 113* właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub innego zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków podlega karze grzywny, jeżeli nie powiadomi wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia,*
- 2) zagrożeniu dla zabytku niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia,*
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany,*
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.*

W razie popełnienia ww. wykroczenia można orzec nawiązkę do wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.

Również karze grzywny podlega osoba prowadząca bez pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie lub architektoniczne przy zabytku wpisanym do rejestru lub roboty budowlane w jego otoczeniu albo badania archeologiczne (*art. 117*), lub umieszczająca bez pozwolenia urządzenia techniczne, tablicę reklamową lub urządzenie reklamowe w rozumieniu *art. 2 pkt 16b i 16c* ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, lub napis (*art. 118*).

2.2.2. Zabytki wpisane do ewidencji zabytków

Gminna ewidencja zabytków powstaje na podstawie wojewódzkiej ewidencji zabytków i stanowi podstawę do uwzględnienia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzjach o

warunkach zabudowy. Art. 22 ust. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z 2015 r. poz. 397, 774.). mówi o zawartości gminnej ewidencji zabytków:

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;*
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;*
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.*

Oprócz zapewnienia podstawowych warunków określonych w art. 5 (mówiącym o tym, czym jest opieka nad zabytkami) w stosunku do zabytków wpisanych do gminnej ewidencji zabytków obowiązują :

Art. 27.

Na wniosek właściciela lub posiadacza zabytku wojewódzki konserwator zabytków przedstawia, w formie pisemnej, zalecenia konserwatorskie, określające sposób korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także zakres dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

Zgodnie z art. 28 właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do ewidencji zabytków jest zobowiązany do zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;*
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;*
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;*
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.*

Art. 30.

1. Właściciel lub posiadacz zabytku nieruchomego bądź nieruchomości o cechach zabytku jest obowiązany udostępnić ten zabytek bądź nieruchomość wykonawcy badań w celu ich przeprowadzenia.

Przed przystąpieniem do realizacji robót budowlanych związanych z zabytkiem znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków niezbędne jest uzyskanie opinii właściwego konserwatora zabytków.

Przed przystąpieniem do realizacji robót budowlanych związanych z zabytkiem archeologicznym objętym ochroną na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna finansująca te roboty jest obowiązana pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli są one niezbędne dla ochrony zabytków archeologicznych (art. 31 ust. 1a). Szczegółowy zakres i rodzaj niezbędnych badań ustala

wojewódzki konserwator zabytków w drodze decyzji. Egzemplarz dokumentacji badań podlega po ich zakończeniu nieodpłatnemu przekazaniu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

Zgodnie z *art. 36. ust. 1 pkt 5* prowadzenie badań archeologicznych wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 36.

6. Pozwolenie na prowadzenie badań archeologicznych wydaje się na wniosek osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do korzystania z nieruchomości, wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu albo ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego.

*7. Pozwolenie na prowadzenie badań konserwatorskich i architektonicznych przy zabytku wpisanym do rejestru albo badań archeologicznych lub poszukiwań ukrytych bądź porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, wydaje się również na wniosek osób fizycznych albo jednostek organizacyjnych zamierzających prowadzić te badania lub poszukiwania. W przypadku niez uzyskania zgody właściciela lub posiadacza nieruchomości na przeprowadzenie tych badań lub poszukiwań przepisy *art. 30 ust. 1 i 2* stosuje się odpowiednio.*

Art. 71.

1. W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.

*2. Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny, określony w *ust. 1*, posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.*

Art. 108.

1. Kto niszczy lub uszkadza zabytek, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

*2. Jeżeli sprawca czynu określonego w *ust. 1* działa nieumyślnie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.*

*3. W razie skazania za przestępstwo określone w *ust. 1* sąd orzeka, a w razie skazania za przestępstwo określone w *ust. 2* sąd może orzec, nawiązkę na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami w wysokości od trzykrotnego do trzydziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia.*

Art. 110.

1. Kto będąc właścicielem lub posiadaczem zabytku nie zabezpieczył go w należyty sposób przed uszkodzeniem, zniszczeniem, zaginięciem lub kradzieżą, podlega karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny.

2. W razie popełnienia wykroczenia określonego w ust. 1 można orzec nawiązkę do wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.

Na podstawie *art. 113* właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub innego zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków podlega karze grzywny, jeżeli nie powiadomi wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia,*
- 2) zagrożeniu dla zabytku niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia,*
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany,*
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.*

W razie popełnienia ww. wykroczenia można orzec nawiązkę do wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.

2.2.3. Zabytki ruchome

Oprócz zapewnienia podstawowych warunków określonych w *art. 5* (powyżej) w stosunku do zabytków ruchomych obowiązują m.in.:

Zgodnie z *art. 28* właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w ewidencji zabytków w odniesieniu do zabytków ruchomych jest zobowiązany do zawiadania wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

Art. 28

- 3. zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany.*

Zgodnie z *art. 36. ust. 1 pkt 7,12* pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

Art. 36.

7) trwale przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;

12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Ponadto pozwolenie na prowadzenie poszukiwań ukrytych bądź porzuconych zabytków ruchomych może być wydane na wniosek osób fizycznych albo jednostek organizacyjnych (art. 36 ust. 7)

Art. 50.

1. *W przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia, uszkodzenia, kradzieży, zaginięcia lub nielegalnego wywiezienia za granicę, wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia.*
2. *Czasowe zajęcie zabytku ruchomego polega na przekazaniu go, w zależności od rodzaju zabytku, do muzeum, archiwum lub biblioteki.*
3. *W przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. Przepisy o gospodarce nieruchomościami stosuje się odpowiednio.*
4. *Jeżeli nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, o którym mowa w ust. 1 lub 3:*
 - 1) *zabytek ruchomy może być przejęty przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, w drodze decyzji, na własność Skarbu Państwa, z przeznaczeniem na cele kultury, oświaty lub turystyki, za odszkodowaniem odpowiadającym wartości rynkowej tego zabytku;*
 - 2) *zabytek nieruchomy może być na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków wywłaszczony przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami.*

Art. 109b.

Kto rzecz ruchomą zbywa jako zabytek ruchomy albo zbywa zabytek jako inny zabytek, wiedząc, że są one podrobione lub przerobione, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

Na podstawie *art. 113 ust. 1 pkt. 3* właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub innego zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków podlega karze grzywny, jeżeli nie powiadomi wojewódzkiego konserwatora zabytków o zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego, w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany. W przypadku popełnienia tego wykroczenia można orzec nawiązkę do wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.

Nie wymaga zgody właściciela zabytku włączenie karty zabytku ruchomego znajdującego się w dotychczasowej centralnej ewidencji dóbr kultury do wojewódzkiej ewidencji zabytków (*art. 143 ust. 2*)

2.2.4. Zabytki znajdujące się w muzeach i w bibliotekach

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach zostały określone w ustawie z dnia 21 listopada 1996r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2012 r. poz. 987.):

Art. 1.

1. Muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów.

Art. 2.

1. Muzeum realizuje cele określone w art. 1, w szczególności przez:

- 1) gromadzenie zabytków w statutowo określonym zakresie;*
- 3) przechowywanie gromadzonych zabytków, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych;*
- 4) zabezpieczanie i konserwację zbiorów oraz, w miarę możliwości, zabezpieczanie zabytków archeologicznych nieruchomych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody.*

Art. 21.

1. Muzealiami są rzeczy ruchome i nieruchomości stanowiące własność muzeum i wpisane do inwentarza muzealiów. Muzealia stanowią dobro narodowe.

1a. W przypadku muzeum nieposiadającego osobowości prawnej, muzealiami są rzeczy ruchome i nieruchomości stanowiące własność podmiotu, który utworzył muzeum, oraz wpisane do inwentarza muzealiów.

2. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określi, w drodze rozporządzenia, zakres, formy i sposób ewidencjonowania zabytków w muzeach, wskazując, w szczególności, rodzaj dokumentacji ewidencyjnej, wymagania, jakim powinno odpowiadać prowadzenie tej dokumentacji, sposób oznakowania muzealiów oraz tryb ich dokumentowania w przypadku przenoszenia poza siedzibę muzeum oraz skreślenia z inwentarza muzeum.

Art. 28.

Muzealia, będące nieruchomościami, w momencie likwidacji muzeum podlegają bezzwłocznie wpisowi do rejestru zabytków, chyba że wejdą w skład innego muzeum.

Zasady ochrony materiałów bibliotecznych zostały określone w ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2012 r. poz. 642, poz. 908, z 2013 r. poz. 829.). Według art. 4. ust. 1. ww. ustawy do podstawowych zadań bibliotek należy m. in.: gromadzenie, opracowywanie, przechowywanie i ochrona materiałów bibliotecznych.

Zbiory o wyjątkowej wartości i znaczeniu dla dziedzictwa narodowego stanowią narodowy zasób biblioteczny:

Art. 6.

1. Zbiory bibliotek mające wyjątkową wartość i znaczenie dla dziedzictwa narodowego stanowią, w całości lub części, narodowy zasób biblioteczny.

2. Narodowy zasób biblioteczny podlega szczególnej ochronie.

2a. Przy ministrze właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego działa Rada do Spraw Narodowego Zasobu Bibliotecznego. Do zakresu działania Rady, jako organu opiniodawczo-doradczego w sprawach narodowego zasobu bibliotecznego, należy w szczególności:

- 1) opiniowanie wniosków organizatorów bibliotek o włączenie ich zbiorów do narodowego zasobu bibliotecznego oraz przedstawianie ministrowi propozycji dotyczących zatwierdzenia tych wniosków;*
- 2) opiniowanie systemu informacji o narodowym zasobie bibliotecznym;*
- 3) opracowywanie i przyjmowanie planów pracy dotyczących narodowego zasobu bibliotecznego.*

2.2.5. Materiały archiwalne

Zasady ochrony materiałów archiwalnych zostały określone w ustawie z dnia 14 lipca 1983r. O narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t. j. Dz. U. z 2011 r. Nr 123, poz. 698, Nr 171, poz. 1016, z 2014 r. poz. 822, z 2015 r. poz. 566.)

2.2.6. Wybrane prawa i obowiązki powszechne

Prowadząc roboty budowlane lub ziemne należy się liczyć z odkryciem przedmiotów, co do których istnieje przypuszczenie, iż są one zabytkami. *Artykuł 32* określa procedurę postępowania w przypadku dokonania takiego odkrycia, według której prowadzący roboty jest zobowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot,*
- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia,*
- 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).*

W terminie niezwłocznym, nie dłuższym niż 3 dni wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa powyżej. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany w terminie 5 dni od dnia przyjęcia tego zawiadomienia, dokonać oględzin odkrytego przedmiotu. Jeżeli w tym terminie wojewódzki konserwator zabytków nie dokona oględzin odkrytego przedmiotu, przerwane roboty mogą być kontynuowane.

Po dokonaniu oględzin odkrytego przedmiotu wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję:

- 1) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem,*
- 2) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia,*

3) nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej te roboty, badań archeologicznych w niezbędnym zakresie.

Roboty budowlane lub ziemne nie mogą być wstrzymane na okres dłuższy niż miesiąc od dnia doręczenia decyzji wojewódzkiego konserwatora zabytków, chyba, że w trakcie badań archeologicznych zostanie odkryty zabytek posiadający wyjątkową wartość. W takim wypadku wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o przedłużeniu okresu wstrzymania robót. Jednak nie dłużej niż do 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w powyżej. Po zakończeniu badań archeologicznych wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję pozwalającą na kontynuację przerwanych robót.

W przypadku odkrycia przedmiotu co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, z wyłączeniem zabytków archeologicznych, w sprawach własności i wynagrodzenia dla znalazcy tego przedmiotu stosuje się odpowiednio art. 189 Kodeksu cywilnego (*Jeżeli rzecz mająca znaczniejszą wartość materialną albo wartość naukową lub artystyczną została znaleziona w takich okolicznościach, że poszukiwanie właściciela byłoby oczywiście bezcelowe, znalazca obowiązany jest oddać rzecz właściwemu organowi państwowemu. Rzecz znaleziona staje się własnością Skarbu Państwa, a znalazcy należy się odpowiednie wynagrodzenie*).

Jeżeli ktoś przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, to burmistrza.

Burmistrz jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa powyżej. W terminie 3 dni od dnia przyjęcia tego zawiadomienia wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany dokonać oględzin znalezionego przedmiotu i miejsca jego znalezienia oraz, w razie potrzeby, zorganizować badania archeologiczne (*art. 33*).

Osobom, które odkryły bądź przypadkowo znalazły zabytek archeologiczny, przysługuje nagroda, jeżeli dopełniły one powyższych obowiązków (*art. 34 ust. 1*).

Przedmioty będące zabytkami archeologicznymi odkrytymi, przypadkowo znalezionymi albo pozyskanymi w wyniku badań archeologicznych, stanowią własność Skarbu Państwa (*art. 35 ust. 1*).

Osoba, która bez pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia poszukuje ukrytych lub porzuconych zabytków, w tym przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, podlega karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny (*art. 111*).

W razie popełnienia powyższego wykroczenia można orzec:

- 1) przepadek narzędzi i przedmiotów, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia wykroczenia, chociażby nie stanowiły własności sprawcy,*
- 2) przepadek przedmiotów pochodzących bezpośrednio lub pośrednio z wykroczenia,*

- 3) obowiązek przywrócenia stanu poprzedniego lub zapłaty równowartości wyrządzonej szkody.

Art. 115.

1. Kto niezwłocznie nie powiadomił wojewódzkiego konserwatora zabytków lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) o odkryciu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, a także nie wstrzymał wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć znaleziony przedmiot i nie zabezpieczył, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiotu i miejsca jego znalezienia, podlega karze grzywny.
2. W razie popełnienia wykroczenia określonego w ust. 1 można orzec nawiązkę do wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.

Art. 116.

1. Kto niezwłocznie nie powiadomił wojewódzkiego konserwatora zabytków lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) o przypadkowym odkryciu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, a także nie zabezpieczył, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiotu i miejsca jego znalezienia, podlega karze grzywny.
2. W razie popełnienia wykroczenia określonego w ust. 1 można orzec nawiązkę do wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.

2.3. Inne regulacje prawne

Obowiązek ochrony zabytków uwzględniono też w innych aktach prawnych, w tym:

1. Ustawa z dnia 7 lipca 1994r. - Prawo budowlane (t. j. Dz. U. z 2013 r. poz. 1409, z 2014 r. poz. 40, 768, 822, 1133, 1200, z 2015 r. poz. 151, 200, 443, 528, 774, 1165, 1265, 1549, 1642, 1777) określa zasady postępowania z obiektami budowlanymi, mając na uwadze zasady postępowania w przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków lub ewidencji zabytków:

Art.1

Ustawa – Prawo budowlane, zwana dalej „ustawą”, normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbioru obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach.

Art.2 ust.2

Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności:

- 3) o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

2. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001r. - Prawo ochrony środowiska (t. j. Dz. U. z 2013 r. poz. 1232, 1238, z 2014 r. poz. 40, 47, 457, 822, 1101, 1146, 1322, 1662, z 2015 r. poz. 122, 151, 277, 478, 774, 881, 933, 1045, 1223, 1434, 1593, 1688, 1936) określa zasady ochrony środowiska oraz zachowania wartości kulturowych.

3. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004r. o ochronie przyrody (t. j. Dz. U. z 2013 r. poz. 627, 628, 842, z 2014 r. poz. 805, 850, 1101, 1863, z 2015 r. poz. 222, 774.) określa m. in. zasady dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew położonych na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską

4. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997r. o gospodarce nieruchomościami (t. j. Dz. U. z 2015 r. poz. 782, 985, 1039.) określa m. in. zasady postępowania w stosunku do nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską.

W rozumieniu art. 6. pkt. 5 ustawy celem publicznym jest:

5) opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

5. Ustawa z dnia 25 października 1991r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t. j. z 2012 r. poz. 406, z 2014 r. poz. 423, z 2015 r. poz. 337.) precyzuje zasady wykonywania działalności kulturalnej. Jednym z jej zadań jest opieka nad zabytkami.

Art.1

1. Działalność kulturalna w rozumieniu niniejszej ustawy polega na tworzeniu, upowszechnianiu i ochronie kultury.

2. Państwo sprawuje mecenat nad działalnością kulturalną polegający na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami.

3. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może wspierać finansowo, w ramach mecenatu państwa, realizację planowanych na dany rok zadań związanych z polityką kulturalną państwa, prowadzonych przez instytucje kultury i inne podmioty nienależące do sektora finansów publicznych.

4. Mecenat, o którym mowa w ust. 2 i 3, sprawują także organy jednostek samorządu terytorialnego w zakresie ich właściwości.

6. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1118, 1138, 1146.) zalicza do sfery zadań publicznych działania w zakresie kultury, sztuki i ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego, co wiąże się z ochroną zabytków.

Art. 3

1. Działalnością pożytku publicznego jest działalność społecznie użyteczna, prowadzona przez organizacje pozarządowe w sferze zadań publicznych określonych w ustawie.

Art. 4.

1. Sfera zadań publicznych, o której mowa w art. 3 ust. 1, obejmuje zadania w zakresie:
16) kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

7. Ustawa z dnia 9 października 2015r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2015 r. poz. 1777.) określa sposób postępowania w przypadku występowania na obszarze rewitalizowanym budynków objętych formami ochrony zabytków oraz możliwość otrzymania dotacji na wykonanie określonych prac.

W rozumieniu Art.17 ust. 2 pkt. 4 ustawy wójt, burmistrz albo prezydent miasta, po podjęciu przez radę gminy uchwały o przystąpieniu do sporządzenia gminnego programu rewitalizacji, występuje o zaopiniowanie:

b) w przypadku gdy jest to uzasadnione specyfiką obszaru rewitalizacji przez:
– właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków – w zakresie form ochrony zabytków.

W rozumieniu Art.35 ust. 1 pkt. 2 ustawy gmina ma możliwość udzielenia dotacji na wykonywanie określonych prac przy budynkach niewpisanych do rejestru zabytków:

Art. 35. 1. W przypadku nieruchomości położonych na obszarze Strefy gmina może udzielić ich właścicielom lub użytkownikom wieczystym dotacji w wysokości nieprzekraczającej 50% nakładów koniecznych na wykonanie:

2) prac konserwatorskich i prac restauratorskich w rozumieniu art. 3 pkt 6 i 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z późn. zm.7)) w odniesieniu do nieruchomości niewpisanych do rejestru zabytków.

8. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 r. poz. 774 z późn. zm.) wprowadza pojęcie krajobrazu priorytetowego, dla określenia którego obszar zabytkowy może mieć znaczenie ze względu na wartości kulturowe.

Art. 7. W ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2015 r. poz. 199 i 443) wprowadza się następujące zmiany:

1) w art. 2:

a) po pkt 16 dodaje się pkt 16a–16f w brzmieniu:

16f) „krajobrazie priorytetowym” – należy przez to rozumieć krajobraz szczególnie cenny dla społeczeństwa ze względu na swoje wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne, architektoniczne, urbanistyczne, ruralistyczne lub estetyczno-widokowe, i jako taki wymagający zachowania lub określenia zasad i warunków jego kształtowania”;

W rozumieniu art. 9 pkt. 7 w ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 r. poz. 627, z późn. zm.11) wprowadza się następujące zmiany, dotyczące elementów chronionych w ramach krajobrazu priorytetowego:

„Art. 23a. 1. Na obszarze chronionego krajobrazu sejmik województwa, w drodze uchwały stanowiącej akt prawa miejscowego:

1) wyznacza, w granicach krajobrazów priorytetowych zidentyfikowanych w ramach audytu krajobrazowego, o którym mowa w art. 38a ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, strefy ochrony krajobrazu stanowiące w szczególności przedpola ekspozycji, osie widokowe, punkty widokowe oraz obszary zabudowane wyróżniające się lokalną formą architektoniczną, istotne dla zachowania walorów krajobrazowych obszaru chronionego krajobrazu, wraz ze wskazaniem które z zakazów, wymienionych w art. 24 ust. 1a, obowiązują w danej strefie;

2) określa wykaz obiektów o istotnym znaczeniu historycznym i kulturowym.

2.4. Organy ochrony zabytków

Zgodnie z art. 89 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z 2015 r. poz. 397, 774.):

Organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;*
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.*

3. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych stanowi jeden z celów gminnego programu opieki nad zabytkami. System zadań strategicznych dla obszaru gminy tworzony jest zarówno przez przyjęte przez radę dokumenty strategiczne jak i dokumenty opracowywane przez jednostki administracyjne wyższego rzędu. Zadania strategiczne związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami na poziomie ponadlokalnym, obejmujące swym zasięgiem obszar gminy definiują:

- 1) Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014 – 2017;
- 2) Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030;
- 3) Uzupelnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020;
- 4) Strategia Rozwoju Kraju 2020;
- 5) Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020;
- 6) Narodowy Plan Rewitalizacji 2022. Założenia.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Nowy Dwór Gdański na lata 2015 – 2019 wpisuje się z priorytetami, kierunkami i zadaniami w poniżej przedstawione dokumenty strategiczne.

3.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

3.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014 – 2017

Ochrona dziedzictwa kulturowego, zgodnie z art. 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, jest jednym z podstawowych obowiązków państwa. Dziedzictwo kulturowe to dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń. Pomimo iż najczęściej utożsamiane jest ono z architekturą i sztuką, to jego elementy stanowią także formy gospodarowania (np. sposoby uprawy roli) i wiele innych przejawów życia i rozwoju społeczności. Zabytki są integralną częścią narodowego dziedzictwa kulturowego i są dobrem wspólnym, o które troskę każdemu obywatelowi nakazuje art. 82 Konstytucji RP.

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z 2015 r. poz. 397, 774.):

Art. 84.

W celu stworzenia warunków niezbędnych do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego inicjuje i opracowuje, przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków, krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Art. 85.

1. W krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określa się, w szczególności, cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji.

2. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami opracowuje się na okres 4 lat.

Art. 86.

1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami uchwała Rada Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Art. 90.

2. Do zadań wykonywanych przez Generalnego Konserwatora Zabytków należy, w szczególności:

1) opracowanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014- 2017 przyjęty został w dniu 24 czerwca 2014 r. przez Radę Ministrów. Dokument ma usprawnić nadzór nad służbami konserwatorskimi oraz określić źródła finansowania inwestycji i procedur administracyjnych

związanych z wydawaniem decyzji oraz przyznawaniem funduszy na prace podejmowane w obiektach zabytkowych.

Celem głównym Krajowego Programu jest wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków.

Dla realizacji celu głównego opracowano trzy cele szczegółowe:

Cel szczegółowy 1: Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce

Kierunki działania:

1. Porządkowanie rejestru zabytków nieruchomych (księgi rejestru A i C).
2. Przygotowanie ratyfikacji Konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa podwodnego.
3. Wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych.
4. Wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego.
5. Opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych.
6. Opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C).
7. Realizacja badań w ramach AZP na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego.

Cel szczegółowy 2: Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków

Kierunki działania:

1. Zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach.
2. Wypracowanie standardów, pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną.
3. Podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków.
4. Merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków.

Cel szczegółowy 3: Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji

Kierunki działania:

1. Przygotowanie ratyfikacji Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa, Faro 2005.
2. Wspieranie budowania świadomości społecznej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się tożsamości narodowej i społeczności lokalnych.
3. Promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu.
4. Zwiększanie dostępu do zasobu dziedzictwa i ułatwienie jego odbioru społecznego.

W ramach kierunków działań zaplanowano szczegółowe zadania, mające na celu wypracowanie podjętych założeń na lata 2014-2017 lub w przedłużeniu na okres funkcjonowania, kolejnej, czteroletniej edycji Krajowego Programu na lata 2018-2021. Oprócz określenia celów, kierunków zadania oraz opracowania szczegółowych działań, jak również metod monitorowania, opracowano szczegółowy harmonogram wdrażania Krajowego Programu w ramach poszczególnych celów.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Nowy Dwór Gdański na lata 2015 – 2019 realizuje politykę strategiczną Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.1.2. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 przyjęta Uchwałą nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r., stanowi najważniejszy dokument strategiczny, dotyczący ładu przestrzennego Polski. Celem strategicznym dokumentu jest: efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych - konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.

Do osiągnięcia podstawowego celu ustanowiono sześć celów operacyjnych, z których czwarty i szósty najbardziej związane są z ochroną dziedzictwa kulturowego kraju.

Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski.

Kierunki działania:

- 4.1. Integracja działań w zakresie funkcjonowania spójnej sieci ekologicznej kraju, jako podstawa ochrony najcenniejszych zasobów przyrodniczych i krajobrazowych.
- 4.3. Wprowadzenie gospodarowania krajobrazem zgodnie z zapisami europejskiej konwencji krajobrazowej.

Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

W ramach realizacji niniejszych celów skoncentrowano się na objęciu ochroną prawną najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym krajobrazów naturalnych i historycznych, w tym układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz stanowisk archeologicznych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Nowy Dwór Gdański na lata 2015 – 2019 realizuje politykę strategiczną koncepcji Zagospodarowania Przestrzennego Kraju.

3.1.3. Uzupelnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020

„Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013” została przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r., natomiast w 2005 roku przyjęto „Uzupelnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020” stanowiące dokument uzupełniający i wydłużający okres ważności pierwszego opracowania. W ramach realizacji spójnych działań w poszczególnych regionach Polski, zostały wyodrębnione główne zadania i priorytety w dziedzinie kultury.

Określoną w „Narodowej Strategii ...” misją jest:

Zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów.

W założeniach do Narodowej Strategii Rozwoju Kultury „ochrona dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie ochrona i rewaloryzacja zabytków” określone są jako jeden ze strategicznych obszarów w okresie programowania 2004-2020.

Celem strategicznym (nadrzędnym) jest zrównoważenie rozwoju kultury w regionach. Celami cząstkowymi (uzupełniającymi) są:

1. Wzrost efektywności zarządzania sferą kultury.
2. Zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju i dostępie do kultury.
3. Wzrost udziału kultury w PKB.

4. Zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków.
5. Modernizacja i rozbudowa infrastruktury kultury.
6. Wzrost uczestnictwa w kulturze.
7. Rozwój szkół artystycznych i zwiększenie liczby godzin edukacji kulturalnej w programach szkolnych.
8. Efektywna promocja twórczości.
9. Promocja polskiej kultury za granicą.
10. Ochrona własności intelektualnej i walka z piractwem.
11. Wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury.
12. Rozwój przemysłów kultury (kinematografia, media, design, wydawnictwa, fonografia).

Jednostki samorządu terytorialnego i Ministerstwo Kultury uznane zostały jako wiodące instytucje strategiczne z punktu widzenia strategii.

„Narodowa Strategia ...” wyodrębnia pięć strategicznych obszarów kultury, dla których sformułowano Narodowe Programy Kultury (NPK), które stanowią instrumenty jej realizacji, tzn. narzędzia niezbędne z punktu widzenia możliwości przełożenia koncepcji na konkretne działania realizacyjne. Dla każdego programu określono cel strategiczny, instrumenty realizacji, plan finansowy oraz wyznaczono instytucje odpowiedzialne za ich zarządzanie. Działania podejmowane w ramach NPK powinny prowadzić m.in. do następujących efektów:

- zwiększenia liczby MSP oraz liczby zatrudnionych w przemyśle kultury,
- radykalnej poprawy podstawowej infrastruktury kultury i stanu zabytków,
- stworzenia markowych produktów turystyki kulturowej,
- wykształcenia więzi pomiędzy kulturą, edukacją i nauką w kształtowaniu kapitału społecznego.

Cel cząstkowy „zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków” realizowany jest w ramach obszaru priorytetowego, któremu odpowiada Narodowy Program Kultury „ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Nowy Dwór Gdański na lata 2015 – 2019 realizuje politykę strategiczną Narodowej Strategii Rozwoju Kultury.

3.1.4. Strategia Rozwoju Kraju 2020

Strategia Rozwoju Kraju 2020 została uchwalona przez Radę Ministrów dnia 25 września 2012 r. Jest to główna strategia rozwojowa w średnim horyzoncie czasowym, wskazuje strategiczne zadania państwa, których podjęcie w perspektywie najbliższych lat jest niezbędne, by wzmocnić procesy rozwojowe. Wizja Polski 2020: Polska w roku 2020 to: aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka i sprawne państwo. Strategia wyznacza trzy obszary strategiczne, w których będą się koncentrować główne zadania:

1. Sprawne i efektywne państwo.
2. Konkurencyjna gospodarka.
3. Spójność społeczna i terytorialna.

Zgodnie z Celem I.1. Przejście od administrowania do zarządzania rozwojem, w ramach Priorytetu I.1.5. Zapewnienie ładu przestrzennego, wprowadzony zostanie obowiązek sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego obszarów funkcjonalnych

obejmujących: obszary miejskie, a w szczególności metropolitalne, tereny wrażliwe rozwojowo, związane z ochroną (...) dziedzictwa kulturowego.

Drugim podkreślonym przez strategię obszarem jest digitalizacja zasobów dziedzictwa narodowego oraz zapewnienie właściwego ich przechowywania (Cel II.5. Zwiększenie wykorzystania technologii cyfrowych, Priorytet II.5.3. Zapewnienie odpowiedniej jakości treści i usług cyfrowych; Cel III.2. Zapewnienie dostępu i określonych standardów usług publicznych, Priorytet III.2.1. Podnoszenie jakości i dostępności usług publicznych).

Wspierany będzie *rozwój infrastruktury społecznej – w tym infrastruktury kulturalnej – oraz działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego*, co stanowi ważny czynnik rozwoju i podnoszenia atrakcyjności gminy (Cel III.3. Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju oraz integracja przestrzenna dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych, Priorytet III.3.2. Wzmacnianie ośrodków wojewódzkich).

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Nowy Dwór Gdański na lata 2015 – 2019 jest zgodny z zapisami Strategii Rozwoju Kraju 2020.

3.1.5. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020

Strategię Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 przyjęto Uchwałą Nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 roku. Wskazano między innymi w niej na fakt, że *dziedzictwo kulturowe stanowi (...) przedmiot ochrony, oraz potencjał, który winien zostać wykorzystywany dla obecnego i przyszłego rozwoju. Obejmuje ono materialne dobra kultury, naszą pamięć i tożsamość.*

Wśród przyjętych celów na uwagę zasługują przede wszystkim:

Cel szczegółowy 1: Kształtowanie postaw sprzyjających kooperacji, kreatywności oraz komunikacji

Kierunki działania:

1.2.3. Rozwój kompetencji kulturowych w uczeniu się innym niż formalne oraz upowszechnienie różnych form uczestnictwa w kulturze.

1.2.4. Rozwijanie kompetencji społecznych liderów i animatorów.

Cel szczegółowy 4: Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego

Kierunki działania:

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

W ramach wypełnienia postanowień strategii zorganizowano procesy programowania, monitorowania strategicznego i ewaluacji w ramach otwartej metody koordynacji. Metoda ta respektuje niezależność poszczególnych podmiotów w realizacji ich ustawowych zadań.

Koordinowanie i nadzorowanie realizacji Strategii oraz koordynowanie realizacji działań w ramach celów szczegółowych 3 i 4 Strategii powierza się ministrowi właściwemu do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, natomiast koordynowanie realizacji działań w ramach celu szczegółowego 1 Strategii powierza się ministrowi właściwemu do spraw oświaty i wychowania.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Nowy Dwór Gdański na lata 2015 – 2019 realizuje politykę strategiczną i jest zgodny z zapisami Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020.

3.1.6. Narodowy Plan Rewitalizacji 2022. Założenia

Dokument ten stanowi wizję Narodowego Planu Rewitalizacji. Myślą przewodnią Narodowego Planu Rewitalizacji ma być zapewnienie mu możliwie powszechnego charakteru tak, aby jak najszersze grono obywateli i podmiotów mogło się utożsamić z ideą naprawy środowiska miejskiego i włączać się lub podejmować z własnej inicjatywy działania w tym zakresie. Plan Rewitalizacji ma odnieść się do:

- zagadnienia przywracania świetności dzielnicom śródmiejskim;
- uzdrawiania relacji społecznych i rozwiązywania problemów infrastrukturalno-technicznych w zaniedbanych dzielnicach „miasta XIX wiecznego” i blokowiskach;
- ponownego zagospodarowania terenów przemysłowych, powojkowych, pokolejowych i poportowych;
- innych sytuacji, w których władze samorządowe lub mieszkańcy dochodzą do wniosku, że miasto powinno być na danym obszarze „uzdrowione”.

Obok dążenia do powszechności, drugim, niemniej ważnym filarem NPR, będzie przejście do pełniejszego, całościowego rozumienia rewitalizacji – (...) jako zespołu działań prowadzonych kompleksowo, wielowymiarowo, skoordynowanych i skoncentrowanych tematycznie i terytorialnie w celu osiągnięcia założonych przemian w obszarach kryzysowych.

Narodowy Plan Rewitalizacji promuje podejście kompleksowe (a w przypadku ubiegania się o środki publiczne wręcz go wymaga), zakładające skoncentrowane wysiłki wielu podmiotów na rzecz wyprowadzenia ze stanu kryzysowego danego obszaru, obejmującego interwencję w sferach: społecznej, gospodarczej, przestrzennej oraz kulturowej. Niezbędne jest przy tym, aby rewitalizacja obszarów zdegradowanych była elementem całościowej wizji rozwoju miasta.

Głównym celem Narodowego Planu Rewitalizacji jest poprawa warunków rozwoju obszarów zdegradowanych w wymiarze przestrzennym, społecznym, kulturowym i gospodarczym.

Realizacji tego celu służyć będzie tworzenie korzystnych warunków dla prowadzenia rewitalizacji w Polsce i położenie nacisku na holistyczne, zintegrowane podejście do prowadzenia takich działań.

Regulacje zatem dotyczyć będą zagadnień mających na celu stworzenie sprzyjającego otoczenia prawnego i zachęt do działań rewitalizacyjnych (po przeprowadzeniu szczegółowej analizy ich powiązań w systemie prawa, celem tych zmian będzie eliminacja utrudnień i ograniczeń w prowadzeniu kompleksowych działań rewitalizacyjnych oraz dla zapewnienia ciągłości działań rewitalizacyjnych).

Rozważenia instrumentów zachęcających podmioty prywatne do inwestowania na obszarach zdegradowanych (propozycje zgłoszone przez stronę społeczną i ekspertów).

Realizacja działań wynikających z programu powinna:

- wiązać się z ich priorytetyzacją i identyfikacją przedsięwzięć koniecznych,
- koncentrować się na rozwiązaniu kluczowych problemów, które według diagnozy najbardziej przyczyniają się do powstania i trwania kryzysu danego obszaru.

Projekty powinny być realizowane na obszarach zdegradowanych, nie musi być to jednak regułą bezwzględnie obowiązującą, gdyż niektóre problemy obszarów zdegradowanych mogą być rozwiązywane dzięki realizacji projektów poza tymi obszarami (np. projekty dot. aktywizacji zawodowej).

Za określenie obszaru zdegradowanego wymagającego najbardziej kompleksowej interwencji i wskazanie go w programie rewitalizacji odpowiadają władze gminy.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Nowy Dwór Gdański na lata 2015 – 2019 realizuje politykę strategiczną założeń do Narodowego Planu Rewitalizacji.

3.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu:

- 1) Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020
- 2) Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego
- 3) Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2011 – 2014
- 4) Strategia Rozwoju Powiatu Nowodworskiego na lata 2014-2024

Cele, kierunki i działania określone w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Nowy Dwór Gdański na lata 2015 – 2019 są spójne z dokumentami na poziomie województwa i powiatu.

3.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020

Uchwałą Nr 587/XXXV/05 z dnia 18 lipca 2005 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego Sejmik Województwa Pomorskiego przyjął zaktualizowaną „Strategię Rozwoju Województwa Pomorskiego”. Jest to podstawowy dokument strategiczny wytyczający kierunki rozwoju województwa pomorskiego aż do roku 2020.

Wizja województwa pomorskiego w roku 2020 została w „Strategii ...” zdefiniowana następująco:

Województwo pomorskie 2020 roku to znaczący partner w Regionie Morza Bałtyckiego - region czystego środowiska; wysokiej jakości życia; rozwoju opartego na wiedzy, umiejętnościach, aktywności i otwartości mieszkańców; silnej i zróżnicowanej gospodarki; partnerskiej współpracy; atrakcyjnej i spójnej przestrzeni, a także kultywowania wielokulturowego dziedzictwa oraz tradycji morskich i solidarnościowych.

Strategia wyznacza 14 celów strategicznych ujętych w ramach 3 priorytetów: konkurencyjność, spójność, dostępność.

Cele strategiczne mają charakter ogólny i określają pożądane stany lub procesy. Są one doprecyzowane poprzez opis kierunków działań.

Cele w ramach priorytetu konkurencyjność:

- Lepsze warunki dla przedsiębiorczości i innowacji;
- Wysoki poziom edukacji i nauki;
- Rozwój gospodarki wykorzystującej specyficzne zasoby regionalne;
- Efektywna sfera publiczna;
- Silna pozycja i powiązania Obszaru Metropolitalnego Trójmiasta w układzie ponadregionalnym, głównie bałtyckim.

Cele w ramach priorytetu spójność:

- Wzrost zatrudnienia i mobilności zawodowej;
- Silne, zdrowe i zintegrowane społeczeństwo;
- Rozwój społeczeństwa obywatelskiego;
- Kształtowanie procesów społecznych i przestrzennych dla poprawy jakości życia;

- Wzmacnianie subregionalnych ośrodków rozwojowych.

Cele w ramach priorytetu dostępność:

- Efektywny i bezpieczny;
- system transportowy Poprawa funkcjonowania systemów infrastruktury technicznej i teleinformatycznej;
- Lepszy dostęp do infrastruktury społecznej, zwłaszcza na obszarach strukturalnie słabych;
- Zachowanie i poprawa stanu środowiska przyrodniczego.

Problematykę ochrony dóbr kultury w sposób bezpośredni zawierają niektóre priorytety i cele:

Priorytet I. KONKURENCYJNOŚĆ

Cel strategiczny 3 – Rozwój gospodarki wykorzystującej specyficzne zasoby regionalne

Wśród kierunków działań cel ten zawiera ochronę dziedzictwa historycznego, kulturowego i przyrodniczego sprzyjającą jego racjonalnemu wykorzystaniu w rozwoju społeczno-gospodarczym, w tym m.in. wspieranie rozwoju regionalnych przemysłów kultury oraz regionalnych produktów turystycznych.

Priorytet II. SPÓJNOŚĆ

Cel strategiczny 3 – Rozwój społeczeństwa obywatelskiego

Wśród kierunków działań cel ten zawiera:

- 5) wspieranie działań służących umacnianiu różnorodności i tożsamości regionalnej, utrwalanie dziedzictwa Kaszub, Kociewia, Powiśla i Żuław oraz innych części regionu, pielęgnacja i rozwój języka kaszubskiego i lokalnych dialektów, a także pielęgnowanie tradycji morskich i historycznych, w tym solidarnościowych;
- 6) wspieranie rozwoju kultury i poprawa dostępności mieszkańców regionu do oferty kulturalnej.

Cel strategiczny 4 – Kształtowanie procesów społecznych i przestrzennych dla poprawy jakości życia.

Wśród kierunków działań cel ten zawiera:

- 1) rewitalizacja obszarów regresu społeczno-gospodarczego, zdegradowanych obszarów miejskich, przemysłowych i powojennych, osiedli popegeerowskich, obszarów cennych kulturowo oraz obszarów zdegradowanych przyrodniczo;
- 2) wspieranie kompleksowej odnowy wsi pomorskiej.

Priorytet III. DOSTĘPNOŚĆ

Cel strategiczny 3 – Lepszy dostęp do infrastruktury społecznej, zwłaszcza na obszarach strukturalnie słabych.

Wśród kierunków działań cel ten zawiera modernizację wyposażenia i wspieranie działalności instytucji kultury, w tym także tworzenie warunków dla ośrodków integracji i aktywizacji społeczności lokalnych.

Jednym z sześciu zasadniczych narzędzi realizacji Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020 jest Regionalny Program Strategiczny w zakresie atrakcyjności kulturalnej i turystycznej Pomorska Podróż. Program pełni wiodącą rolę w konkretyzacji i realizacji działań Samorządu Województwa Pomorskiego w takich obszarach jak wizerunek i marka turystyczna Pomorskiego oraz budowa sieciowych, ponadregionalnych produktów turystycznych.

Zakres tematyczny Regionalnego Programu Strategicznego Pomorska Podróż obejmuje jeden cel operacyjny Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego: unikatowa oferta turystyczna i kulturalna i dwa kierunki działań: rozwój sieciowych i kompleksowych produktów turystycznych oraz stworzenie rozpoznawalnej, wysokiej jakości oferty kulturalnej.

Cel szczegółowy 1. Zachowanie i turystyczne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Priorytet 1.1 Opieka i ochrona dziedzictwa kulturowego wskazuje, że dla zachowania regionalnej różnorodności i oryginalnych cech kulturowych ważne jest wzmocnienie systemowego wsparcia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz kompleksowych renowacji obiektów zabytkowych. Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu przede wszystkim poprawę stanu zachowania zabytków, trwałe ich zachowanie, a także zwiększenie ich dostępności dla mieszkańców, turystów i inwestorów ma być zrealizowany dzięki działaniu 1.1.1 Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych.

Potencjalne przedsięwzięcia strategiczne Regionalnego Programu Strategicznego Pomorska Podróż są realizacją zobowiązań Samorządu Województwa Pomorskiego określonych w Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego.

3.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego przyjęty został przez Sejmik Województwa Pomorskiego w dniu 30 września 2002 r. uchwałą Nr 639/XLVI/02, a następnie zmieniony w dniu 26 października 2009 r. uchwałą Nr 1004/XXXIX/09 (Dz. U. Woj. Pom. Nr 172 z dnia 16 grudnia 2009 r., poz. 3361).

W dokumencie tym uznano, że zrealizowanie celów polityki przestrzennej jest możliwe pod warunkiem stosowania określonych ogólnych zasad rozwijających zasadę generalną: długookresowego równoważenia rozwoju. Jedną z tych zasad jest stosowanie trójochrony (integralnej ochrony wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazu) dla utrzymania równowagi środowiska i poprawy warunków i jakości życia.

W rozdziale 12.1.2. poświęconym systemowi ochrony środowiska kulturowego wskazano, że ochrona elementów dziedzictwa kulturowego jest częścią składową procesu kształtowania i ochrony ładu przestrzennego. Sformułowano następujące zasady zagospodarowania przestrzennego:

- a) Ochrona różnorodności dziedzictwa kulturowego wykształconego w wyniku wielu procesów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej,
- b) Ochrona zachowanych zespołów obiektów zabytkowych o wyrazistej tożsamości – nawet jeśli poszczególne obiekty nie posiadają wybitnej wartości historycznej lub artystycznej,
- c) Wprowadzanie funkcji umożliwiających efektywne i racjonalne gospodarowanie obiektem zabytkowym,
- d) Unikanie przekształceń przestrzennych mogących zagrażać zasobom dziedzictwa kulturowego, np.: dysharmonijne lub szkodliwe sąsiedztwo,
- e) Stwarzanie przestrzennych warunków dla kontynuacji funkcji tożsamy dla tradycji miejsca, których podtrzymywanie jest racjonalne np.: targowe w śródmieściach miast o korzeniu średniowiecznym, rybołówstwo na wybrzeżu i rybactwo na Zalewie Wiślanym,
- f) Ekspozowanie w strukturze przestrzennej, w panoramach i sylwetach miejscowości elementów najcenniejszych i udostępnianie miejsc o wysokich walorach kulturowych, w

szczególności zabytków rangi światowej, europejskiej i krajowej oraz wybitnych dóbr kultury współczesnej,

- g) Komponowanie nowych struktur z uwzględnieniem historycznej zabudowy – uzupełnianie istniejących struktur o nowe elementy tworzące harmonijną całość,
- h) W gminnych dokumentach planistycznych należy:
 - zidentyfikować istniejące i potencjalne konflikty funkcjonalno-przestrzenne związane z ochroną walorów kulturowych;
 - zidentyfikować elementy charakterystyczne krajobrazu kulturowego oraz określić zasady ich ochrony;
 - (np.: wskazanie wytycznych dotyczących zgodnych z tożsamością miejscowości zasad: posadowienia obiektów na działce, formy obiektu, detalu architektonicznego);
 - określić elementy charakterystyczne w przypadku dóbr kultury współczesnej, które winny zostać zachowane.

Jako kierunki zagospodarowania przestrzennego wskazano:

1) Ochronę i odnowę charakterystycznych zasobów dziedzictwa kulturowego regionu, m.in.: układów urbanistycznych i ruralistycznych, zabytków wsi pomorskiej, dziedzictwa morskiego i rzeczno, dziedzictwa budownictwa ceglanego (przede wszystkim najstarsze kościoły i założenia klasztorne, zamki krzyżackie) i drewnianego (przede wszystkim dziedzictwo kulturowe Ziemi Słupskiej, Żuławy, Powiśla, Kaszub i Kociewia), obiektów dziedzictwa obronnego i techniki (w tym systemów hydrotechnicznych), kultury materialnej portów morskich i rzecznych oraz wsi rybackich, materialnych relikwów dziedzictwa solidarnościowego, zespołów rezydencjalnych, zespołów zieleni urządzonej, wybitnych dóbr kultury współczesnej.

W rozdziale 12.1.3. poświęconym systemowi ochrony walorów krajobrazu wskazano następujące zasady zagospodarowania przestrzennego:

- a) W strefach krajobrazu harmonijnego (ziemia puckska, bytowska, kartuska, słowińska, dolina dolnej Wisły, Żuławy Wiślane, Równina Charzykowska oraz parki krajobrazowe, parki narodowe) zachowanie i uczynianie istniejących wartości estetyczno-widokowych związanych z rzeźbą terenu oraz jego naturalnym i kulturowym pokryciem,
- b) W sferze krajobrazu dysharmonijnego i zdegradowanego (aglomeracja Trójmiasta, obszary podmiejskie ośrodków regionalnych, główne ciągi komunikacyjne) – przywracanie równowagi przyrodniczej, zwiększanie bioróżnorodności, porządkowanie i odtwarzanie zasobów kulturowych, usuwanie lub maskowanie zielenią elementów obniżających walory estetyczno-widokowe,
- c) Ograniczanie zainwestowania na terenach leśno-rolnych (szczególnie o wysokich wartościach kulturowych i estetycznych) przez wyznaczenie w dokumentach planistycznych gmin obszarów wyłączonych spod zabudowy i jej ograniczenie oraz wskazywanie linii zabudowy oddzielającej obszar zabudowany od obszarów rolnych lub zagrodowej zabudowy rozproszonej,
- d) Eliminacja i przeciwdziałanie powstawaniu zabudowy o cechach dysharmonijnych w strefach wglądów na tereny o wysokich walorach krajobrazowych,
- e) Eksponowanie i odtwarzanie dominant architektonicznych (np. baszty, wieże zamków, kościołów czy ratuszy),

- f) Preferowanie i kontynuacja dobrej praktyki w zagospodarowaniu przestrzeni (układów ruralistycznych, niw siedliskowych etc.) i sposobie użytkowania obszarów o wyraźnych walorach przyrodniczo-kulturowych i krajobrazowych,
- g) Ochrona przestrzeni o specyficznych i unikatowych walorach krajobrazowych,
- h) Ograniczanie wprowadzania obcych krajobrazowo elementów i form zagospodarowania antropogenicznego oraz dewastowania elementów przyrodniczych i architektonicznych krajobrazu – ochrona tożsamości wszystkich typów krajobrazu,
- i) Kształtowanie i podnoszenie walorów krajobrazowych oraz ich lepsze udostępnienie, jako elementu jakości życia i atrakcyjności turystycznej województwa,
- j) Opracowywanie studiów krajobrazowych przy realizacji inwestycji wielkopowierzchniowych, wysokościowych lub liniowych w dominujący sposób oddziałujących na przestrzeń,
- k) Zachowanie charakterystycznych cech naturalnych krajobrazów nadmorskich i naturalnych procesów ich kształtowania, ekspozycji widokowej.

W kierunkach zagospodarowania przestrzennego wskazano obowiązki i ustalenia bezpośrednio i pośrednio dotyczące ochrony zabytków. Zgodnie z tym:

W gminnych dokumentach planistycznych należy określić:

- a) elementy i obszary charakterystyczne dla krajobrazu kulturowego miejscowości oraz szczegółowe zasady ich przekształceń;
 - b) strefy krajobrazu zdegradowanego oraz zasady i kierunki ich przekształceń;
 - c) sposoby rekompozycji, restylizacji i uporządkowania chaotycznych układów zabudowy;
 - d) zasady zagospodarowania punktów widokowych i ochrony panoram widokowych.
- 11) Podejmowanie czynnych działań – restytucji, rewaloryzacji i rekultywacji elementów przyrodniczych i architektoniczno-kulturowych decydujących o zachowaniu lub przywróceniu walorów krajobrazowych specyficznych dla poszczególnych typów obszarów.
- 12) Podejmowanie działań ochronnych na obszarach wiejskich mających na celu utrzymanie przestrzeni otwartych cennych krajobrazowo, w tym głównie ochrona terenów leśnych i rolnych, poprzez wyłączenie ich z terenów potencjalnie przeznaczanych pod zabudowę.

W rozdziale 12.3. Infrastruktura społeczna, w kierunkach zagospodarowania przestrzennego w zagadnieniach dotyczących kultury i Sztuki obowiązują:

- 1) Rozwijanie różnorodnych form upowszechniania i krzewienia kultury na obszarze całego województwa oraz poprawa warunków świadczenia tych usług, zwłaszcza wspierających i upowszechniających kulturę i edukację regionalną, m. in. domy i ośrodki kultury, uniwersytety ludowe.
- 2) Obejmowanie ochroną w planach zagospodarowania przestrzennego ocalałych obiektów dziedzictwa kulturowego i wykorzystywanie jako wzorców w kształtowaniu lokalnej przestrzeni, a także bazy dla tworzenia instytucji kultury.

W rozdziale 12.4.1 Rozwój gospodarki turystycznej zadania polityki przestrzennej zakładają rozwój całorocznej oferty turystycznej opartej o walory przyrodniczo-kulturowe i krajobrazowe oraz funkcje miejskie i metropolitalne.

W Zasadach zagospodarowania przestrzennego obowiązują:

- a) Ograniczanie presji turystycznej na obszary wrażliwe przyrodniczo, kulturowo i krajobrazowo przez zapewnienie infrastruktury obsługi ruchu turystycznego przeciwdziałającej dewastacji tych obszarów.

b) Wytyczenie i organizowanie szlaków turystycznych, zwłaszcza tras rowerowych o znaczeniu ponadlokalnym w sposób umożliwiający ich wykorzystanie niezależnie od stopnia sprawności fizycznej.

c) Realizacja inwestycji bezpośrednio chroniących środowisko przyrodnicze, wartości kulturowe i krajobraz, w rejonach najintensywniej wykorzystywanych turystycznie.

W Kierunkach zagospodarowania przestrzennego ukierunkowuje się działania na:

1) Rozwój infrastruktury turystyki:

a) *krajoznawczej: opartej przede wszystkim na: europejskim znaczeniu Gdańska i Malborka oraz krajowym ośrodków koncentrujących i prezentujących dziedzictwo kulturowe (przede wszystkim morskie, Żuławy Wiślane i Powiśla, Kaszub, Kociewia i Ziemi Słowińskiej) przede wszystkim: Będzin, Brusy, Bytów, Chojnice, Człuchów, Gdynia, Gniew, Hel, Jastarnia, Kartuzy, Kluki, Kościerzyna, Kwidzyn, Lębork, Łeba, Nowy Dwór Gdański, Miastko, Pelplin, Słupsk, Sopot, Starogard Gdański, Swołowo, Sztum, Sztutowo, Ustka, Waplewo Wielkie, Wdzydze Kiszewskie, Wejherowo i Władysławowo;*

b) *święteczno-weekendowej i agroturystyki: na terenach odznaczających się wysokimi walorami krajobrazu – np. w Dolinie Walichnowskiej, na Żuławach (Malborskich, Gdańskich i Elbląskich) Pojezierzu Hławskim, Pojezierzu Kaszubskim, Pojezierzu Starogardzkim, Pojezierzu Krajeńskim, Wysoczyźnie Żarnowieckiej, Równinie Charzykowskiej, Dolinie Gwdy, Wysoczyźnie Polanowskiej, Pradolinie Łeby, Pobrzeżu Kaszubskim, Mierzei Wiślanej;*

2) Utworzenie szlaków tematycznych i produktów turystycznych, wykorzystujących kulturowe, przyrodnicze i krajobrazowe walory województwa.

3.2.3. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2011 – 2014

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2011-2014 został przyjęty przez Sejmik Województwa Pomorskiego w dniu 28 lutego 2011 r. uchwałą Nr 91/V/11. Jest dokumentem kontynuującym politykę zapoczątkowaną programem na lata 2007-2010. Dotychczas nie została podjęta uchwała Sejmiku w sprawie programu na kolejny okres.

Program opieki określa cel, priorytety i typy działań programu opieki nad zabytkami w województwie pomorskim. Celem strategicznym Programu jest wzmocnienie poziomu ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym województwa pomorskiego służące zachowaniu zabytków, budowaniu tożsamości regionalnej oraz promocji turystycznej regionu

Cel ten ma być realizowany w ramach 3 priorytetów:

1. Zachowanie dziedzictwa kulturowego miast i wsi.
2. Zachowanie kulturowego dziedzictwa morskiego i rzeczno.
3. Badanie, dokumentacja i promocja dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działań w ramach Priorytetu 1: Zachowanie dziedzictwa kulturowego miast i wsi:

1. Zachowanie dziedzictwa kulturowego miast i wsi regionu służące budowaniu tożsamości mieszkańców oraz promocji turystycznej.
2. Ochrona charakterystycznych elementów krajobrazu kulturowego, w tym zachowanie wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

3. Zachowanie krajobrazu kulturowego wsi pomorskiej.
4. Ożywienie obszarów zabytkowych zespołów ruralistycznych oraz urbanistycznych.
5. Zachowanie dziedzictwa architektury obronnej oraz przemysłu i techniki.
6. Poprawa stanu ochrony i opieki nad zbiorami muzealnymi i archiwalnymi.
7. Trwałe zachowanie i bezpieczeństwo obiektów zabytkowych.
8. Ekspozycja najcenniejszych zabytków dziedzictwa kulturowego miast i wsi.

Kierunki działań w ramach Priorytetu 3: Badanie, dokumentacja i promocja dziedzictwa kulturowego:

1. Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym.
2. Rozpoznanie zasobów i specyfiki regionalnego dziedzictwa kulturowego.
3. Promowanie tradycyjnych form i cech regionalnej architektury (w zakresie bryły, detalu architektonicznego, materiału, kolorystyki, rozwiązań konstrukcyjnych).
4. Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym.
5. Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej.
6. Szeroki dostęp do informacji o dorobku kultury regionalnej.

3.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

3.3.1. Dokumenty o charakterze strategicznym

3.3.1.1. Strategia Rozwoju Powiatu Nowodworskiego na lata 2014-2024

Wizja dla powiatu Nowodworskiego została określona jako: Powiat Nowodworski konkurencyjnym gospodarczo, rozpoznawalnym i proekologicznym obszarem turystyczno-rolniczym, zamieszkałym przez aktywnych oraz zintegrowanych mieszkańców.

Rozwój w powiecie ma następować zgodnie z misją określoną jako: Budowanie konkurencyjnego potencjału społeczno – gospodarczego Powiatu Nowodworskiego w oparciu o zasadę zrównoważonego rozwoju, w tym m.in. aktywizacja zawodowa i społeczna lokalnych mieszkańców, tworzenie atrakcyjnych warunków inwestycyjnych, wspieranie rozwoju innowacyjnych form produkcji rolnej, poprawa wewnętrznej dostępności komunikacyjnej oraz wykreowanie, sieciowanie i intensywne promocja całorocznych produktów turystycznych, tworzonych w oparciu o lokalne walory przyrodniczo – kulturowe, z poszanowaniem środowiska naturalnego.

W strategii wskazano mocne strony powiatu wynikające z zasobów dziedzictwa kulturowego, to jest:

- funkcjonowanie kolei wąskotorowej,
- występowanie rzek Tugi i Szarpawy, będących częścią szlaków turystycznych i międzynarodowych,
- atrakcyjne warunki krajobrazowo – przyrodnicze stanowiące o atrakcyjności turystycznej.

Pośrednio zostało również wskazane bogate dziedzictwo kulturowe powiatu.

W ramach wszystkich trzech przyjętych w strategii obszarów priorytetowych, to jest w ramach budowania kapitału gospodarczego i kapitału ludzkiego i społecznego oraz kapitału przestrzennego i infrastrukturalnego zostały wskazane zadania mające znaczenie dla zabytków, opieki nad nimi i ich ochrony. Poniżej zostały wskazane cele strategiczne, operacyjne i zadania mające znaczenie dla ochrony zabytków.

Cel strategiczny CS.1.2 Turystyka katalizatorem dynamicznego rozwoju gospodarczego przewiduje utworzenie całorocznej oferty turystycznej, w oparciu o już istniejące i nowopowstałe produkty turystyczne, które powinny być sieciowane i spójnie promowane zarówno w kraju, jak i poza jego granicami. Cel ten może być osiągnięty poprzez:

- poprawę stanu obiektów i obszarów zabytkowych na terenie Powiatu Nowodworskiego,
- zatrzymanie procesu degradacji obiektów zabytkowych oraz nadanie im nowych funkcji prospołecznych,
- poprawę stanu i rozwój infrastruktury turystycznej, w tym utworzenie nowych ścieżek pieszych i rowerowych,
- wsparcie i rozwój turystyki aktywnej w oparciu o istniejącą infrastrukturę turystyczną, dziedzictwo kulturowe (specjalistyczna oferta turystyczna) oraz ekonomię wody,
- rozwój kolei wąskotorowej, jako jednego z produktów turystycznych Powiatu,
- sieciowanie wiodącego produktu turystycznego (Pętla Żuławska) oraz turystyki wypoczynkowej z nowymi całorocznymi produktami uzupełniającymi z zakresu turystyki kulturowo-edukacyjnej (związanej z historią) oraz agro- i ekoturystyki,
- modernizację infrastruktury kulturalnej i nadanie jej nowych, aktywizujących społecznie funkcji,
- zwiększanie udziału mieszkańców w kulturze - wzmacnianie pozytywnych wzorców norm i zachowań społecznych, budowanie tożsamości lokalnej.

Istotnym zadaniem w ramach strategii powiatu jest wsparcie prospołecznej rewitalizacji przestrzeni publicznych. Przewidziano tu rodzaje zadań:

- wsparcie gmin i miast Powiatu w procesie rewitalizacji zdegradowanych obiektów i przestrzeni publicznych, w nadanie im nowych, aktywizujących lokalną społeczność funkcji;
- wsparcie modernizacji infrastruktury społecznej, integrującej lokalną społeczność, w tym m.in. na terenach wiejskich.

W ramach budowania kapitału przestrzennego i infrastrukturalnego szczególnie nacisk został położony na rozbudowa sieci tras rowerowych. Do zadań istotnych dla turystyki, w tym kulturowej znaczenie ma przedsięwzięcie polegające na budowie trasy rowerowej R-9– odcinek P (prawa strona Wisły), EuroVelo R – 10.

3.3.1.2. Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Nowodworskiego na lata 20113 - 2017

Na terenie powiatu nowodworskiego znajduje się 107 zespołów i obiektów nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwa pomorskiego. Zespoły i obiekty wpisane do rejestru zabytków stanowią różnorodną grupę zabytków od obiektów sakralnych do zabytków techniki.

Do jednej z cenniejszych grup zabytków powiatu nowodworskiego należy grupa zabytków architektury sakralnej. Są to: kościół p.w. Św. Mikołaja (grecko-katolicki) w Cygankach, kościół

parafialny p.w. Św. Królowej Jadwigi w Kmiecinie, kościół parafialny p.w. Św. Elżbiety Węgierskiej w Lubieszewie, kościół parafialny p.w. Św. Anny w Marynowych, kościół parafialny p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP w Marzęcinie, kościół parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego w Nowym Dworze Gdańskim, kościół filialny p.w. Św. Barbary w Orłowie, kościół filialny p.w. Św. Jakuba Apostoła w Tui.

Budynki użyteczności publicznej reprezentowane są przez budynek administracyjno-produkcyjny przy ul. Morskiej 83 w Nowym Dworze Gdańskim, budynek Żuławskiego Ośrodka Kultury przy ul. Sikorskiego 21 w Nowym Dworze Gdańskim. Wartościową grupą zabytków są domy, wille i pensjonaty w Nowym Dworze Gdańskim i Krynicy. Ponadto na terenie powiatu znajdują się zabytki techniki, a mianowicie wieża ciśnień w Nowym Dworze Gdańskim, zespół budynków fabryki i browaru Stobbego złożony z budynku magazynowo-produkcyjnego i produkcyjno-administracyjnego w Nowym Dworze Gdańskim mosty w Nowym Dworze Gdańskim, Stobcu. Znaczącymi zabytkami dla historii i kultury powiatu są nekropolie; cmentarz rzymskokatolicki wraz z układem zieleni wysokiej i bramą cmentarną w Marynowych.

Zabytki ruchome

Na terenie powiatu nowodworskiego obiekty ruchome objęte są ochroną konserwatorską na podstawie dziesięciu decyzji o wpisie do rejestru zabytków. Zabytki ruchome z terenu powiatu to wyposażenia kościołów: kościoła parafialnego rzymskokatolickiego p.w. Św. Elżbiety Węgierskiej w Lubieszewie, kościoła parafialnego grekokatolickiego p.w. Św. Mikołaja Biskupa w Żelichowie – Cyganku. Składają się na nie: wyposażenie kościoła, stropy oraz rzeźby.

Zabytki archeologiczne

Na terenie powiatu nowodworskiego nie występują obiekty archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.

Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie powiatu istnieją następujące muzea: Muzeum Żuławski Park Historyczny. Zbiory Muzeum Żuławskie obejmują następujące ekspozycje stałe:

- Stolica Żuław. Delta Wisły,
- Na polskim polderze. Z dziejów menonitów – niderlandzkiej mniejszości religijnej,
- Strych pełen osobliwości,
- Księgozbiór regionalny – czytelnia i archiwum,
- Magazynek strażnika wałowego,
- Lapidarium Cmentarz 11 wsi – filia w Żelichowie-Cyganku,
- Flota śródlądowa Klubu Nowodworskiego.

Do Muzeum Żuławskiego należy również Cmentarz Jedenastu Wsi, Lapidarium sztuki sepulkralnej w Cyganku.

Dziedzictwo niematerialne

Kultura Żuław współtworzona była przez kilka, odmiennych pod względem kulturowym, etnicznym i wyznaniowym, grup, bowiem przez wieki na te tereny napływali osadnicy z Polski, Niderlandów i Niemiec. Ze względu na dramatyczne dzieje powojenne Żuław tj. wysiedlenie rdzennych mieszkańców i osiedlenie tutaj Ukraińców i Polaków z różnych regionów Polski, dziedzictwo niematerialne Olendrów zanikło. Obecnie promocją samych Żuław zajmuje się zespół Żuławskie Bursztyнки, który powstał w 1991 r. w Nowym Dworze Gdańskim. Oprócz repertuaru złożonego z popularnych piosenek wykonuje także piosenki o tematyce żuławskiej, opisujące krajobraz Żuław. Z zachowanych niematerialnych elementów dziedzictwa kulturowego

pozostały nazwy geograficzne i historyczne (regionu – Żuławy Wielkie oraz nazwy większości miejscowości na terenie powiatu), są one nośnikami tradycji, świadectwem minionych pokoleń oraz historii i wielokulturowości regionu. Sposobem ich utrwalenia i zachowania jest możliwość wpisu do rejestru zabytków (art. 9 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Zabytki objęte prawnymi formami ochrony - Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków w gminie Nowy Dwór Gdański:

- Cyganek- Żelichowo (d. Cyganek- Tujce), kościół p.w. Św. Mikołaja (grecko- katolicki), 236 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku,
- Kmiecín ul. Żuławska kościół parafialny p.w. Św. Królowej Jadwigi, 128 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku,
- Lubieszewo 37 zagroda /dom, spichlerz/, 172 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku,
- Lubieszewo 37 *** 172 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku,
- Lubieszewo kościół parafialny p.w. Św. Elżbiety Węgierskiej, 237 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku,
- Lubieszewo 29 (d.22) dom, 238 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku,
- Marynowy ul. Nowodworska 70/70 A (d.42) (d. 46/54) dom, 231 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku,
- Marynowy ul. Podcieniowa 19 (d.51) (d. 47/55) dom, 232 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku,
- Marynowy ul. Podcieniowa kościół parafialny p.w. Św. Anny, 239 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku,
- Marynowy 52 (d. 51/52) dom, 798 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku,
- Marynowy ul. Podcieniowa, cmentarz rzymskokatolicki wraz z układem zieleni wysokiej i bramą cmentarną, 1458 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Elblągu,
- Marzęcino ul. Główna 12 kościół parafialny p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP, 796 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku,
- Myszewko 4 (d.1) dom, 241 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku,
- Nowy Dwór Gdański ul. Sikorskiego 5 (d.35) dom, 734 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku,
- Nowy Dwór Gdański ul. Morska 83 budynek administracyjno- produkcyjny, 1097 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Elblągu,
- Nowy Dwór Gdański Plac Wolności 10 dom, 1320 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Elblągu,
- Nowy Dwór Gdański ul. Chrobrego 7, dom, 1321 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Elblągu,
- Nowy Dwór Gdański ul. Wejhera 2, dom, 1322 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Elblągu,
- Nowy Dwór Gdański ul. Tuwima 5, wieża ciśnień, 1371 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Elblągu,
- Nowy Dwór Gdański ul. Drzymały 3, kościół parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego, 1419 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Elblągu,

- Nowy Dwór Gdański ul. 3 Maja 2, zespół budynków fabryki i browaru Stobbego złożony z budynku magazynowo- produkcyjnego i produkcyjno- administracyjnego, 1471 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Elblągu,
- Nowy Dwór Gdański ul. Kopernika 17, (d. 15/17) magazyn, 1499 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Elblągu,
- Nowy Dwór Gdański ul. Sikorskiego, most drogowy zwodzony na rz. Tudze w ciągu ul. Sikorskiego, 1534 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Elblągu,
- Nowy Dwór Gdański ul. Morska 74, dom, 1578 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Elblągu,
- Nowy Dwór Gdański ul. Sikorskiego 14, dom, 1585 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Elblągu,
- Nowy Dwór Gdański ul. Sikorskiego 9, dom, 1608 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Elblągu,
- Nowy Dwór Gdański ul. Sikorskiego 23, budynek administracyjny wraz z łącznikiem, 1686 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Elblągu,
- Nowy Dwór Gdański ul. Sikorskiego 21, budynek Żuławskiego Ośrodka Kultury, 1687 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Elblągu,
- Orłowo ul. Żuławska 66 (d. 35-36) (d.31) zagroda / dom, stodoła/, 186 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku,
- Orłowo ul. Żuławska kościół filialny p.w. Św. Barbary, 244 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku,
- Orłowo 27 ob. 32/33, dom, 246 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku,
- Orłowo ul. Mennonicka 11, dom, 1096 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Elblągu,
- Orłowo Pierwsze 1 zagroda /dom, stodoła/, 245 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku,
- Orłowo Pierwsze 1245 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku,
- Różewo cmentarz menonicki, 1244 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Elblągu,
- Rychnowo Żuławskie (d. Rychnowy) 18-18a (d.24), zagroda (dom, brama, dwie obory, warsztat, spichlerz, park), 1215 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Elblągu,
- Tuja kościół filialny p.w. Św. Jakuba Apostoła, Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku,
- Zabytki na terenie powiatu ujęte w gminnych ewidencjach zabytków,

Na terenie Powiatu Nowodworskiego w Gminnych Ewidencjach Zabytków ujętych zostało łącznie 1748 zabytków nieruchomych. W [...] Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta i Gminy Nowy Dwór Gdański znalazło się 754 obiektów nieruchomych,

Zabytki o najwyższym znaczeniu dla powiatu

- Kmiecin, gm. Nowy Dwór Gdański. Kościół p.w. Św. Jadwigi.
- Lubieszewo, gm. Nowy Dwór Gdański. Kościół parafialny p.w. Św. Elżbiety Węgierskiej.
- Lubieszewo 29, gm. Nowy Dwór Gdański. Dom podcieniowy.
- Marynowy, gm. Nowy Dwór Gdański. Kościół p.w. Św. Anny.
- Marynowy ul. Nowodworska 70/70 A, gm. Nowy Dwór Gdański. Dom podcieniowy z 1804 r.
- Marynowy ul. Podcieniowa 19, gm. Nowy Dwór Gdański. Dom podcieniowy, z 1803 r.

- Marzęcino, gm. Nowy Dwór Gdański. Kościół parafialny p.w. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny.
- Nowy Dwór Gdański ul. Drzymały 3, gm. loco. Kościół parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego.
- Nowy Dwór Gdański ul. Kopernika 15/17, gm. loco. Budynek magazynowy.
- Nowy Dwór Gdański ul. 3 Maja, gm. loco. Zespół fabryki i browaru Stobbego.
- Nowy Dwór Gdański ul. Sikorskiego 5, gm. loco. Dom wzniesiony w końcu XVIII w.
- Nowy Dwór Gdański ul. Sikorskiego 21, gm. loco. Powiatowy Dom Kultury.
- Nowy Dwór Gdański ul. Sikorskiego 23, gm. loco. Budynek Administracyjny ob. siedziba Starostwa Powiatowego w Nowym Dworze Gdańskim.
- Nowy Dwór Gdański, gm. loco. Most drogowy zwodzony na Tudze w ciągu ul. Sikorskiego.
- Orłowo, gm. Nowy Dwór Gdański. Kościół p.w. Św. Barbary.
- Orłowo Pierwsze 1, gm. Nowy Dwór Gdański. Dom podcieniowy.
- Orłowo ul. Mennonicka 11, gm. Nowy Dwór Gdański. Dom podcieniowy.
- Tuja, gm. Nowy Dwór Gdański. Kościół filialny p.w. Św. Jakuba.
- Żelichowo-Cyganek, gm. Nowy Dwór Gdański. Kościół p.w. Św. Mikołaja.

Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. Analiza szans i zagrożeń.

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • atrakcyjne położenie powiatu pod względem krajobrazowym, • znaczne rozpoznanie zasobów dziedzictwa kulturowego z terenu powiatu, - duża ilość obiektów zabytkowych, • programy wspierania ochrony zabytków (PONZ) w mieście i gminie Nowy Dwór Gdański, [...] • rozwinięta baza noclegowa dla potrzeb turystyki i agroturystyki, • bogactwo kulturowe Żuław i Mierzei, • korzystny układ szlaków komunikacyjnych, • korzystne położenie geograficzne (bliskość aglomeracji Trójmiasta, Elbląga), • dziedzictwo kulturowe i historyczne, • istnienie potencjalnej bazy dla agroturystyki 	<ul style="list-style-type: none"> - brak wypracowanych działań na rzecz dofinansowania prac remontowych, konserwatorskich i renowacyjnych przy zabytkach, - niewystarczająca promocja zasobów dziedzictwa kulturowego powiatu jako towaru turystycznego, - zły stan techniczny obiektów zabytkowych, - niewystarczająca świadomość społeczna o konieczności należytego dbania o zabytki, - brak aktualnych planów zagospodarowania przestrzennego na pełnych obszarach gmin

SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> a) położenie powiatu w pobliżu dużych ośrodków miejskich tj. Trójmiasto, Elbląg, b) możliwość uzyskania środków pomocowych z UE na poprawę stanu zasobów dziedzictwa kulturowego, c) wzrost zainteresowania inwestorów i ludności terenami pod względem atrakcyjności krajobrazu, d) możliwość wykorzystania większej ilości imprez promocyjnych i kulturalno-folklorystycznych do rozpropagowania możliwości wypoczynkowych, e) bliskość granicy UE jako czynnik wpływający na wzrost turystyki i agroturystyki, f) poszerzenie tras turystycznych i szlaków o miejsca i obiekty zabytkowe, g) rozbudowa baz turystycznych z wykorzystaniem obiektów i obszarów o wartościach historycznych i kulturowych 	<ul style="list-style-type: none"> • ograniczone możliwości pozyskania środków zewnętrznych na realizację zadań związanych z ochroną zabytków z uwagi na wysoką konkurencyjność innych powiatów i regionów, • niedostatek środków w regionie i kraju na wspomaganie działań mających na celu poprawę stanu zasobów dziedzictwa kulturowego, • malejące dotacje państwa na prowadzenie działalności z zakresu ochrony zabytków, • konkurencyjność powiatów sąsiadujących, • zagrożenie powodziowe obszarów powiatu, • samowolne działania na zabytkach bez uzgodnień konserwatorskich, • brak gotowych projektów budynków mieszkalnych i gospodarczych nawiązujących do miejscowej tradycji, które można by było wykorzystać przy realizacji kolejnych inwestycji

Założenia programowe

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Nowodworskiego na lata 2013-2017 ma służyć ochronie, sukcesywnej rewaloryzacji i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego do różnych dziedzin życia społecznego.

Ramy programowe Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Nowodworskiego na lata 2013-2017 wyznaczają tezy problemowe, wskazujące na:

- umożliwienie finansowania i racjonalnego wykorzystania środków finansowych na utrzymanie krajobrazu kulturowego oraz ratowanie obiektów o szczególnych wartościach historycznych,
- wspieranie i kreowanie różnorodnych form i metod umożliwiających ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami – stymulowanie zasad partnerstwa oraz odpowiedzialności właścicieli obiektów o podstawowym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego na terenie Powiatu Nowodworskiego,
- podnoszenie walorów zabytkowych i wykorzystanie ich w promocji kultury i dla rozwoju turystyki w powiecie, a zwłaszcza jako czynnika wpływającego na rozwój gospodarczy powiatu,
- umożliwienie kreowania i realizowania lokalnych projektów związanych z

kompleksowymi pracami konserwatorskimi i restauratorskimi oraz chroniącymi krajobraz kulturowy dla osiągnięcia zauważalnych i wymiernych efektów jakościowej zmiany,

- kreowanie modelu odpowiedzialności za zasoby dziedzictwa kulturowego w powiecie wśród mieszkańców i we władzach samorządowych,
- wspieranie aktywności lokalnej w działaniach mających na celu poszanowanie materialnego dziedzictwa oraz zachowanie własnej odrębności i tożsamości / kultura mniejszości narodowych/,
- poszukiwanie i wspieranie projektów związanych z kreowaniem i wdrażaniem nowych form opieki nad zabytkami i ich promocji (np. szlaki turystyczno-historyczne, ożywianie zabytków),
- włączenie kultury i dziedzictwa kulturowego w obszar interwencji i wsparcia zgodnie z zasadami planowania i wdrażania programów prorozwojowych, stosownie do oczekiwań mieszkańców powiatu poprzez uznanie znaczenia dziedzictwa kulturowego w rozwoju społeczno-ekonomicznym Powiatu Nowodworskiego.

Celem strategicznym Programu Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowodworskiego na lata 2013 – 2017 jest: Zachowanie dziedzictwa kulturowego służące społeczno-gospodarczemu rozwojowi powiatu.

Metodą do realizacji tak określonego celu będzie: jakościowe i ilościowe powiększenie form ochrony zabytków i opieki nad zabytkami stosowanych przez władze powiatu przy wykonywaniu zadań własnych realizowanych na rzecz lokalnego środowiska: infrastruktury podstawowej, społecznej oraz lokalnej społeczności (zasobów ludzkich).

Cel będzie realizowany w ramach trzech Priorytetów:

I. ZARZĄDZANIE DZIEDZICTWEM KULTUROWYM POWIATU

II. OCHRONA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO POWIATU

III. POPULARYZACJA I DOKUMENTACJA WALORÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU

Priorytet I: ZARZĄDZANIE DZIEDZICTWEM KULTUROWYM POWIATU	
kierunki działań	zadania
<p>Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych</p> <p>Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami</p>	<ul style="list-style-type: none"> • współpraca z gminami w zakresie opracowania projektów rewaloryzacji przestrzeni publicznych, • podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością powiatu, • prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność powiatu (w ramach opracowanego planu remontów), • rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni – parków stanowiących własność powiatu (w ramach opracowanego planu rewaloryzacji), • opracowanie planu systematycznych kontroli stanu

	<p>utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach powiatowych,</p> <ul style="list-style-type: none"> • dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach nie będących własnością powiatu poprzez udzielanie dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych na podstawie stosownej uchwały, • wspieranie działań związanych z zabezpieczeniem obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych itp.), • współpraca z urzędami pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną, • wspieranie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, • wsparcie utrzymywania na rynku pracy zanikających rzemiosł i zawodów w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki i Funduszu Pracy, • wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach budownictwa drewnianego oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje itp.) oparte na miejscowych tradycjach, • wspieranie rozwoju regionalnych izb pamięci, skansenów itp.
--	---

Priorytet II: OCHRONA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO POWIATU	
kierunki działań	zadania
Rozszerzenie zasobu i ochrony środowiska kulturowego powiatu	<ul style="list-style-type: none"> • konsekwentne wdrażanie zapisów dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego powiatu, • egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w dokumentach programowych odnoszących się do zabytków (głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji), • walka z samowolami budowlanymi na obszarach objętych ochroną konserwatorską.

Priorytet III: PROMOCJA, EDUKACJA I DOKUMENTACJA WALORÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU	
kierunki działań	zadania
<p>Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym</p> <p>Promocja dziedzictwa kulturowego</p>	<ul style="list-style-type: none"> • udostępnienie informacji o zabytkach powiatu na stronie internetowej powiatu, • utworzenie powiatowego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego, • opracowanie mapy zabytków powiatu, jako formy promocji w porozumieniu z gminami, • wspieranie i współpraca z gminami w zakresie organizowania konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych, • wspieranie i współpraca z gminami w zakresie inicjowania i organizacji obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa na obszarze powiatu, • wydawanie i wspieranie działań związanych z wydawaniem publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego powiatu, • wspieranie i współpraca z gminami w zakresie wprowadzenia i upowszechniania tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez wspieranie i organizowanie zajęć edukacyjnych, • wspieranie i współpraca z gminami w zakresie opracowywania prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów m.in. zabudowy regionalnej, detalu architektonicznego, nekropolii), • wspieranie i współpraca z gminami w zakresie wykonywania inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskiej zagrożonych obiektów zabytkowych, • opracowanie szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, samochodowych) wykorzystujących walory środowiska kulturowego.

Realizacja i finansowanie przez powiat zadań z zakresu ochrony zabytków

Cele określone w Programie Opieki nad Zabytkami Powiatu Nowodworskiego na lata 2013- 2017 będą osiągnięte poprzez:

- wspólne działania władz Powiatu z Ministerstwem Kultury, Urzędem Marszałkowskim Województwa Pomorskiego, wojewódzkim konserwatorem zabytków, władzami kościelnymi oraz innymi jednostkami samorządu terytorialnego na zasadach porozumień, umów, wspólnych podmiotów,
- inicjatywy własne władz Powiatu Nowodworskiego,
- stosowanie instrumentów finansowych dotacje, prowadzenie instytucji, nagrody, zachęty, itp.,
- funkcje programowe /programy lokalne i projekty, kontrakty, itp.,
- inne działania stymulujące.

3.3.1.3. Program Ochrony Środowiska dla Gminy Nowy Dwór Gdański na lata 2016 – 2019 z perspektywą na lata 2010 - 2023

Dla gminy Nowy Dwór Gdański został przygotowany projekt program ochrony środowiska. Procedura jego sporządzania jeszcze trwa, program ten nie został jeszcze wdrożony. Poniżej informacje zamieszczone w przygotowanym do zatwierdzenia projekcie.

Charakterystyka elementów przyrody ożywionej

Lasy spełniają różnorodne funkcje, zapewniają stabilizację stosunków wodnych, ochronę gleb przed erozją, kształtują klimat, tworzą warunki dla zachowania potencjału biologicznego gatunków i ekosystemów, zachowują różnorodność i złożoność krajobrazu. Do ważnej funkcji należy zaliczyć funkcję produkcyjną polegającą na pozyskiwaniu drewna. Pełnią również funkcje społeczne, które służą kształtowaniu warunków zdrowotnych i rekreacyjnych dla społeczeństwa. Lasy zajmują powierzchnię 107,37 ha tj. 0,5% powierzchni gminy. Tak niska lesistość wynika z przekształcenia terenu na potrzeby rolnictwa.

Formy ochrony przyrody

Do form ochrony przyrody ustanowionych na mocy Ustawy o ochronie przyrody (tj. Dz.U.2013.627 z późn. zm.) zlokalizowanych na terenie gminy Nowy Dwór Gdański należą:

- Obszar Natura 2000, Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk Żuławy Wiślane (PLB280010),
- Obszar Natura 2000, Specjalny Obszar Ochrony Ptactwa Żuławy Wiślane i Mierzei Wiślanej (PLH280007),
- Obszar Chronionego Krajobrazu rzeki Nogat,
- Obszar Chronionego Krajobrazu rzeki Szkarpany,
- Pomniki przyrody ożywionej i nieożywionej.

Obszar Natura 2000, Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk Żuławy Wiślane

Obszar ten znajduje się na granicy gminy Nowy Dwór Gdański i gminy Sztutowo – powierzchnia około 8,89 ha oraz jego część sąsiaduje z gminą Elbląską i gminą Tolkmicko – pow. 19,87 ha. Obszar obejmuje polską część płytkiego zalewu przymorskiego (śr. głębokość 2,3 m, maksym 4,6 m), o wodzie słonawej, odciętego od Bałtyku Mierzeją Wiślaną. Obszar ten to ostoja ptasia o randze europejskiej. Występuje tu co najmniej 27 gatunków ptaków. W okresie lęgowym występuje hełmiatka, gęgawa, ohar do 10% populacji lęgowej, perkoz dwuczuby, czapla siwa, śmieszka, brzęczka, bielik ponad populacji lęgowej; w stosunkowo wysokiej liczebności występują: bąk, bączek, bocian biały, cyranka, cyraneczka; żeruje 10 000 par kormorana z pobliskiej kolonii lęgowej.

Obszar Natura 2000, Specjalny Obszar Ochrony Żuławy Wiślane i Mierzei Wiślanej

Ostoja obejmuje polską część płytkiego (2,3 m średnio) zalewu przymorskiego, o słonawej wodzie, wraz z Mierzeją Wiślaną oddzielającą go od Bałtyku oraz wąski pas depresyjnych najczęściej terenów lądowych, przylegających od strony południowej do Zalewu, będących w przeszłości częścią jego wód. Stwierdzono występowanie 18 rodzajów siedlisk i 13 gatunków. Na Mierzei dobrze wykształcona jest strefa wydm białych i szarych oraz wyraźnie wyodrębniona strefa acydofilnych dąbrów wykształconych na piaskach wydmowych. W Zalewie Wiślanym zachowały się łąki podwodne, w tym z udziałem ramienia.

Obszar Chronionego Krajobrazu rzeki Nogat

OChK Rzeki Nogat obejmuje teren międzywała Nogatu wraz z okolicami wsi Kmiecina, Solnica, Jazowa, Rakowo i Wierciny. Do walorów krajobrazowych tych terenów zaliczyć należy: koryto rzeki, ciąg izolowanych zbiorników wodnych, pasy oczeretów, szuwarów warunkach innej roślinności wodnej, strefy zadrzewień, zakrzywień nawodnych oraz nieliczne tereny leśne. Użytek ekologiczny to zasługujące na ochronę pozostałości ekosystemu, mające znaczenie dla zachowania bioróżnorodności. Celem jego utworzenia jest zachowanie kompleksu łąk, pastwisk i szuwarów stanowiących ostoję ptaków i drobnych ssaków na obszarze Żuław Wiślanych.

Obszar Chronionego Krajobrazu rzeki Szkarpany

Poza gminą Nowy Dwór Gd. położony jest także w gminie Sztutowo i Stegna. Cały obszar charakteryzuje się silnie rozbudowaną siecią hydrograficzną. W użytkowaniu gruntów dominują użytki rolne i zielone.

Pomniki przyrody

W gminie Nowy Dwór Gdański znajdują się 16 pomników przyrody. Spis pomników przyrody wraz z datą ustanowienia oraz lokalizacją

- kasztanowiec zwyczajny, 02.09.1988 r. Nowy Dwór Gdański przy ul. Warszawskiej 27
- dąb szypułkowy, 31.12.1996 r. Nowy Dwór Gdański teren LKS przy ul. Warszawskiej 20
- dąb szypułkowy, 21.12.1992 r. Nowy Dwór Gdański przy trasie Nowy Dwór Gd.- Kmiecina prawa strona 300m za zespołem Szkół nr 2
- dąb szypułkowy, 02.09.1988 r. Nowy Dwór Gdański przy ul. Drzymały 2
- dąb szypułkowy, 02.09.1988 r. Nowy Dwór Gdański przy ul. Konopnickiej 19 (na wysokości budynku MGOPS)
- topola biała 2 szt. – nr w rej. 42/54, 02.07.1954 Marynowy przy drodze krajowej 55 prawa strona
- platan klonolistny - nr 158/66, 21.10.1966 Jazowa posesja Pana Piwnickiego
- dąb szypułkowy – nr w rej. 173/66, 21.10.1966 Kmiecina na terenie Kościoła
- jesion wyniosły – nr w rej. 159/66, 21.10.1966 Kmiecina teren parku wiejskiego
- dąb szypułkowy – nr w rej. 76/88, 02.09.1988 Orłowo przy drodze z Orłowa do Orłówka
- jesion wyniosły – nr w rej. 81/88, 02.09.1988 Orłowo przed zakrętem przy drodze z Nowego Dworu Gd. do byłego zakładu rolnego
- dąb szypułkowy – nr w rej. 83/88, 02.09.1988 Różewo cmentarz menonicki
- dąb szypułkowy – nr w rej. 80/88 02.09.1988 Żelichowo 300m poniżej mostu, nad rzeką Tuga
- wiąz szypułkowy – nr w rej. 267/96 31.12.1996 Orliniec zadrzewienie śródpolne, droga Orliniec-Marzęcino
- dąb szypułkowy – nr 266/96 21.12.1996 Orliniec obok mostu przy drodze Orliniec - Solnica

Tereny zielone

Ważną częścią składową miast są tereny zielone. W zależności od funkcji jaką pełnią możemy wyróżnić: tereny zieleni wypoczynkowej - są to: parki, skwery, zieleńce, ogródki działkowe, tereny sportowe, tereny zieleni specjalnego przeznaczenia - są to: pasy zieleni izolacyjnej, tereny zieleni towarzyszące komunikacji, ogrody dydaktyczne, cmentarze, tereny zieleni o ograniczonym dostępie, to tereny: towarzyszące obiektom przemysłowym, towarzyszące zabudowie osiedlowej i indywidualnej.

Lista parków na terenie gminy Nowy Dwór Gdański:

- park miejski, Nowy Dwór Gdański, ul. Drzymały,
- park miejski, Nowy Dwór Gdański, ul. Warszawska,
- park miejski, Nowy Dwór Gdański, ul. Sikorskiego,
- park wiejski, Kmiecín, ul. Żuławska.

Większość z parków znajdujących się na terenie gminy znajduje się w stanie wymagającym rewitalizacji.

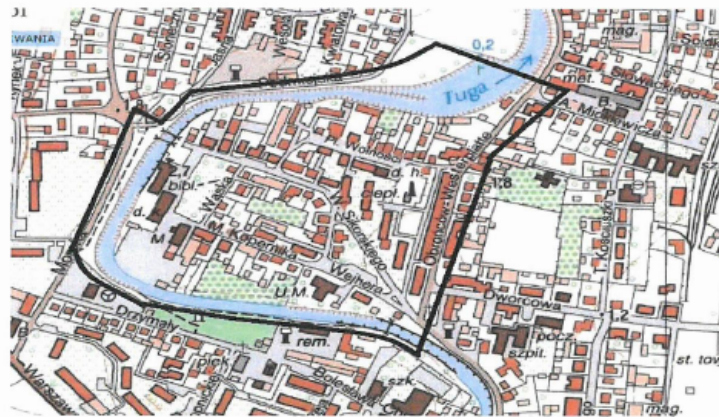
W gminie Nowy Dwór Gdański występują zadrzewienia i zakrzewienia śródpolne, które uzupełniają nieliczne kompleksy leśne. Istniejące zadrzewienia nie stanowią wyraźnego systemu i przypisać im można funkcję estetyczną, wodochronną i klimatyczną. Główne kierunki gospodarki leśnej prowadzonej przez służby leśne obejmują zagospodarowanie, pielęgnację, ochronę, użytkowanie i odnawianie lasów w tym stałe pozyskiwanie drewna i innych użytków leśnych oraz wykorzystywanie zdrowotnych, rekreacyjnych i innych walorów lasów. Większość procesów gospodarczych prowadzonych w lasach przez służby leśne jest podporządkowana odnowieniom naturalnym. Ogranicza się udział zrębów zupełnych na rzecz częściowych i stopniowych.

3.3.1.4. Lokalny program rewitalizacji Nowego Dworu Gdańskiego. Raport z delimitacji obszarów zdegradowanych miasta Nowego Dworu Gdańskiego

Lokalny program rewitalizacji nie został jeszcze opracowany. Dotychczasowe prace zakończyły się raportem z delimitacji obszarów zdegradowanych, który stanowi podsumowanie I etapu planowania procesów rewitalizacyjnych na obszarach miasta Nowy Dwór Gdański z września 2015 roku. Dokument zawiera analizę struktury miasta w podsystemach społecznym, gospodarczym i przestrzennym, uwieńczoną wskazaniem obszarów zdegradowanych miasta, na których w sposób szczególny kumulują się negatywne zjawiska społeczno-gospodarcze. Wskazane obszary przeznaczone mogą być do objęcia Lokalnym Programem Rewitalizacji.

Mapa: jednostka urbanistyczna wyznaczona w ramach delimitacji obszarów problemowych

Rysunek nr 4. Obszar nr 11 wskazany do rewitalizacji.

21

Źródło: Lokalny program rewitalizacji miasta Nowego Dworu Gdańskiego. Raport z delimitacji obszarów zdegradowanych

W następstwie przeprowadzonej analizy i oceny oraz na zasadzie porównania wewnątrzmięjskiego stopnia zróżnicowania poszczególnych wskaźników degradacji, został wyszczególniony powyżej wskazany obszar zdegradowany miasta o relatywnie gorszej sytuacji, w przypadku którego proponowana będzie kompleksowa rewitalizacja. Jest to obszar, na którym występuje duża liczba obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Obejmuje między innymi rejon ulic Słowackiego, Wałowej, Kopernika, Wolności, Obrońców Westerplatte.

3.3.1.5. Strategia Rozwoju Gminy Nowy Dwór Gdański na lata 2014 – 2020

Strategia rozwoju gminy Nowy Dwór Gdański częściowo opiera się na bogatych zasobach dziedzictwa kulturowego. Za misję przyjęto w tym dokumencie: kultywowanie tradycji i tożsamości regionalnej, eksponowanie unikatowości geograficznej, wykorzystanie zasobów naturalnych oraz strategicznego położenia poprzez zaangażowanie lokalnej społeczności i instytucji zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju.

Za mocną stroną gminy w zakresie zasobów dziedzictwa kulturowego uznano bogate dziedzictwo kulturowe i historyczne terenu oraz jego atrakcyjność przyrodniczą i turystyczną.

Za słabą stroną uznano niską tożsamość regionalną mieszkańców związaną z historią Żuław, prowadzącą często do słabego zaangażowania oraz marazmu społecznego, będącą także przyczyną słabych więzi z regionem ludzi młodych (brak świadomości tradycji wielopokoleniowej).

Szansą dla rozwoju gospodarczego gminy może być wzmocnienie działań na rzecz promocji i rozpowszechniania dziedzictwa kulturowego, podejmowanych także jako wspólnej inicjatywy

pozostałych Gmin Żuławskich. Gmina Nowy Dwór Gdański winna być rozpoznawalna przez turystów.

Spośród celów strategicznych określonych w strategii rozwoju gminy najbardziej związanym z zagadnieniami zabytków jest cel strategiczny: bogata i rozpoznawalna oferta turystyczna i kulturalna. W ramach tego celu określone są kierunki działań:

- Budowa, przebudowa i modernizacja infrastruktury kulturalnej i turystycznej ze szczególnym uwzględnieniem obiektów zabytkowych,
- Wzbogacenie oferty kulturalnej i wypracowanie dodatkowych sposobów jej rozpowszechniania,
- Działania na rzecz tworzenia produktów regionalnych (w tym produktów turystycznych ze szczególnym uwzględnieniem wykorzystania unikatowego położenia geograficznego),
- Wspieranie inicjatyw na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego - efektywne wykorzystanie istniejących zasobów turystycznych,
- Zagospodarowanie akwenów wodnych wraz z budową i modernizacją infrastruktury towarzyszącej,
- Wspieranie działań na rzecz rozwoju oferty turystycznej i agroturystycznej.

3.3.2. Opracowania wyznaczające kierunki polityki przestrzennej Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta oraz Gminy Nowy Dwór Gdański

Pierwotne Studium uchwalone zostało przez Radę Miasta i Gminy Nowy Dwór Gdański uchwałą Nr 67/X/95 dnia 2 czerwca 1995 r., zgodnie z ustawą z dnia 7 lipca 1994 roku o zagospodarowaniu przestrzennym (tekst jednolity Dz. U. z 1999 r. Nr 15, poz. 139 z późn. zm.). Zmiana studium opracowana została w trybie aktualnej ustawy z dnia 27 marca 2003r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym i została przyjęta uchwałą Rady Miejskiej Nr 359/XLIII/2010 z dnia 16 września.

Ustalenia studium dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego wskazują przedmiot ochrony poprzez przywołanie w tekście i wskazanie lokalizacji na rysunku obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Pozostałe obiekty zabytkowe określone zostały jako obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków. W studium obejmuje się ochroną wszystkie cmentarze na terenie gminy Nowy Dwór Gdański. Szczególnej ochronie podlegają nieczynne historyczne cmentarze wpisane do rejestru zabytków województwa pomorskiego w miejscowościach Stawiec, Różewo i Marynowo oraz nie będące w rejestrze zabytków w miejscowościach Lubieszewo, Orłowo, Żelichowo, Wierciny, i Kępiny Małe.

Dla obiektów historycznych wpisanych do rejestru studium ustala obowiązek substancji obiektu w tym: bryły, formy architektonicznej, historycznej kompozycji ścian, detalu architektonicznego (w tym kształtu okien i podziałów stolarki okiennej), kolorystyki i stosownych materiałów budowlanych.

Zgodnie ze studium obiekt wpisany do rejestru nie podlega rozbudowie, przebudowie ani rozbiórce, dopuszcza się działania budowlane jedynie w zakresie odbudowy, konserwacji i rewaloryzacji (w rozumieniu przywrócenia form historycznych). W stosunku do obiektów wpisanych do rejestru obowiązuje ochrona konserwatorska wszystkich elementów historycznego

zagospodarowania w tym układ przestrzenny, nawierzchnie dróg, drzewostan, relikty historycznych ogrodzeń, słupów bramnych i innych elementów małej architektury.

W oparciu o zasoby zabytkowe obszaru miasta i wiejskiej części gminy, studium wskazuje obszarowo na rysunku strefy ochrony konserwatorskiej dla miejscowości takich jak: Marynowy, Kmiecin, Tuja, Lubieszewo, Orłowo, Myszewko, Wierciny, Jazowa, Kępki, Marzęcino, część miasta Nowy Dwór Gdański w rejonach ulic: Sikorskiego, Kościuszki, Westerplatte, Dworcowej, Kolejowej, Słowackiego, Morskiej, Bałtyckiej, Dąbrowskiego i Warszawskiej oraz dla cmentarzy w Nowym Dworze Gdańskim, Stawcu, Orłowie i w rejonach wsi Wierciny, Różewie, Marynowach, Lubieszewie, Marzęcinie, Żelichowie i Kępinach Małych.

Symbolicznie zostały wskazane strefy ochrony ekspozycji E dla miejscowości Lubieszewo, Kmiecin, Kępki, Marzęcino, Tuja, Marynowy oraz wyznaczono rejony w mieście Nowy Dwór Gdański, w południowej części miasta i w rejonie ulicy Podmiejskiej.

Studium nakazuje ustalenie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej w sąsiedztwie obiektów objętych rejestrem zabytków. Strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej wyznacza się w oparciu o wytyczne konserwatorskie i analizę otoczenia, dla obiektów znajdujących się w aktualnym rejestrze zabytków województwa pomorskiego i obiektów wnioskowanych do wpisania do tego rejestru rozwijając następujące zasady:

- bezwzględny priorytet wymagań konserwatorskich z wymogiem rewitalizacji terenu i obiektów,
- ochrona konserwatorska wszystkich elementów historycznego zagospodarowania, w tym układ przestrzenny, podziały katastralne, układ zabudowy, nawierzchnie dróg, drzewostan, relikty historycznych ogrodzeń, słupów bramnych i innych elementów małej architektury,
- wszelkie działania wymagają uzyskania zgody Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Studium określa również zasady ustalania granic i zasady ochrony w pozostałych strefach ochrony konserwatorskiej do zrealizowania w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Strefy ochrony konserwatorskiej wyznacza się w oparciu o granice określone na rysunku Studium, w obrębie których należy rozwinąć następujące zasady :

- w obrębie stref obowiązuje równorzędność priorytetów konserwatorskich z innymi priorytetami, z wymogiem rewitalizacji terenu i obiektów,
- granice stref mogą ulegać uszczegółowieniu w oparciu o prace studialne z uwzględnieniem wniosków z gminnej ewidencji zabytków oraz programu opieki nad zabytkami,
- obowiązuje ochrona ruralistycznych i architektonicznych wartości historycznych, zachowanie cech historycznych przy remontach i modernizacji, nawiązanie do cech historycznych przy realizacji nowych obiektów, likwidacja obiektów dysharmonizujących krajobraz, zachowanie w możliwie maksymalnym stopniu historycznych podziałów parcelacyjnych, ochrona historycznych cmentarzy,
- wszelkie działania wymagają uzyskania stosownych opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Strefy ekspozycji E wyznacza się w oparciu o granice określone na rysunku Studium, w obrębie których należy rozwinąć następujące zasady:

- obowiązuje ochrona wglądu na krajobraz kulturowy,

- ogranicza się wysokość nowej zabudowy, obowiązuje jej ekstensywny charakter nie powodujący utraty wartości ekspozycyjnych w wyznaczonych strefach,
- wszelkie działania wymagają opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Strefę obserwacji archeologicznej w mieście wyznacza się w oparciu o granice określone na rysunku Studium, w której należy rozwinąć działania polegające na realizacji robót ziemnych. Prace te należy prowadzić pod nadzorem archeologicznym w zakresie uzgodnionym z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Strefy ochrony archeologicznej w wiejskiej części gminy, wyznacza się w oparciu o granice określone na rysunku Studium oraz w promieniu 50 m od oznaczonych na rysunku Studium stanowisk archeologicznych, jeżeli w procedurze opiniowania przez Muzeum Archeologiczne w Gdańsku nie nastąpi ich dalsze uszczegółowienie, rozwijając w tekście planu następujące zasady:

- obowiązuje pełna ochrona oznaczonych stanowisk archeologicznych,
- wszelkie działania związane ze zmianą dotychczasowego sposobu użytkowania oraz prowadzenie robót ziemnych, należy poprzedzić archeologicznymi badaniami ratowniczymi i wykonaniem dokumentacji archeologiczno-konserwatorskiej,
- zakres badań ratowniczych wymaga opinii Muzeum Archeologicznego w Gdańsku i uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Strefa ochrony krajobrazu obejmuje cały teren w obrębie Obszarów Chronionego Krajobrazu Rzeki Nogat i Rzeki Szarpawy. W obszarze tym należy rozwinąć następujące zasady :

- pełna ochrona istniejącego historycznego krajobrazu,
- wprowadzenie wszelkich zmian w krajobrazie tych obszarów w tym także w systemie melioracyjnym i drogowym oraz rozłogu pól wymaga uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

W studium postuluje się utworzenie Żuławskiego Parku Kulturowego jako obszaru ochrony dziedzictwa kulturowego w części Żuław niezagrożonej intensywnym zainwestowaniem. Do obszaru tego parku przewiduje się włączenie terenów znajdujących się w obrębie Obszarów Chronionego Krajobrazu rzeki Nogat i rzeki Szarpawy, położone na północ od drogi krajowej nr 7 oraz linii 400kV. Na tym terenie zgromadzone są różnorodne formy osadnictwa żuławskiego. Ochrona dotyczyłaby układów osadniczych, form architektonicznych, niwy osadniczej, systemów wodnych oraz wszelkich elementów krajobrazu żuławskiego.

3.3.3. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego

Gmina Nowy Dwór Gdański posiada pokrycie miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w 100%. Plany uchwalone w oparciu o ustawę o zagospodarowaniu przestrzennym, obecnie nieobowiązującą, obejmują cały obszar miasta i części wiejskiej gminy. Dla części obszarów sporządzone były zmiany miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w oparciu o obowiązującą aktualnie ustawę o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Poniżej zestawienie obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego wraz z ustaleniami w zakresie ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego uchwalone w oparciu o ustawę o zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 7 lipca 1994 r.:

1. Uchwała Nr 259/XL/98 Rady Miejskiej w Nowym Dworze Gdańskim, z dnia 3 kwietnia 1998 r., ogłoszona w Dzienniku Urzędowym Województwa Elbląskiego Nr 9 poz. 63 z 25 czerwca 1998 r., w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Nowy Dwór Gdański.

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego zatwierdzonym Uchwałą Nr 259/XL/98 Rady Miejskiej w Nowym Dworze Gdańskim, z dnia 3 kwietnia 1998 r., w celu ochrony i kształtowania krajobrazu kulturowego ustalone zostały strefy konserwatorskie:

- 1/ strefa A - pełnej ochrony konserwatorskiej,
- 2/ strefa B - ochrony konserwatorskiej,
- 3/ strefa W - pełnej ochrony archeologicznej,
- 4/ strefa OW - ochrony archeologicznej,
- 5/ strefa E - ochrony ekspozycji,
- 6/ strefa K - ochrony krajobrazu.

Szczegółowy zakres obowiązywania stref określają Wytyczne Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 7 lipca 1995 r. znak: PSOZ/111/1248/95.

Zgodnie z miejscowym planem w strefie A obowiązuje uzyskanie od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków:

- wytycznych do projektowania,
- uzgodnienia koncepcji i projektu technicznego,
- zezwolenia na realizację.

W strefie B obowiązuje:

- opracowanie projektu z uwzględnieniem historycznej kompozycji urbanistycznej i brył budynków, restauracji i modernizacji obiektów historycznych, likwidacji obiektów dysharmonizujących,
- uzgodnienie projektu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

W strefie W obowiązuje wykonanie w oparciu o wytyczne konserwatorskie, badań archeologicznych przed dokonaniem zmian w zagospodarowaniu terenu.

W strefie OW obowiązuje:

- zgłoszenie do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wszelkich prac ziemnych w celu prowadzenia obserwacji archeologicznych,
- wstrzymanie robót ziemnych w wypadku natrafienia na obiekty historyczne lub archeologiczne.

W strefie E obowiązuje:

- zakaz wprowadzania funkcji i zabudowy uzupełniającej w stosunku do funkcji podstawowych określonych planem,
- ewentualne zmiany w stosunku do ustaleń lit. a wymagają uzgodnień z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

W strefie K obowiązuje:

- pełna ochrona istniejącego historycznego krajobrazu,
- wprowadzenie zmian w zakresie systemu melioracyjnego i drogowego oraz układu pól wymaga uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Wszelkie działania związane z obiektami wpisanymi do rejestru zabytków, niezależnie od ich położenia w stosunku do stref konserwatorskich, wymagają wytycznych i uzgodnień Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

2. Uchwała Nr 260/XL/98 Rady Miejskiej w Nowym Dworze Gdańskim, z dnia 3 kwietnia 1998 r., ogłoszoną w Dzienniku Urzędowym Województwa Elbląskiego Nr 9 poz. 62 z 26 czerwca 1998 r., w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Nowy Dwór Gdański.

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego zatwierdzonym Uchwałą Nr 260/XL/98 Rady Miejskiej w Nowym Dworze Gdańskim, z dnia 3 kwietnia 1998 r. w celu ochrony i kształtowania krajobrazu kulturowego ustalone zostały strefy konserwatorskie:

- 1/ strefa A - pełnej ochrony konserwatorskiej,
- 2/ strefa B - ochrony konserwatorskiej,
- 3/ strefa W - pełnej ochrony archeologicznej,
- 4/ strefa OW - ochrony archeologicznej,
- 5/ strefa E - ochrony ekspozycji,
- 6/ strefa K - ochrony krajobrazu, obejmująca obszar całej Gminy.

Szczegółowy zakres obowiązywania stref określają Wytyczne Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 7 lipca 1995r. znak: PSOZ/II I/1429/95 uzupełnione pismem z dnia 22 sierpnia 1995 r. znak: PSOZ/II I/1 520/95.

Zgodnie z miejscowym planem w strefie A obowiązuje uzyskanie od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków:

- wytycznych do projektowania,
- uzgodnienia koncepcji i projektu technicznego,
- zezwolenia na realizację.

W strefie B obowiązuje:

- opracowanie projektu z uwzględnieniem historycznej kompozycji urbanistycznej i brył budynków, restauracji i modernizacji obiektów historycznych, likwidacji obiektów dysharmonizujących,
- uzgodnienie projektu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

W strefie W obowiązuje wykonanie w oparciu o wytyczne konserwatorskie, badań archeologicznych przed dokonaniem zmian w zagospodarowaniu terenu.

W strefie OW obowiązuje:

- zgłoszenie do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wszelkich prac ziemnych w celu prowadzenia obserwacji archeologicznych,
- wstrzymanie robót ziemnych w wypadku natrafienia na obiekty historyczne lub archeologiczne.

W strefie E obowiązuje:

- zakaz wprowadzania funkcji i zabudowy uzupełniającej w stosunku do funkcji podstawowych określonych planem,
- ewentualne zmiany w stosunku do ustaleń powyższych wymagają uzgodnień z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

W strefie K obowiązuje:

- pełna ochrona istniejącego historycznego krajobrazu,

- wprowadzenie zmian w zakresie systemu melioracyjnego i drogowego oraz układu pól wymaga uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Wszelkie działania związane z obiektami wpisanymi do rejestru zabytków, niezależnie od ich położenia w stosunku do stref konserwatorskich, wymagają wytycznych i uzgodnień Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

3. Uchwała Nr 238/XXXVI/97 Rady Miejskiej w Nowym Dworze Gdańskim, z dnia 28 listopada 1997 r., ogłoszoną w Dzienniku Urzędowym Województwa Elbląskiego Nr 1 poz. 238 z 2 stycznia 1998 r., w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Małej Holandii”.

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego zatwierdzonym Uchwałą Nr 238/XXXVI/97 Rady Miejskiej w Nowym Dworze Gdańskim, z dnia 28 listopada 1997 r. wyznaczony został teren przeznaczony na skansen żuławski. Wszelka działalność w obrębie skansenu wymaga Wytycznych i uzgodnień państwowej służby ochrony zabytków.

Ustalono podstawowe funkcje "Małej Holandii":

- ośrodek tradycji i tożsamości Żuław;
- ośrodek rozwoju i różnorodnych kontaktów handlowych, gospodarczych i kulturalnych-regionalnych, krajowych i międzynarodowych;
- ośrodek obsługi ruchu turystycznego związanego z drogą warszawa-Gdańsk oraz
- obszarem Żuław;
- ośrodek wzorcowych gospodarstw rolnych.

Miejscowy plan przewiduje realizację skansenu z następującymi obiektami przeniesionymi lub zrekonstruowanymi: menonicki dom modlitwy z lapidarium, wiatraki różnych typów, zagrody żuławskie z domami podcieniowymi, zagrody przywałowe, mosty zwodzone, stacje pomp

Na terenie skansenu obowiązuje architektura wyłącznie historyczna. Na terenie zagród zaleca się stosowanie części zabudowy jako rekonstrukcję obiektów historycznych.

Obowiązującą zasadą kształtowania architektury obszaru Małej Holandii są tradycje regionalne Żuław. Ustalenie to nie dotyczy terenów wielofunkcyjnego ośrodka usługowego, dla którego określa się następujące zasady kształtowania architektury:

- ciągi elewacyjne stanowić będą repliki budynków historycznych istniejących w miastach na terenie Królestwa Niderlandów,
- dopuszcza się odstępstwa materiałów oraz niezbędne uproszczenia detali architektonicznych, pod warunkiem, że nie wpłynę to negatywnie na zgodność podstawowych cech realizowanego obiektu z cechami jego pierwowzoru,
- ciągi elewacyjne wzdłuż placów publicznych mogą zawierać repliki budynków współczesnych,
- ciągi elewacyjne od strony wewnątrz poszczególnych kwartałów mogą być replikami uproszczonymi z zachowaniem podstawowych proporcji i układów dachów,
- centrum konferencyjno-administracyjne, może być projektowane indywidualnie jako obiekt nowoczesny, nawiązujący do cech architektury ciągów będących replikami budynków historycznych.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego opracowane w oparciu o ustawę o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r.:

1. Uchwała Nr 360/XLIV/2010 Rady Miejskiej w Nowym Dworze Gdańskim z dnia 7 października 2010 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego fragmentu gminy Nowy Dwór Gdański w części obrębu miejscowości Żelichowo ogłoszona w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego Nr 141 poz. 2770 z dnia 22 listopada 2010 r.

W obszarze objętym miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego zatwierdzonym Uchwałą Nr 360/XLIV/2010 Rady Miejskiej w Nowym Dworze Gdańskim z dnia 7 października 2010 r. znajduje się stanowisko archeologiczne oznaczone na rysunku planu. Należy zachować udokumentowane stanowisko archeologiczne. Realizacja elektrowni wiatrowych w obrębie stanowiska archeologicznego wymaga opinii Muzeum Archeologicznego oraz uzgodnienia u Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku.

2. Uchwała Rady Miejskiej w Nowym Dworze Gdańskim Nr 81/XI/2011 z dnia 24 listopada 2011 roku w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Nowy Dwór Gdański w części obrębu miejscowości Żelichowo ogłoszona w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego Nr 195 z dnia 18 stycznia 2012 r.

W obszarze objętym miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego zatwierdzonym Uchwałą Rady Miejskiej w Nowym Dworze Gdańskim Nr 81/XI/2011 z dnia 24 listopada 2011 roku nie występują obiekty zabytkowe.

3. Uchwała Nr 190/XXII/2012 Rady Miejskiej w Nowym Dworze Gdańskim z dnia 29 listopada 2012 roku w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Nowy Dwór Gdański dla części obrębów: Kmiecina, Myszewko, Marynowy, Orłowo, Tuja, Lubieszewo, Gozdawa, Żelichowo, Starocin ogłoszona w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego z dnia 28 stycznia 2013 roku poz. 584.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego zatwierdzony Uchwałą Nr 190/XXII/2012 Rady Miejskiej w Nowym Dworze Gdańskim z dnia 29 listopada 2012 roku ustala ochronę cmentarza pomenonickiego w miejscowości Różewo, wpisanego do rejestru zabytków województwa pomorskiego decyzją nr 1244 (d.47/78 z dnia 14.08.1988r.). Dla obszaru tego została wskazana granica obszaru wpisanego do rejestru zabytków. Obowiązuje wymóg uzyskania zezwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wszelkie działania w obrębie terenu wpisanego do rejestru.

Plan ustala ochronę stanowisk archeologicznych zaewidencjonowanych w Archeologicznych Zdjęciach Polski /AZP/, znajdujących się w zasobach Muzeum Archeologicznego w Gdańsku. Wszelkie działania związane ze zmianą dotychczasowego sposobu użytkowania oraz polegające na realizacji robót ziemnych, realizacji infrastruktury i wznoszeniu budowli w strefie 50 m od stanowisk archeologicznych, wymagają wykonania badań sondażowych, na które należy uzyskać pozwolenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W oparciu o wyniki badań Wojewódzki Konserwator Zabytków określi dalszy sposób postępowania w tej strefie z możliwością powiększenia jej granic.

Strefy ochrony ekspozycji zespołów historycznych i obiektów zabytkowych, położonych poza obszarem planu, tworzą tereny wyłączane z zabudowy i lokalizacji elektrowni wiatrowych. Dla zminimalizowania oddziaływania elektrowni wiatrowych stanowiących tło ekspozycji zespołów

historycznych i obiektów zabytkowych – obowiązuje malowanie wszystkich wież do wysokości 30m w kolorze od ciemnej zieleni do jasnego koloru zielono-szarego i wyżej kolorem jasnoszarym, wyłącznie farbami matowymi.

W Obszarze Chronionego Krajobrazu Rzeki Nogat – dla obszaru wzdłuż Kanału Panieńskiego i w Obszarze Chronionego Krajobrazu Rzeki Szkarpany, dla obszaru wzdłuż Starej Tugi, obowiązują zakazy jak dla obszarów chronionego krajobrazu.

4. Uchwała Nr 189/XXII/2012 Rady Miejskiej w Nowym Dworze Gdańskim z dnia 29 listopada 2012 roku w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Nowy Dwór Gdański dla części obrębów: Lubieszewo i Orłowo ogłoszona w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego w dniu 30 stycznia 2013 r. Poz. 672.

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego zatwierdzonym Uchwałą Nr 189/XXII/2012 Rady Miejskiej w Nowym Dworze Gdańskim z dnia 29 listopada 2012 roku, ustala się ochronę stanowisk archeologicznych, zaewidencjonowanych w Archeologicznych Zdjęciach Polski /AZP/, znajdujących się w zasobach Muzeum Archeologicznego w Gdańsku, z czego trzy znajdują się w Lubieszewie, jedno w Orłowie. Dla powyższych obszarów, wszelkie działania związane ze zmianą dotychczasowego sposobu użytkowania oraz polegające na realizacji robót ziemnych, realizacji infrastruktury i wznoszeniu budowli w strefie 50 m od stanowisk archeologicznych wymagają wykonania badań sondażowych, na które należy uzyskać pozwolenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W oparciu o wyniki badań sondażowych Wojewódzki Konserwator Zabytków określa dalszy sposób postępowania w tej strefie, z możliwością powiększenia jej granic.

W planie wyznaczono strefy ochrony ekspozycji zespołów historycznych i obiektów zabytkowych znajdujących się poza obszarem planu. Obszary te zostały wyłączone z zabudowy i lokalizacji elektrowni wiatrowych.

5. Uchwała Nr 334/XLII/2014 Rady Miejskiej w Nowym Dworze Gdańskim z dnia 4 września 2014 roku w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Nowy Dwór Gdański dla części terenu położonego przy ulicy Warszawskiej ogłoszona w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego w dniu 7 października 2014 r. Poz. 3277.

W granicach zmiany planu zatwierdzonej Uchwałą Nr 334/XLII/2014 Rady Miejskiej w Nowym Dworze Gdańskim z dnia 4 września 2014 roku obiekty i obszary objęte prawną formą ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej nie występują.

6. Uchwała Nr 335/XLII/2014 Rady Miejskiej w Nowym Dworze Gdańskim z dnia 4 września 2014 roku w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Nowy Dwór Gdański dla części terenu położonego przy ulicy Okopowej ogłoszona w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego w dniu 15 października 2014 r. Poz. 3423.

W granicach zmiany planu zatwierdzonej Uchwałą Nr 335/XLII/2014 Rady Miejskiej w Nowym Dworze Gdańskim z dnia 4 września 2014 roku obiekty i obszary objęte prawną formą ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej nie występują.

4. Charakterystyka zasobów i formy ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

4.2. Zarys historii obszaru gminy

Obszar dzisiejszych Żuław w czasach prehistorycznych pokrywało morze. Osady niesione Wisłą powoli przesuwali na północ granice lądu. Ułatwiała ten proces Mierzeja Wiślana, która oddzielała deltę Wisły od Zatoki Gdańskiej. Najwcześniejsze ślady obecności człowieka są datowane na 2500 – 1700 r. p.n.e.

We wczesnym średniowieczu Żuławy należały do księstwa pomorskiego, jednak silne tu były wpływy plemion pruskich, szczególnie w zachodniej części obszaru. W XIII w., w miarę jak Krzyżacy opanowywali coraz większą część Prus, zwiększał się ich napór na Księstwo Wschodniopomorskie. W 1248 r. Świętopełk II musiał im odstąpić tereny leżące na wschodnim brzegu Wisły.

W XIV wieku państwo zakonne rozwinęło akcję osiedleńczą na Żuławach, połączoną z osuszaniem i melioracją terenów zalewowych. W 1407 r. został wydany „Die gemeine Landtafel”, tworzący na Żuławach tzw. związek wałowy – samorząd, którego zadaniem było dbanie o stan urządzeń wodnych i osuszanie nowych terenów. Ustanowiono funkcje zarządców wałów, przysiężnych wałowych i przysiężnych kanałów.

Wśród osadników dominowali imigranci północniemieccy i niderlandzcy. Wsie lokowano na prawie chełmińskim. Obejmowały one najczęściej teren o wielkości około 60 łanów. Osadnicy uzyskiwali prawo do posiadania i dziedziczenia gruntów. Dominującą formą renty feudalnej był czynsz uiszczany w formie pieniężnej.

Wojna trzynastoletnia (1454-1456) objęła działaniami także Żuławy. 19 października 1466 r. podpisano II pokój toruński, na mocy którego większość Pomorza Wschodniego, Powiśle, Ziemia Chełmińska, Warmia i Żuławy zostały inkorporowane do Królestwa Polskiego. Znaczną część Żuław Wielkich objęła ekonomia malborska, będąca jedną z najbogatszych dóbr królewskich.

Część wsi była czasowo wyłączana z ekonomii i zastawiana wierzycielom królewskim. W konsekwencji doprowadziło to do trwałego wyodrębnienia z ekonomii malborskiej jej północnej części, która przekształciła się w ekonomię nowodworską – w 1457 r. Kazimierz Jagiellończyk zastawił mieszczaninowi gdańskiemu, Rudolfowi Feldstedt cały okręg szkarpański za 7000 dukatów, a w 1472 r. Jeziernik (Schönsee). W 1510 r. Zygmunt Stary w zamian za kolejną pożyczkę powiększył zastaw o wsie: Ostaszewo, Lubieszewo, Orłowo i Tuję. W 1515 r. król zatwierdził dożywotni charakter zastawu dla wsi Orłowo, Tuja i Lubieszewo i prawo do wykupu wsi Ostaszewo. Obszar ekonomii był w późniejszych latach staraniem kolejnych dzierżawców powiększany, m.in. o okolice dzisiejszego Stawca, Żelichowa, Cyganek, a w XVII wieku o tereny położone nad Zalewem Wiślanym. W 1548 r. kolejny dzierżawca, Michael Loitz, przeniósł siedzibę swojej rodziny z Gdańska i wybudował dwór (stąd nazwa miejscowości) na terenie dzisiejszego Nowego Dworu Gdańskiego (Tiegenhof). Dwór został później przebudowany na zamek. Loitz sprowadził z Niderlandów nowych osadników (wśród nich

menonitów), którzy przyczynili się do osuszenia i zagospodarowania regionu. Dwór Loitzów położony był na wyspie, wokół niego rozwijała się osada.

Żuławy w tamtych czasach były regionem Polski o najwyższej kulturze rolnej i o najurodzajniejszych glebach. Do osuszania polderów wykorzystywano wiatraki wyposażone w koła czerpakowe. W XVI, XVII i XVIII w. znaczna część zboża eksportowanego przez Gdańsk pochodziła z Żuław. Tutejsze gospodarstwa zaopatrywały także rynek wewnętrzny Elbląga i Gdańska. Wywóz artykułów rolnych, w tym przede wszystkim zboża, ułatwiała gęsta sieć kanałów. Taniać transportu była elementem decydującym o przewadze konkurencyjnej Żuław w stosunku do bardziej oddalonych terenów uprawy zbóż.

W 1626 r. Szwedzi wznowili wojnę z Polską i zaatakowali polskie wybrzeże. Ekonomia nowodworska, została poddana wyniszczającej szwedzkiej gospodarce okupacyjnej. Wojnę przerwał rozejm w Starym Targu (Altmark) w 1629 r. Warunki rozejmu przewidywały wprowadzenie ceł w portach Gdańska i Pilawy. 18 lutego 1630 r. podpisano w Nowym Dworze spełniającą ustalenia z Altmarku konwencję pomiędzy Szwecją i Gdańskiem o podziale dochodów z ceł.

Po Loitzach ekonomię nowodworską dzierżawili Weyherowie. Nowy Dwór Gdański od 1645 r. zyskał prawo do prowadzenia działalności rzemieślniczej, co usankcjonowało funkcjonowanie istniejących już wcześniej warsztatów.

Potop szwedzki (1655–1660) przyniósł kolejne wielkie zniszczenia ekonomii nowodworskiej. Czterdziestolecie między pokojem oliwskim (1660) a wielką wojną północną (1700–1721) przyniosło szybką odbudowę ekonomii. W 1660 r. pułkownik Ernest Wejher wytyczył w Nowym Dworze ulicę Marktstraße (dziś Wejhera), wokół której zaczęła tworzyć się nowa osada o charakterze rzemieślniczym, z dwoma młynami i gorzelnią, stając się centrum handlowo-rzemieślniczym północnych Żuław. Niezależnie rozwijała się też osada przyzamkowa (ta, która posiadała od 1645 r. prawa do prowadzenia działalności rzemieślniczej). W 1680 r. decyzją sejmiku ekonomię otrzymał Jan III Sobieski. Odziedziczyli ją jego synowie Jakub i Konstanty.

Rozwój Żuław zakłócały wielkie powodzie. Problem ten zostanie rozwiązany dopiero w II połowie XIX w. Kolejnym tragicznym dla Polski okresem był początek XVIII w. – czasy wielkiej wojny północnej i epidemii dżumy z lat 1708–1711. Stacjonujący w Malborku w latach 1704–1715 garnizon szwedzki nakładał na wsie żuławskie wysokie kontrybucje. Po ustąpieniu Szwedów nastąpił długi okres pokoju, aż do wojny siedmioletniej (1756–1763). W okresie tym nastąpiła odbudowa gospodarki i wzrost zamożności ludności ekonomii nowodworskiej. Ostatnia prywatna właścicielka ekonomii Józefa Antonina Zamojska, przepisała w testamencie żuławskie dobra na rzecz utworzonego przez siebie w 1745 r. zakonu kanoniczek świeckich w Warszawie.

W wyniku I rozbioru Prusy Królewskie z wyjątkiem Gdańska zostały anektowane przez Prusy. Dobra królewskie w Prusach Królewskich, w tym ekonomia nowodworska, przeszły na własność państwa pruskiego. Zakon Kanoniczek, jako ostatni dzierżawca dóbr nowodworskich, otrzymał odszkodowanie w wysokości 47 tysięcy talarów. Po przejęciu dóbr pruska komisja królewska sporządziła na przełomie 1772 i 1773 r. kataster kontrybucyjny, który opisywał wielkość i klasyfikację gruntów oraz zawierał spis mieszkańców. Na podstawie tego katastru wiadomo, że w 1772 r. Nowy Dwór liczył 1096 mieszkańców, istniały też już wtedy ulice Vorhofstraße (Sikorskiego), Langgarten, Hinterhofstraße, Neugarten, Roßgarten (Kopernika) i Ziegelhof (pl.

Wolności). Główna ulicą była Marktstraße. Zamek nowodworski został przekazany przez władze pruskie luteranom z przeznaczeniem na kaplicę.

Po okresie wojen napoleońskich (1807-1813), które przyniosły Żuławom zniszczenia spowodowane przemarszami wojsk oraz zubożenie w wyniku dotkliwych kontrybucji nakładanych przez Francuzów, nastąpił okres szybkiego rozwoju Nowego Dworu. W 1824 r. przeniesiono z Nowego Stawu do Nowego Dworu pruski sąd miejski i ziemski. W latach 1831-1834 na fundamentach rozebranego zamku wybudowano kościół luteranski, a w latach 1847-1851 wzniesiono kościół katolicki. W 1846 r. miasto liczyło 2072 mieszkańców. W drugiej połowie XIX wieku powstały w Nowym Dworze liczne zakłady przemysłowe: tkalnia lnu, trzy browary, olejarnia, wytwórnia tytoniu, garbarnia parowa, fabryka mydeł i świec, cukrownia, trzy fabryki octu, a także siedem zakładów zegarmistrzowskich i placówka pocztowa, rozwijał się również handel drzewem. Od 1776 r. istniała prowadzona przez menonicką rodzinę Stobbe gorzelnia produkująca wódkę jałowcową Stobbes Machandel, która stała się jednym z „narodowych” trunków Gdańszczan. Nowodworski przemysł korzystał z zaplecza rolniczego Żuław, co zapewniało synergii rozwoju miasta i obszarów wiejskich. Przeprowadzona w II połowie XIX w. regulacja całego układu wodnego Dolnej Wisły, w tym Szkarpawy i Tugi, zabezpieczyła Żuławy przed powodzią oraz poprawiła warunki żeglugi w całej delcie Wisły. W Nowym Dworze nad brzegiem Tugi wzniesiono spichlerze, zbudowano na rzece mosty zwodzone. Do szybkiego rozwoju Nowego Dworu Gdańskiego i okolicznych terenów wiejskich przyczyniło się wprowadzenie nowych upraw – buraka cukrowego i rzepaku. W 1859 r. Nowy Dwór uzyskał prawa osady targowej, a w 1880 r. prawa miejskie. W 1886 r. zbudowano linię kolejową do Szymankowa, łącząc w ten sposób Nowy Dwór z siecią kolejową Prus. Zbudowano także szosę do Tczewa. Na przełomie XIX i XX w. powstała też żuławska sieć kolei wąskotorowej, co ułatwiło transport zarówno osobowy, jak i towarowy, w tym dowóz buraków cukrowych do cukrowni. Wybrukowano ulice, zbudowano sieć kanalizacyjną, a w 1890 r. oddano do użytku wodociąg miejski wraz z wieżą ciśnień (jedna z pierwszych budowli żelbetonowych w Europie). Miasto zostało zelektryfikowane (w 1908 r. zbudowano elektrownię). W 1889 r. otwarty został miejski szpital. W 1910 r. miasto liczyło 2901 mieszkańców. Rozwój gospodarczy przyczynił się do powstawania inicjatyw kulturalnych. Powstał periodyk „Tiegenhofer Telegraph” (1864–1870), później „Werder Zeitung” (1870–1890) oraz „Tiegenhofer Wochenblatt” (1883 – po 1939).

Po zakończeniu I wojny światowej, zgodnie z postanowieniami traktatu wersalskiego, Nowy Dwór Gdański włączono do terytorium Wolnego Miasta Gdańska (10 stycznia 1920 r.). Ponieważ Wolne Miasto zostało włączone do polskiego obszaru celnego, w Nowym Dworze powstała polska placówka celna. Pod polską administracją znajdowała się też kolej. W ramach Wolnego Miasta powstał powiat Wielkich Żuław (Kreis Großes Werder) ze stolicą w Nowym Dworze. Powiat obejmował powierzchnię 742,9 km². W 1924 r. zamieszkiwało go około 54 tysiące osób. Nowy Dwór Gdański liczył w tym czasie 3087 mieszkańców. Miasto w dalszym ciągu się rozbudowywało. Wznoszono domy mieszkalne, warsztaty rzemieślnicze i sklepy, dobrze prosperowały hotele i zajazdy oraz gastronomia. Na obszarze pomiędzy rzeką a torami kolejowymi wytyczono ulice Stobbe Straße (Dąbrowskiego) i Badowskistraße (Kościuszki). Nastąpiła modernizacja olejarni i serowni. Panował ożywiony ruch barek na Tudze, systematycznie wzrastała ilość wywożonego zboża. W 1925 r. powstało gimnazjum. Wielki

kryzys z początku lat 30. zahamował chwilowo rozwój regionu. W tym czasie życie polityczne w Wolnym Mieście Gdańsku zostało opanowane przez partię nazistowską. W 1935 r. rozpoczęto w Nowym Dworze budowę kompleksu gmachów przeznaczonych na cele kulturalne i partyjne. W przededniu II wojny światowej Nowy Dwór liczył 3900 mieszkańców. 1 września 1939 r. Wolne Miasto Gdańsk zostało włączone do III Rzeszy. W Nowym Dworze aresztowano polskich celników. W czasie II wojny światowej Nowy Dwór stanowił punkt przesiadkowy dla więźniów transportowanych do obozu koncentracyjnego Stutthof. Więźniowie obozu wykorzystywani byli do prac na kolei, a także w zakładach przemysłowych, m.in. w cegielni i browarze. Zimą 1945 r. wycofujące się przed nacierającą Armią Czerwoną jednostki hitlerowskie wysadziły w powietrze wały ochronne Wisły w 16 miejscach, zatapiając wielki obszar Żuław, w tym część Nowego Dworu, tworząc w ten sposób obronną barierę wodną. Obszary depresyjne Żuław (ok. 45 tys. ha) zostały zatopione, a przydepresyjne (ok. 75 tys. ha) podtopione. Niemcy zdemontowali także, wysadzili i spalili śluzy, stacje pomp i transformatorów, mosty, linie wysokiego napięcia oraz inne urządzenia techniczne. Zniszczeń dopełniły wlewające się przez otwarte wały wody Zalewu Wiślanego. Słonawa woda z Zalewu zniszczyła strukturę żuławskich gleb, w wielu miejscach powstały głębokie na 1,5 m rozlewiska wodne i mokradła, pokryte szuwarami. Duża część budynków mieszkalnych i gospodarczych została uszkodzona, wiele z nich nie nadawało się do użytku. Straty obejmowały poważną część maszyn i narzędzi rolniczych. Utracono prawie cały inwentarz żywy. Ponieważ mieszkańcy Żuław w większości uciekli z domów w obawie przed nadchodzącą Armią Czerwoną, wsie były wyludnione. 11 marca do Nowego Dworu wkroczyły wojska II Frontu Białoruskiego. 30 marca 1945 r. Rząd Tymczasowy wydał dekret o utworzeniu województwa gdańskiego, obejmującego Żuławy. Pozostałych jeszcze na terenie Żuław Niemców wysiedlono w ciągu kilku powojennych lat. W miejsce dawnych mieszkańców napłynęli osadnicy z wielu obszarów Polski, w tym kresów wschodnich anektowanych przez Związek Radziecki. Powojenna odbudowa Żuław była trudna i długotrwała, ze względu na rozmiar zniszczeń oraz specyficzny charakter terenu. Związki wałowe, które pełniły tak istotną funkcję w gospodarce Żuław, nie zostały odtworzone. Odbudowa była dodatkowo utrudniona przez plagę szabrownictwa. Nowy Dwór Gdański był zniszczony prawie w 70%. Przestała istnieć większość zakładów przemysłowych, w tym fabryka wódek, młyn parowy i mleczarnia. Nie działały wodociągi i transport. Najpilniejszą sprawą była naprawa wyrw w obwałowaniach rzek oraz uruchomienie pomp odwadniających. Przeprowadzono także konserwację kanałów i rowów. Osuszanie Żuław trwało aż do 1948 r. W 1954 roku został utworzony powiat nowodworski. W 1961 r. w Nowym Dworze mieszkało już 5280 osób. W połowie lat 60. zbudowano Centralny Wodociąg Żuławski, który rozwiązał w znacznym stopniu problem zaopatrzenia regionu w wodę. W latach 60. i 70. w Nowym Dworze zaczęły powstawać nowe osiedla mieszkaniowe. W 1972 r. liczba mieszkańców miasta wzrosła do 7200. W 1975 r. w związku z tzw. gierkowską reformą administracyjną zlikwidowano powiat nowodworski, co wpłynęło niekorzystnie na tempo rozwoju miasta. Ponieważ na Żuławach działa już trzecie pokolenie urodzone w tym regionie, następuje coraz silniejsze zrastanie się mieszkańców z ziemią, na której żyją. Przyczynia się to do powstawania wielu stowarzyszeń, czy inicjatyw kulturalne i oświatowe.

W 1999 r. w wyniku reformy administracyjnej został reaktywowany powiat nowodworski w ramach województwa pomorskiego.

4.3. Charakterystyka całości dziedzictwa kulturowego i prawne formy ochrony zabytków

4.3.4. Krajobraz kulturowy

Żuławy stanowią część pobraża Bałtyckiego, wyróżniającą się wśród sąsiadujących krain geograficznych płaskim ukształtowaniem terenu i niewielką lesistością. Żuławy zajmują około 170 tysięcy hektarów terenów depresyjnych w delcie Wisły. Żuławy otoczone są wysoczyznami morenowymi wyraźnie widocznymi na horyzoncie.

Na formę współczesną krajobrazu kulturowego wpłynęły działania człowieka mające na celu przygotowanie Żuław do gospodarki rolnej, na potrzeby osadnictwa, uprawy roślin i hodowli zwierząt. W wyniku działań regulujących stosunki wodne powstały kanały, wały przeciwpowodziowe o łącznej długości wynosi około 560 km, poldery, wały przeciwpowodziowe oraz groble, tamy, nasypy, terpy i ukształtowane nabrzeża. Gęsta sieć kanałów i rowów odwadniających wraz z urządzeniami regulacyjnymi i urządzeniami wodnymi tworzy imponujący system melioracyjny. Na 1 km² przypada 1 km cieków wodnych naturalnych i więcej niż 10 km kanałów i rowów wykonanych przez człowieka. Ogólna długość kanałów oceniana jest na 3.000 km, zaś długość rowów bocznych na 17.000 km.

Na terenie gminy znajdują się także inne obiekty będące zabytkowymi dziełami inżynierii lądowej i wodnej, mającymi znaczenie dla krajobrazu Żuław. Należą do nich drogi, szczególnie te brukowane oraz mosty i tory kolejowe.

Bardzo ważnym elementem krajobrazu Żuław jest silnie zgeometryzowany rysunek rozłogu pól podkreślony i utrwalony przebiegiem rowów melioracyjnych wraz z zielenią wysoką. Układ ten tworzy charakterystyczny pejzaż rozłogu płaskich pól żuławskich.

Oprócz widocznych w terenie dzieł inżynierii lądowej i wodnej na kształt krajobrazu znaczący wpływ mają układy ruralistyczne i urbanistyczne oraz dzieła budownictwa.

Układy ruralistyczne

Krajobraz Żuław Wiślanych, z uwagi na płaski teren pozbawiony naturalnej zróżnicowanej rzeźby terenu, charakteryzuje się rozległością i przestrzennością widokową. Szczególną rolę w tym otwartym krajobrazie odgrywają sylwety wsi żuławskich. Średniowieczne wsie żuławskie są to z reguły osady duże z silną dominantą, którą stanowią bryły kościołów wznoszonych w momencie lokalizacji danej miejscowości. Każda dominanta wraz otaczającą architekturą osadzona jest w rozplanowanej zieleni siedliskowej i publicznej.

Rozplanowanie wsi i układ pól wsi jest w krajobrazie Żuław Wiślanych jest cennym elementem krajobrazu powstałego w wyniku osadnictwa. Do podstawowych typów żuławskich wsi należą między innymi:

- wieś owalnicowa (owalnica),
- wieś ulicowo-placowa,
- wieś ulicowa (ulicówka),
- wieś ulicowa jednostronna,
- wieś ulicowa wodna,

- wieś ulicowa jednostronna przywałowa,
- przysiółek (najczęściej ulicowy).

Wsie owalnicowe, obok ulicowo-placowych, były największymi wsiami średniowiecznych Żuław. Posiadały one nawet kilkadziesiąt siedlisk zlokalizowanych przy dwóch drogach, między którymi znajdowało się „nawsie”. „Nawsie” to charakterystyczna dla tego typu wsi wspólna przestrzeń publiczna w formie wydłużonego owalnego placu. Znajdował się tam kościół, cmentarz, karczma oraz inne obiekty wspólnie użytkowane przez mieszkańców wsi, takie jak staw do pojenia zwierząt, mała łąka do wypasu bydła przez zagrodników itp. Działki siedliskowe kmiece oraz zabudowania zagród zlokalizowane były wzdłuż drogi obiegającej „nawsie”. Działki siedliskowe były położone bezpośrednio obok siebie.

Wsie ulicowo-placowe miały podobny układ jak wsie owalnicowe, gdzie „nawsie” miało kształt wydłużonego prostokąta. Nadawało to bardzo regularną formę wsi. „Nawsie” pełniło taką samą funkcję jak we wsi owalnicowej. Różnicą jest rozmieszczenie działek kmiecych, które były lokalizowane przy ulicach wzdłuż dwóch dłuższych boków „nawsia”. Krótsze boki były z reguły niezabudowane. Działki siedliskowe, podobnie jak w przypadku wsi owalnicowej, sąsiadowały ze sobą.

Wieś ulicowa stanowi mniejszą formę osady niż owalnica i wieś ulicowo-placowa. Siedliska rozlokowane były wzdłuż jednej drogi. Wieś nie posiada wspólnego placu „nawsia”. Kościół i cmentarz usytuowane były w ciągu zabudowy siedliskowej i kmiecej. Działki siedliskowe kmiece i zagrodowe były dużej i średniej wielkości, położone bezpośrednio obok siebie.

Wieś jednostronna charakteryzuje się asymetrycznym rozmieszczeniem działek siedliskowych i zagród wzdłuż głównej drogi. Jest to znacznie mniejsza jednostka osadnicza (do 10 siedlisk). Z reguły po jednej stronie drogi znajdowały się duże zagrody kmiece, a po przeciwległej stronie – małe zagrody i siedliska zagrodnicze. Z uwagi na asymetryczne rozplanowanie tych wsi nazywa się je półwsiami.

Wieś ulicowa wodna jest „żuławską” odmianą wsi ulicowej. Działki siedliskowe kmiece oraz zabudowa zagrodowa rozmieszczone były wzdłuż rzeki lub kanału. Działki siedliskowe były średnie lub małe, położone obok siebie i miały bezpośredni dostęp do wody. W tym przypadku głównym ciągiem komunikacyjnym była rzeka lub kanał.

Wieś ulicowa jednostronna przywałowa jest podobna do ulicówki jednostronnej z tą różnicą, że przylega ona do nasypu wału ochronnego rzeki lub kanału. W tym przypadku siedliska z zagrodami nie mają bezpośredniego dostępu do szlaku wodnego.

Przysiółek ulicowy lub placowy jest najmniejszą formą średniowiecznych osad Żuław. Przysiółki składały się z co najwyżej 5 zagród kmiecych usytuowanych nieregularnie wokół niewielkiego placu lub po obu stronach drogi. Na Żuławach Wiślanych przysiółki były z reguły ulicowe, przysiółki placowe występowały rzadko.

Różnorodność układów przestrzennych wsi Gminy Nowy Dwór Gdański, wynikająca zarówno z warunków naturalnych jak i okresu powstawania wsi jest cennym elementem krajobrazu kulturowego. W gminie Nowy Dwór Gdański są przykłady różnych typów wsi żuławskich. Układ rzędówki na terpach prezentuje wieś Gozdawa, rzędówki przywałowej – Jazowa, jednodworczej na terpach – Osłonka, łańcuchówki przywałowej na terpach – Kępiny Małe, Rakowiska, Solnica, Różewo, Żelichowo, łańcuchówki na terpach – Nowinki, szeregówki przywałowej – Kępki, Orliniec, Osłonka, Tujce – Cyganek, Wierciny, ulicowo – placowej – Kmiecina, owalnicowej – Lubieszewo, Marynowy, Rychnowo, Tuja, ulicowej wodnej – Marzęcino, Stobna, ulicowej

jednostronnej – Myszewko, ulicowej – Orłowo i jednodworczej na terpach – Powalina. Trzeba jednak podkreślić, że żadna wieś nie prezentuje czystego historycznego układu przestrzennego. Powyższa kategoryzacja odnosi się do najstarszej lub najbardziej czytelnej części wsi.

Zabudowa Nowego Dworu Gdańskiego

Krajobraz kulturowy Nowego Dworu Gdańskiego ma charakter mieszany, jego zabudowę tworzą zarówno budynki o charakterze:

- miejskim – budynki urzędowe, przemysłowe, wielorodzinne, kamienice i bloki, osiedla zabudowy jednorodzinnej powstałe przed 1945 rokiem,
- małomiasteczkowym – kamieniczki, domy jednorodzinne w otoczeniu ogrodów,
- wiejskim – domy drewniane, także murowane, przy których do niedawna funkcjonowały zabudowania gospodarcze, obecnie w większości rozebrane.

Budynki użyteczności publicznej lub urzędowe to kościół p.w. Przemienienia Pańskiego, budynki szkolne, poczta, szpital, dom kultury, dawny urząd miasta, budynek policji i starostwa powiatowego. Wśród budynków przemysłowych występują mleczarnia (obecnie budynek Żuławskiego Parku Historycznego), zabudowa kolejowa: dworzec, lokomotywnia i budynki pomocnicze, zabudowa w zespole dawnej fabryki wódek i browaru Stobbego.

Budynki mieszkalne o charakterze miejskim i małomiasteczkowym to głównie kamieniczki i domy tworzące zabudowę pierzejową ulic w centrum miasta, ale również budynki drewniane, wielorodzinne. Wartość zabytkowa tych budynków jest różna – od wartościowych kamieniczek przy ul. Kopernika, przez dom przy ul. Morskiej aż po baraki przy ul. Słowackiego.

Architektura sakralna

Wraz z lokacją wsi w okresie krzyżackim założone zostały zręby sieci parafialnej. Lokowano wówczas parafie w Kępkach (z kościołem po wsch. stronie Nogatu), Lubieszewie, Tujach - Cyganku, Kmiecinie i Marynowach, z filialnymi kościołami w Orłowie, Tui, kaplica w Żelichowie. Rozwój kościoła katolickiego na Żuławach przerwała reformacja, kiedy to większość ludności przyjęła protestantyzm, przejmując także niektóre kościoły. Do poł. XVIII w. nie wzniesiono nowej świątyni, chociaż prawdopodobnie musiała taka funkcjonować na zamku w Nowym Dworze Gdańskim z uwagi zarówno na rezydencjalny charakter obiektu, a także fakt, iż należał do króla Jana III Sobieskiego i jego rodziny, oraz rezydowania tu w latach 1745-1772 Zgromadzenia Kanoniczek Świeckich, które musiały mieć własną kaplicę.

Obecnie sieć parafialna w Gminie Nowy Dwór Gdański oparta jest na parafiach jednego dekanatu nowodworskiego z parafiami:

- Nowy Dwór Gdański parafia p.w. Przemienienia Pańskiego erygowana w 1909 r. z zabytkowym kościołem,
- Nowy Dwór Gdański parafia p.w. Niepokalanego Serca Maryi erygowana w 1993r.,
- parafia w Kępkach erygowana w 1992 r., z kościołem współczesnym z 1985 r.,
- parafia w Kmiecinie p.w. Św. Jadwigi erygowana w 1343, reerygowana w 1981 r.,
- parafia w Lubieszewie p.w. Św. Elżbiety Węgierskiej i Matki Boskiej Szkaplerznej erygowana w 1310 r. z kościołem filialnym p.w. Św. Barbary w Orłowie,
- parafia w Marynowach p.w. Św. Anny, erygowana w 1320 r., z kościołem filialnym w Tui p.w. Jakuba Apostoła,
- parafia w Marzęcinie p.w. Niepokalanego poczęcia NMP erygowana w 1947 r., z kaplicą w Gozdawie z 1984 r.,
- parafia w Wiercinach p.w. Narodzenia NM Panny erygowana w 1949 r.

Kościóły stanowią najbardziej reprezentacyjne obiekty architektoniczne na terenie gminy. Do najbardziej okazałych należą gotyckie świątynie:

- w Żelichowie – o częściowo ryglowych ścianach, nieukończony wieży, wysokim, płycinowo - schodkowym szczycie wschodnim,
- w Tuji o trójnawowym, sklepionym wnętrzu, przebudowanym w XIX w., z dostawioną murowaną wieżą, Lubieszewie o jednonawowym wnętrzu, z wysoką murowaną wieżą zwieńczoną drewnianą, 8 – boczną izbicą i wysokim dachem,
- w Kmiecinie o sterczynowym, schodkowym szczycie wschodnim z drewnianą wieżą z ośmioboczną izbicą i sobotami w części zachodniej,
- w Orłowie niewielki kościółek salowy z sygnaturką i niską drewnianą wieżą,
- w Marynowach o przebudowanej, nadbudowanej drewnianej wieży.

Na terenie gminy Nowy Dwór Gdański do 1945 roku istniały 4 kościoły menonickie – drewniane Bethausy w Stawcu, Orłowskim Polu, Rózewie i murowany w Żelichowie. Obecnie żaden z nich nie istnieje. Kościoły ewangelickie wybudowane w XIX w. w Marynowach, Lubieszewie i Nowym Dworze Gdańskim zostały rozebrane po 1945 r. Kościoły w Marzęcinie i Wiercinach zostały przejęte przez katolików. Kościół katolicki w Kmiecinie przejęty przez protestantów w 1981 roku powrócił do katolików, kościół w Żelichowie – Cyganku pełni obecnie funkcję cerkwi grecko – katolickiej. Nie ocalała również synagoga żydowska w Nowym Dworze Gdańskim. Zachowały się XIX wieczne budynki sakralne – kościół katolicki w Nowym Dworze Gdańskim wybudowany w stylu neogotyckim oraz dawny kościół ewangelicki o konstrukcji ryglowej wzniesiony w Marzęcinie.

Kościół parafialny w Wiercinach z 1924 r. jest budynkiem murowanym, o ceglanych elewacjach, salowym wnętrzu o prostej, pobawionej dekoracyjnego detalu bryle z dostawioną wieżą.

Współczesne kościoły w Kępkach, Jazowej czy budowany w Nowym Dworze prezentują nowoczesny nurt architektury sakralnej, kaplica w Gozdawie czy sala w Rakowiskach są adaptowanymi pomieszczeniami na cele kultu religijnego.

Zabudowa zagrodowa wsi

Na obszarze Gminy Nowy Dwór Gdański spotkać można kilka typów budynków mieszkalnych, często powiązane są one z zabudową gospodarczą, zagrodową.

Zagrody holenderskie są najbardziej rozpowszechnionym typem zabudowań we wsiach gminy Nowy Dwór Gdański. Występują zarówno na terпах we wsiach kolonijnych, jak też przy wale i przy drogach ulicówek. Występują także w zwartej zabudowie wsi a nawet w samym Nowym Dworze Gdańskim – np. przy ul. Podmiejskiej. Do dnia dzisiejszego dotrwały głównie zagrody o układzie wzdłużnym, zachowało się też kilkanaście zagród kątowych (Kępki, Stobna, Kępiny Małe, Marzęcino) i nieliczne w układzie krzyżowym np. Marzęcino. Większość zagród uległa już zniekształceniu. Rozebrane zostały niemal wszystkie drewniane stodoły z tych zagród, w znacznej mierze także obory.

Domy podcieniowe to najbardziej reprezentacyjna forma budownictwa regionalnego na Żuławach. W gminie Nowy Dwór Gdański zachowało się ich stosunkowo dużo: we wsi Marynowy, w Lubieszewie i na koloniach w Orłowie Myszewku, w Tui i również w Nowym Dworze Gdańskim. Jedne domy pochodzą z k. XVIII i pocz. XX w. wzniesione przez lokalnych budowniczych, m.in. Petera Loewena, inne z k. XIX w. lub pocz. XX w. Według badaczy architektury i konserwatorów zabytków architektury dom podcieniowy winien być raczej

nazywamy domem z wystawką, gdyż nie posiada on typowego dla architektury południa Polski podcienia obejmującego całą szerokość elewacji, mającego stanowić osłonę przed słońcem lecz centralnie usytuowaną wystawkę, czyli rodzaj znacznie wysuniętego przed zasadniczą bryłę budynku wykuszu z części poddaszowej lub strychowej, opartego na prostych słupach lub dekorowanych rzeźbiarsko kolumnach. Wystawka ta pełniła określoną funkcję gospodarczą – wozy załadowane plonami lub mięsem i wędlinami oraz rybami podjeżdżały pod wystawkę, i przez otwór w podłodze wyladowywano ich zawartość do części magazynowej strychu, gdzie często umieszczano także szyby wędzarni. Domy te z reguły wznoszono w konstrukcji drewnianej lub szachulcowej, często o wyrafinowanym rysunku konstrukcji ciesielskiej.

Domy gburskie z dawnej typowej zagrody można odnaleźć we wsiach o średniowiecznej lokacji – Kmiecinie, Lubieszewie, Marynowach, Myszewku. Wzniesione były w XIX w. w miejscu zabudowy starszej. Są to obiekty z reguły wielokrotnie przebudowane, drewniane, czasami z ryglową facjatką lub szczytami, usytuowane kalenicowo do ulicy wiejskiej, wolnostojące. Ich zewnętrzna forma często zniekształcona przez powojenną zabudowę jest już efektem scalenia typu domu holenderskiego z lokalnym.

Domy zagrodnicze znajdowały się także głównie we wsiach o średniowiecznej lokacji, gdzie obok właścicieli dużych gospodarstw mieszkała ludność zatrudniona u gburów lub pracującej w usługach i rzemiośle wiejskim. Domy te lokowane zarówno po obu stronach wiejskich ulic a często w obrębie Nawsia. Reliktowo zachowały się, silnie przebudowane w Lubieszewie, Kmiecinie, Marzęcinie, Marynowach, Rychnowie. Trudno je wyróżnić we wsiach kolonijnych oraz wsi rybackich czy przewoźniczych, gdzie podobną formę miały dawne domy rybaków i przewoźników.

Do budynków gospodarczych najczęściej występujących w gospodarstwach należą obory, stajnie i stodoły. Obiekty te w dużej mierze zostały zniszczone, rozebrane lub wyraźnie przekształcone. Spichlerze na terenie gminy zachowały się w Jazowie, Lubieszewie, Marzęcinie, Kępkach. Obiekty te zbudowane zostały w konstrukcji ryglowej lub jako obiekty murowane o dwuspadowym, wysokim lub niskim dachu, czasami z wozówka w przyziemiu.

Wozówki to najczęściej budynki parterowe, lub 1,5 kondygnacyjne zbudowane w konstrukcji słupowo – ryglowej, oszalowane pionowo, o dwuspadowym dachu nakrytym dachówka holenderką. Z reguły posiadały jeden lub dwa wjazdy w ścianie szczytowej. Wozówki zachowane są przy większych gospodarstwach w różnym stopniu zużycia.

Bramy przy gospodarstwach w gminie zachowane są sporadycznie. W większości są to ceglane słupki, czasami, jak np. w Myszewku czy przed plebanią w Lubieszewie z użyciem kształtek pozbawione z reguły metalowych furt.

Budownictwo przemysłowe

Budownictwo przemysłowe i techniczno – inżynierskie gminy Nowy Dwór Gdański to głównie zabudowania związane z przetwórstwem spożywczym, warsztaty rzemieślnicze, fabryki. Najliczniej zachowały się obiekty związane z przetwórstwem spożywczym.

Mleczarnie niegdyś liczne, zachowały się w Marzęcinie, Lubieszewie, w Jazowie. Praktycznie wszystkie straciły walory historyczne w wyniku całkowitej przebudowy. Rozbudowana mleczarnia w Nowym Dworze Gdańskim oraz serownia – zakład ściśle powiązany z mleczarnią zachowały się z całym niemal kompleksem w Nowym Dworze Gdańskim przy ul. Kopernika, służącym obecnie jako Muzeum Żuławskie. W Nowym Dworze Gdańskim istniała cukrownia, która spaliła się w 1916 r. Do dnia dzisiejszego zachował się budynek browaru Stobbego a także fragmenty zabudowań fabryki wódek i likierów Stobbego w Nowym Dworze Gdańskim i silnie

przebudowany budynek słodowni i octowni Hamma (późniejsza olejarnia) w Nowym Dworze Gdańskim. Warsztaty kowalskie i rzemieślnicze w Myszewku, Lubieszewie, Kmiecinie, Marzęcinie mają kształt niewielkich murowanych budynków ceglanych, obecnie przebudowanych. Nie wyróżniają się z ogólnej zabudowy gospodarczej.

Na terenie gminy zachowały się 2 wieże ciśnień w Nowym Dworze Gdańskim. Jedną jest wieża na dworcu kolejowym z 1886 r. niska, ceglana, związana z kompleksem dworcowym, drugą przy ul. Tuwima wysoka, o konstrukcji betonowej z 1911 r. o nowoczesnym, modernistycznym kształcie.

Na terenie gminy nie zachował się żaden wiatrak ani historyczny młyn.

Budynki użyteczności publicznej

W krajobrazie wsi spośród obiektów użyteczności publicznej funkcjonowały jedynie budynki szkół, jednostkowo poczty, a we wsiach nadgranicznych zabudowania dla służby celnej.

Budynki szkół zachowały się na terenie gminy niemal w każdej wsi. Z wyjątkiem drewnianego budynku szkoły w Wiercinach i przebudowanego obecnie budynku w Piotrowie są to budynki ceglane, o wiśniowej licowanej cegle w elewacji (otynkowania w wyniku późniejszych remontów). Szkoły miały formę zarówno niewielkich budynków, parterowych o dwuspadowym, ceramicznym dachu (Myszewko, Kępiny Małe, Lubieszewo) jak też większych budynków na przykład w Kępkach czy w Orłowie. W Gozdawie przez naczółkowy dach szkoła przybiera charakter neobarokowego dworku. Neobarokowy charakter prezentuje także budynek dawnej szkoły w Stobnej.

Istotnym elementem krajobrazu są historyczne budynki szkół w Nowym Dworze Gdańskim.

Urzędy pocztowe są typem budownictwa rządowego sporadycznie występującym na wsi nowodworskiej. Najbardziej reprezentacyjnym jest budynek urzędu pocztowego przy ul. dworcowej w Nowym Dworze Gdańskim, poczta w Jazowej nie odbiega od formy architektonicznej zwykłego domu z l. 20-30 XX w.

Do budownictwa rządowego zaliczyć trzeba dworce kolejowe. Znajdują się praktycznie w dwóch miejscowościach – w Nowym Dworze Gdańskim – dworzec kolei szerokotorowej, wąskotorowej z rozbudowanym torowiskiem, peronami, całym zespołem zabudowy towarzyszącej – budynków mieszkalnych dla pracowników, budynków gospodarczych, warsztatów, bocznic, wieży ciśnień, lokomotywni, oraz w Marynowach – gdzie praktycznie zachował się jedynie budynek stacji z poczekalnią, kasą i mieszkaniami oraz towarzyszący budynek gospodarczy i pozostałości peronu. Zabudowania dworca szerokotorowego tak w Nowym Dworze Gdańskim, jak w Marynowach tworzą budynki typowe, obecnie przemurwane, natomiast interesującą formę prezentuje dworzec kolejki wąskotorowej o zróżnicowanej bryle, ciekawie opracowanej elewacji. W Marzęcinie budynek stacji kolejki wąskotorowej mieścił się w drewnianym, rozbudowanym budynku. W pozostałych wsiach stację tworzyły niskie perony, wiaty, bocznice i place składowe dla buraków cukrowych. Dzisiaj obiekty te są w większości zdewastowane i z wyjątkiem torów, nieczytelne.

Cmentarze i zieleń

Na terenie gminy zachowały się stosunkowo liczne historyczne cmentarze. Niektóre z nich powstały w średniowieczu, równocześnie z lokacją wsi i erygowaniem parafii. Należą do nich cmentarze przykościelne w Żelichowie – Cyganku, Marynowach, Tui, Lubieszewie, Orłowie. W okresie reformacji tylko część katolickich cmentarzy przeszła w ręce ewangelików. Pozostały w jurysdykcji katolickiego biskupa, który zezwalał na pochówki innowierców. Dopiero od 2 ćw. XVIII w. zaczęły powstawać nowe nekropolie menonickie wraz z Domami Modlitwy – w Różewie, Stawcu, Orłowskim Polu, Cyganku, Żelichowie, Kępinach Małych. Także od k. XVIII

wieku powstawały nowe cmentarze ewangelickie w Marynowach, Marzęcinie, Lubieszewie Nowym Dworze Gdańskim. Założony został także cmentarz żydowski w Nowym Dworze Gdańskim. Pod koniec XIX w. lub na pocz. XX w. założone zostały cmentarze w Wiercinach, drugi cmentarz w Nowym Dworze Gdańskim. Nie zostały zidentyfikowane cmentarze choleryczne z początku XVIII w. Cmentarze ewangelickie są obecnie nieczynne. Cmentarz ewangelicki w Nowym Dworze Gdańskim pełni funkcje parku, cmentarze ewangelickie w Marynowach i Wiercinach są silnie zdewastowane, cmentarze przykościelne w Kmiecinie, Orłowie, Żelichowie pełnią funkcję lapidariów. W Tui cmentarz pozbawiony nagrobków i zieleni stracił całkowicie swój dawny wygląd. Czynne są cmentarze przykościelne w Lubieszewie, Marzęcinie. Cmentarz w Marynowach jest częściowo nekropolią czynną, częściowo zaś pełni funkcję lapidarium. Zróżnicowany jest stan cmentarzy menonickich. W Cyganku i Stawcu cmentarze zostały uporządkowane i utrzymywane są wzorowo. Cmentarze w Różewie, Orłowskim Polu zostały uporządkowane, ale wymagają dalszych prac pielęgnacyjnych. Cmentarz w Żelichowie ulega wtórnej dewastacji, zaś cmentarz w Kępinach Małych pozostaje w stanie zdewastowania od 1945 roku. Historyczna zieleń w zachowanych układach nasadzeń, obwiedniach i alej zachowała się najlepiej na cmentarzach w Żelichowie, Kmiecinie i Stawcu, a także w Nowym Dworze Gdańskim. Zieleń obwiednia występuje w Żelichowie – Cyganku, Lubieszewie, częściowo w Różewie, ewangelickim w Kmiecinie. Cmentarze ewangelickie w Marynowach i menonicki w Kępinach Małych są silnie zarośnięte i praktycznie o nieustalonym stanie zachowania układu zieleni. Na pozostałych nekropoliach nastąpiły silne ubytki, redukując historyczny drzewostan do pojedynczych drzew. Na niektórych nastąpiły nowe nasadzenia gatunkami drzew obcymi tradycji tych miejsc.

Z przekazów historycznych i ikonograficznych a także reliktyw nasadzeń mniejsze lub większe założenia zieleni na terenie Gminy Nowy Dwór Gdański były bardzo liczne. Takie znajdowały się zarówno przy willach w mieście, jak też przy niektórych gospodarstwach na wsi.

Najbardziej reprezentacyjnym w gminie jest park miejski w Nowym Dworze Gdańskim, przy ul. Warszawskiej oraz zieleniec przy dawnym pomniku wojennym przy ul. Sikorskiego.

Wśród parków wiejskich najbardziej reprezentacyjne są: dwuczęściowy park w Rychnowie oraz parki w koloniach wsi Lubieszewo, Orłowo, Marynowach, park przy dawnej plebanii w Żelichowie – Cyganku. Skromne nasadzenia zieleni występują licznie przy prawie wszystkich zagrodach holenderskich i często jedynie one są świadectwem istnienia dawniej siedliska.

Jednym z charakterystycznych elementów krajobrazu żuławskiego są szpalery śródpolne. W miejscowościach położonych przy Nogacie jest ich więcej, we wsiach w zachodniej części gminy nieliczne. Są to dłuższe lub krótsze szpalery wierzbowe ciągnące się wzdłuż rowów ale także zapewne wzdłuż granic własnościowych.

Na Żuławach charakterystycznym elementem są aleje przy drogach, z reguły wierzbowe przy drogach lokalnych, lipowo – jesionowe przy ważniejszych traktach. Spotyka się także krótkie odcinki alei kasztanowca, dębowe a nawet z pojedynczymi egzemplarzami platanów.

4.3.5. Obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków

Obiekty sakralne

- Kmiecin – kościół p.w. Św. Jadwigi (wpis do rejestru WKZ nr 128), część murowana została wzniesiona w 1344r., natomiast budowa wieży miała miejsce w 1679 r. W latach 1344 – 1564 kościół katolicki, od 1564 r. do II wojny światowej – ewangelicki. Po wojnie zamieniony na muzeum regionalne Ziemi Żuławskiej. Kościół gotycki, orientowany, jednonawowy, oszkarpowany, nakryty dwuspadowym dachem, krytym dachówką holenderką, z niewydzielonym z bryły prezbiterium, od strony zachodniej drewniana wieża z sobotami – jedyne tego rodzaju założenie w regionie. Wieża z izbicą przekrytą ośmiobocznym dachem, krytym gontem. Ściana wschodnia zwieńczona schodkowym szczytem ze sterczynami. Od północy do korpusu przylega zakrystia, przekryta wspólnym z korpusem dachem. W zakrystii zachowało się gwiaździsto-kryształowe sklepienie.
- Lubieszewo – kościół p.w. Św. Elżbiety Węgierskiej (wpis do rejestru WKZ nr 237). Kościół wybudowany w 1341r., powstanie posągu Matki Bożej z Dzieciątkiem datuje się na ok. 1375r. W wieży z zegarem słonecznym, zbudowanej w 1573r. do połowy z cegły, a wyżej drewnianej, znajdowały się cztery dzwony. W 1892 r. powiększono okna kościoła. Kościół gotycki, orientowany, na planie prostokąta, salowy, ceglany, oszkarpowany. Od zachodu wieża na rzucie kwadratu, od północy zakrystia, od południa kruchta. Dach dwuspadowy kryty holenderką, helm – gontem. Szczyty: wschodni kościoła, zakrystii i kruchty – sterczynowe, z blendami. Wnętrze kryte stropem kolebkowym z desek, polichromowanym, z XVIII w. W zakrystii sklepienie krzyżowe, otynkowane, dekorowane stiukiem z ok. 1700 r. W 1698r. jeden pęknięty dzwon przeniesiono do filialnej kaplicy Św. Barbary w Orłowie. W XVII w. kościół posiadał 3 ozdobne ołtarze z jednym kamieniem z relikwiami i kamienną chrzcielnicę. We wnętrzu znajduje się bogate wyposażenie barokowe.
- Marynowy – kościół p.w. Św. Anny (wpis do rejestru WKZ nr 239). Murowany kościół z czerwonej cegły został wzniesiony w stylu gotyckim, ceglany, oszkarpowany, z wieżą częściowo drewnianą, orientowany, na planie prostokąta, jednonawowy, z prezbiterium wydzielonym we wnętrzu łukiem tęczowym. Od zachodu wieża na planie kwadratu, od północy przy prezbiterium dwie zakrystie, od południa przy nawie przedsionek. Szczyt wschodni sterczynowy, z blendami, dach dwuspadowy kryty mnichmieszka. Dach wieży namiotowy, kryty blachą, we wnętrzu strop drewniany, polichromowany. Zbudowany około 1320 r. był dwukrotnie rozbudowany w 1637r. oraz w 1647 r. W roku 1619 została wykonana drewniana wieża. Wyposażenie świątyni: organy z 1802 r., chrzcielnica oraz trzy ołtarze z XVIII w. Ołtarz główny został przeniesiony ze zniszczonego kościoła z Ostaszewa. W świątyni znajdują się również drewniane figurki św. Anny - patronki kościoła, Matki Boskiej z Dzieciątkiem oraz Marii Magdaleny.
- Marzęcino – kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP (wpis do rejestru WKZ nr 796), zbudowany w 1852 r. jako zbór luterański. Zbudowany w konstrukcji szkieletowej wypełnionej cegłą, orientowany, jednonawowy, założony na rzucie regularnego prostokąta, z nieco niższym, wyodrębnionym prezbiterium, zamkniętym pięciobocznie, zakrystią od północy i drewnianą wieżą od zachodu. Dachy nad nawą i zakrystią – dwuspadowe, nad prezbiterium – pięcioboczny, pokryte dachówką holenderką. Na elewacjach pn. i pd. dwa rzędy identycznych, wąskich otworów okiennych, zamkniętych tzw. łukiem Tudora, rozmieszczonych rytmicznie parami w płaszczyznach między szerokimi, pionowymi ryglami, wystającymi przed lico muru. Analogiczne pojedyncze okna, w drewnianych, profilowanych obramieniach, umieszczone w trzech czołowych ścianach prezbiterium i ścianie zach. Układ rygli w murach prostokątny i krzyżowy: okap dachu wzdłuż ścian

bocznych opiera się na dekoracyjnych drewnianych konsolkach, krawędzie okapu nad szczytem wsch. i przerwany bryłą wieży szczytem zach. – zdobi drewniany fryz o motywie trójliścia. Od zach. wtopiona w dach korpusu głównego wznosi się smukła, czworoboczna trzykondygnacyjna wieża zegarowa, zwieńczona ośmiobocznym namiotowym hełmem, krytym blachą. Ściany dwóch dolnych kondygnacji wieży do wysokości kalenicy dachu kościoła oszalowane w układzie poziomym, górna część wieży i cztery trójkątne szczyty u podstawy hełmu, mieszczące tarcze zegarowe, odeskowane pionowo, z listwami na stykach desek. Między drugą i trzecią kondygnacją biegnie gzyms uskokowy, ozdobiony fryzem z drewnianych konsolek. W przyziemiu wieży, od zachodu, główne wejście kościoła, w którym osadzone są dwuskrzydłowe, płycinowe drzwi, nad otworem wejściowym dwuspadowy daszek, wsparty na drewnianych profilowanych krokwistynach, z krzyżem w zwieńczeniu. Analogiczne drzwi z ozdobnym daszkiem we wschodniej ścianie zakrystii. Wnętrze kościoła pokryte drewnianym, belkowym stropem o sfazowanych krawędziach belek. Pięcioboczne prezbiterium, którego strop zdobią drewniane, ażurowe podpory, mieści klasycyzujący ołtarz z obrazem Matki Boskiej Częstochowskiej. Salową bryłą jednonawowego kościoła zdobią ołtarze boczne w formie mozaikowych kompozycji przedstawiających św. Józefa i Najświętsze Serce Jezusa. W kościele znajduje się również prospekt organowy z rzeźbami aniołów dmących w trąby. Kościół w 1945 roku przejęli katolicy.

Nowy Dwór Gdański – kościół Przemienienia Pańskiego (wpis do rejestru WKZ nr 1419), powstał w 1851 w. Usytuowany na osi północ-południe z niewielkim odchyleniem w kierunku wschodnim, wybudowany w stylu neogotyckim, murowany z cegły, wzniesiony na planie prostokąta z wyodrębnionym, pięciobocznym prezbiterium od południa i dwoma kwadratowymi zakrystiami po obu stronach korpusu nawowego w części południowej. Prezbiterium oszkarpowane wysokimi, płaskimi, jednoskokowymi przyporami z ostrołukowymi blendami w części górnej. Okna ostrołukowe, w profilowanych otworach zamkniętych łukiem ostrym, w prezbiterium nad oknami, w zwieńczeniu fryz utworzony z triad niewielkich ostrołukowych okienek w każdej ze ścian. Portal w elewacji frontowej, rozglifiony, ostrołukowy, wyżej na osi tondo i dwa małe, ostrołukowe okienka po bokach, w szczycie siedem blend, ze zdwojoną na osi. Ściany szczytowe zwieńczone uskokowymi sterczynami, frontowa zwieńczona na osi kwadratową wieżyczką z ostrołukowymi oknami w trzech ścianach, nakrytą daszkiem stożkowym krytym blachą, ściany boczne i prezbiterium wieńczy fryz uskokowy. Bryła kościoła jednoprzestrzenna z wydzielonym, niższym prezbiterium i zakrystiami, nawa przykryta płaskim stropem belkowym, prezbiterium sklepieniem żebrowym. Korpus nawowy i zakrystie nakryte dachami dwuspadowymi, prezbiterium dachem pięciopłociowym, całość kryta dachówką holenderką. W ołtarzu głównym obraz Przemienienia Pańskiego, namalowany w 1872 roku, a także figury świętego Andrzeja i świętego Wojciecha.

Orłowo – kościół Św. Barbary (wpis do rejestru WKZ nr 244). Gotycki kościół z 1350 r., drewniana, niska wieża pochodzi z XVIII w. Kościół orientowany, ceglany, nieregularnie oszkarpowany. Dach dwuspadowy kryty dachówką mnich-mniszka, hełm sygnaturki kryty gontem. Wewnątrz świątyni zachowało się skromne zabytkowe wyposażenie: strop płaski w nawie, w zakrystii sklepienie kolebkowe. Ciekawostką orłowskiego kościoła są wmurowane w fundament kamienie z datami i inskrypcjami. Przed wejściem obejrzyć można też kilka nagrobków z XVIII i XIX w.

Tuja – kościół p.w. Św. Jakuba Apostoła (wpis do rejestru WKZ nr 250). Kościół został wzniesiony w XIII w. jako filialny w parafii św. Anny w Marynowych. Gotycka, ceglana świątynia spośród kościołów żuławskich wyróżnia się zachodnią wieżą założoną na planie ośmioboku, w górnej partii drewniana, zwieńczona jest stożkowym dachem. W 1802 r. przebudowano drewnianą część wieży. W 1894 r. założono sklepienie nad prezbiterium, a w 1901 r. – nad nawą. Kościół gotycki, orientowany, na niskim cokole kamiennym, ceglany, oskarpowany. Na rzucie prostokąta, trójnawowy, z wydzielonym prezbiterium, zamkniętym trójbocznie. Od północy prezbiterium - zakrystia, od południa nawy – przedsionek. Od zachodu wydzielona wieża na rzucie ośmioboku, o bardzo dużej grubości muru, górna jej część drewniana. Szczyty - wschodni, nawy i południowy przedsionka – sterczynowe. Dach nawy dwuspadowy, kryty holenderką, prezbiterium – dachówką mnichmniszka, hełm wieży – eternitem. W prezbiterium i nawach nowe sklepienie krzyżowe i gwiaździste. Pierwotne sklepienie krzyżowe w przedsionku, oparte na profilowanych konsolach. Zachowana gotycka więźba dachowa, storczykowa. Wyposażenie barokowe przypomina czasy świetności w XVII i XVIII stuleciu. W ołtarzu głównym namalowano św. Jakuba, patrona kościoła, w górnej kondygnacji wyobrażona jest Koronacja Matki Bożej. Rzeźby św. Stefana, św. Pawła, św. Wawrzyńca, św. Franciszka Ksawerego i niezidentyfikowanych świętych przywołują dogmat o świętych obcowaniu, o Pośrednikach do Pośrednika Jezusa Chrystusa. Ambona i prospekt organowy z poł. XVIII w.

Cyganek-Żelichowo - kościół p.w. Św. Mikołaja (wpis do rejestru WKZ nr 236). Kościół ufundowany w 1352 r., w 2 poł. XIV w. zbudowano część wschodnią wraz ze szczytem, średniowieczne jest również podmurowanie, w latach 1637-47 wybudowano obecną nawę, a w 1687 r. drewnianą część wieży, rozebraną w 1945 r. Nowa zakrystia pochodzi z 1847 r. Kościół orientowany, salowy, na rzucie prostokąta, od zachodu dolna część dawnej kwadratowej wieży, od południa przedsionek i zakrystia. Niewydzielone prezbiterium i wieża oskarpowana, ceglane podobnie jak przedsionek i zakrystia. Nawa konstrukcji ryglowej, wypełnionej cegłą. Dach dwuspadowy, kryty dachówką mnichmniszka. Szczyt wschodni schodkowy, dekorowany sterczynami i wysmukłymi, tynkowanymi blendami. Wnętrze kryte stropem kolebkowym z desek, polichromowane. Przed wejściem do kościoła zachował się pochodzący z 1914 roku krzyż upamiętniający misję franciszkańską. Ołtarz główny postawiony został w 1730 roku a położony w roku 1737r., ołtarze boczne zostały wyrzeźbione w 1748 roku. W kościele zachowało się unikatowe w skali Wielkich Żuław, oryginalne wyposażenie, pochodzące w większości z XVII-XVIII wieku. Od roku 1952 kościół użytkowany był przez dwie parafie: grecko- i rzymskokatolicką, w roku 2002 przeszedł na własność parafii greckokatolickiej.

Obiekty użyteczności publicznej

Nowy Dwór Gdański:

- Dawna sala widowiskowa i restauracja - budynek Żuławski Ośrodek Kultury (wpis do rejestru WKZ nr 1687). Powstał w 1935r. jako część dużego kompleksu budynków domu niemieckiej wspólnoty narodowej. Po odbudowie ze zniszczeń wojennych został przeznaczony na pierwszy w Polsce Dom Kultury. Budynek dwukondygnacyjny, kryty wysokim czterospadowym dachem, przekryty dachówką holenderką. W bocznych połaciach dachu – pojedyncze wystawki, w kalenicy – wywietrzniki. Elewacje budynku ze skromnym detalem w postaci opasek okiennych i gzymsu koronującego z fryzem

podokapowym. Elewacja pn. - fasada, szczytowa, drzwi wejściowe potrójne, zwieńczone pełnymi łukami. W partii piętra w tych osiach występują wysokie drzwi balkonowe flankowane oknami, przed którymi znajduje się szeroki balkon z metaloplastyczną balustradą. Do elewacji szczytowej dostawiony jest wysoki podest z lustrzanymi schodami. W elewacjach wzdłużnych rytmicznie rozmieszczone są otwory okienne - w parterze kwadratowe, na piętrze prostokątne oraz 2 drzwi bocznych. Budynek na planie 3 traktowym z poprzecznym układem traktów. Od frontu hol ze schodami do piwnicy i na piętro. W trakcie środkowym znajduje się sala widowiskowa z obejściami. W trakcie tylnym scena z urządzeniami scenicznymi i 2 klatki schodowe boczne. Zachowane wyposażenie wnętrza budynku w postaci klatek schodowych, posadzek, stolarki okiennej i drzwiowej. W sali widowiskowej zachowany strop kasetonowy, metalowe żyrandole i kinkiety oraz urządzenia sceniczne.

- Dawny budynek hotelowy, obecnie budynek Starostwa Powiatowego (wpis do rejestru WKZ nr 1686), powstał w 1936r. jako część dużego kompleksu budynków domu niemieckiej wspólnoty narodowej. Po odbudowie ze zniszczeń wojennych został przeznaczony na pierwszy w Polsce Dom Kultury. Budynek wzniesiony jest w stylu modernizmu z odniesieniami do klasycyzmu. Budynek jest dwukondygnacyjny, podpiwniczony, złożony z 2 skrzydeł (plan na rzucie litery L), mурowany z cegły ceramicznej, z dachami wielopołaciowymi, krytymi dachówką karpiówką. W połaciach dachowych zlokalizowane są wtórne ciągi lukarn nakryte wspólnymi daszkami pulpitowymi. Od strony pn. znajduje się taras trapezowy, od pd. taras półkolisty. Elewacje budynku ceglane pozbawione detalu, z wyjątkiem fryzu podokapowego ze skośnie układanej cegły i portalu wejściowego w szczycie pn. Główne drzwi wejściowe w głębokiej niszy, zamkniętej łukiem pełnym o ościeżach ze sztucznego kamienia. Układ wnętrza w obu skrzydłach 2 traktowy. Od wschodu dobudowany jest parterowy łącznik z bramą przejazdową, mурowany z cegły, kryty dachem dwuspadowym z dachówką holenderką, przejazd bramny sklepiony łukiem koszowym, podkreślony układem cegieł, w zwornikach kłińce ze sztucznego kamienia, płaskorzeźbione z wizerunkami łodzi żaglowej i ryby.
- Budynek administracyjno produkcyjny i zajazd, obecnie sklep (wpis do rejestru WKZ nr 1097).

Zabudowa mieszkaniowa

Lubieszewo:

- dom podcieniowy (wpis do rejestru WKZ nr 238), pocz. XIX w. usytuowany kalenicowo do drogi, na kamiennej podmurówce, zrębowy, z węglami przesłoniętymi deskami imitującymi pilaster tokański; od wsch. podcień utworzony przez ryglową wystawkę wspartą na 6 tokańskich kolumnach i ryglowych ściankach; szczyty oszalowane pionowo. Więźba dachowa stolcowo – płatiwiowa. Budynek dwutraktowy, z wielką izbą w płd. wsch. narożniku, czarną kuchnią w trakcie wielkiej izby, dwudzielną sienią oddzielającą rząd pomieszczeń przy ścianie płn. Elewacja płd. 3 osiowa, szczyt dwupoziomowy, na dole 3 - osiowy, wyżej jednoosiowy; elewacja wsch. 6 osiowa z wejściem między oknami na 4 osi od wsch. z 2 - osiowym podcieniem na 3-5 osi od wsch.
- dom podcieniowy (wpis do rejestru WKZ nr 172), budynek z 1745 r. z zagrody holenderskiej (budynki gospodarcze zastąpione nowymi po 1945 r.) usytuowany na kamiennej podmurówce, zrębowy, z węglami przesłoniętymi deskami od zach. głęboki

ryglowy podcień, oszalowany w szczycie, wsparty na 6 drewnianych słupach, szczyty oszalowane pionowo. Więźba dachowa stolcowo - płatwiowa, dach ceramiczny. Budynek dwutraktowy, z szerszym traktem zach., wielką izbą w płd.-zach. narożniku, czarną kuchnią w trakcie wielkiej izby, dwudzielną sienią w formie litery L oddzielającą rząd pomieszczeń od strony płn. Elewacja zach. 6 osiowa, z wejściem pomiędzy dwoma oknami na 4 osi od płd. osłoniętym masywnym podcieniem; elewacja szczytowa 3 osiowa.

Marynowy:

- dom podcieniowy (wpis do rejestru WKZ nr 231), wzniesiony w 1804 r. usytuowany kalenicowo do drogi, na kamiennej podmurówce, drewniany, zrębowy z węglami przesłoniętymi deską imitującą pilaster toskański, z oszalowanymi pionowo szczytami, z ryglową, wypełnioną żółtą ceglaną wystawką od wsch. wspartą na 6 czołowych, 2 bocznych słupach oraz ścianie ryglowej. Budynek przebudowany; od płd. 2,5 traktowy z korytarzem pośrodku i 4 pokojami p wsch. i zach. stronie, czarna kuchnia pośrodku z przebudowanymi sieniami, pierwotnie sień dwudzielną w formie zbliżonej do litery C, od płn. 3 pomieszczenia, obecnie pokoje. Elewacja płd. 3 osiowa z wejściem pośrodku przesłoniętym drewnianym, przeszklonym gankiem, szczyt dwupoziomowy, w dolnej części 2 okna, wyżej jedno; elewacja wsch. 7 osiowa z dwuokienną facjatą na 3 środkowych osiach, pomiędzy słupami podcienia rozpięte fantazyjnie wycięte deski.
- dom (wpis do rejestru WKZ nr 798),
- dom podcieniowy (wpis do rejestru WKZ nr 232), z 1803 r., drewniany, o konstrukcji zrębowej, na planie prostokąta, z frontowym podcieniem. Podcień i szczyty konstrukcji ryglowej, wypełnionej cegłą holenderką. Dachy nad bryłą główna i podcieniem dwuspadowe, kryte holenderką. Zachowany zabytkowy układ wnętrza. Nadproże portalu głównego rzeźbione. Zespół drzwi o motywach klasycystycznych, szafy ścienne - klasycystyczne.

Myszewko - dom podcieniowy (wpis do rejestru WKZ nr 241), wzniesiony w 1793 r. usytuowany szczytowo do drogi; na ceglanej podmurówce, zrębowy, z węglami przesłoniętymi deskami imitującymi boniowanie. Od płd. głęboki ryglowy podcień wsparty na 6 drewnianych słupach kolumnach i ryglowych ściankach, od płn. współczesny ganek, szczyty oszalowane pionowo; zaciosane w bogaty profil belki stropowe dźwigają profilowany oczep, dach ceramiczny. Budynek dwutraktowy o nieznacznie szerszym trakcie płd., z wielką izbą w płd. - wsch. narożniku, czarną kuchnią w trakcie wielkiej izby, z dwudzielną sienią w formie litery L. Elewacja płd. 6 osiowa, z wejściem pomiędzy dwoma oknami na 4 osi od wsch. osłoniętym dwuosiowym podcieniem; elewacja wsch. 3 - osiowa, szczyt dwupoziomowy, na dole 4 - osiowy, para okien ujęta ćwierćkolistymi świetlikami, wyżej okno.

Nowy Dwór Gdański:

- dom ul. Chrobrego (wpis do rejestru WKZ nr 1321), poł. XIX w.
- dom podcieniowy ul. Morska (wpis do rejestru WKZ nr 1578), zbudowany w końcu XVIII w. Obecnie wolnostojący budynek (dawniej zblokowany z zabudowaniami gospodarskimi - zagroda holenderska), usytuowany szczytowo do drogi. Dom drewniany, częściowo podpiwniczony (ok. 1/4 domu), z poddaszem częściowo użytkowym, na podmurówce z kamienia polnego, o konstrukcji zrębowej, oszalowany deskami w układzie pionowym i olistwowany. Podcień frontowy oszalowany deskami w układzie poziomym, wsparty na 5 słupach o ozdobnych mieczach, szczyt podcienia wydzielony gzymsem i oszalowany

deskami w układzie pionowym. W podcieniu strop belkowy. Nad częścią główną i podcieniem dach dwuspadowy, układ krokwiowo-płatwiowy z podwójną jętką. W południowej połaci dachu współczesna wystawka z dachem pulpitowym. Pokrycie dachu - dachówka holenderka. Okapy dachu znacznie wysunięte, pod nimi drewniane gzymsy podokapowe wieńczące elewację tylną i frontową. Wnętrze znacznie przebudowane o zachowanym ogólnie układzie trójtraktowym i drewnianych schodach zabiegowych. Elewacja frontowa pięciosiowa, z wejściem na osi głównej, elewacja tylna czterosiowa, elewacje boczne trzysiowe. Okna prostokątne dwuskrzydłowe cztero- i dwupolowe, obwiedzione opaskami, w podcieniach okrągłe świetliki i okienka o barokowej formie; drzwi frontowe dwuskrzydłowe z dekoracyjnie opracowanymi płycinami.

- dom ul. Plac Wolności (wpis do rejestru WKZ nr 1320),
- dom ul. Sikorskiego (wpis do rejestru WKZ nr 734), zbudowany kon. XVIII w. usytuowany kalenicowo do drogi. Wolnostojący zbudowany na planie prostokąta w konstrukcji drewnianej, odeskowany na podmurówce z kamienia polnego. Budynek parterowy z mieszkalnym poddaszem, częściowo podpiwniczony. Dach wysoki dwuspadowy z dwoma lukarnami od wsch. i zach., kryty dachówką holenderką. Szczyty odeskowane pionowo z listwami na styku desek. Pod okapem szczytu pn. fragment gzymsu ząbkowego. Elewacje boczne wieńczy drewniany profilowany gzyms okapowy wsparty na konsolach utworzonych z ostatków belek stropowych. Na narożach budynku drewniane bonie. We wnętrzu budynku drewniane, belkowe stropy i zachowana drewniana klatka schodowa ze słupkami wolutowymi. Drzwi płycinowe z naświetlem na kutych zawiasach.
- dom ul. Sikorskiego (wpis do rejestru WKZ nr 1608), zbudowany w końcu XIX w. Budynek wolnostojący zbudowany na planie wydłużonego prostokąta o konstrukcji ryglowej wypełnionej cegłą licową, na kamiennej otynkowanej podmurówce. Budynek jest częściowo podpiwniczony. Budynek parterowy z mieszkalnym poddaszem, więźba dachowa krokwiowo-płatwiowa. Dach dwuspadowy stromy, kryty dachówką holenderką. Okap wysunięty, pod nim drewniany gzyms uskokowy. Elewacja frontowa 4 osiowa asymetryczna, szczyt odeskowany pionowo, ściana parteru współcześnie szalowana deskami w układzie pionowym. Drzwi frontowe w 2 osi od wschodu. Szczyty oszalowane deskami i olistwowane. W każdym szczycie po 1 oknie doświetlającym poddasze. Stolarka okienna krosnowa, dwuskrzydłowa, 2 i 4 polowa. Drzwi jednoskrzydłowe płycinowe. Wnętrze budynku znacznie przebudowane o zachowanym ogólnie układzie dwutraktowym z drewnianymi schodami z balustradą z tralek w trakcie pn.
- dom ul. Sikorskiego (wpis do rejestru WKZ nr 1585), zbudowany ok. poł. XIX w., usytuowany kalenicowo do drogi w ciągu XIX-wiecznej zabudowy szczytowej ulicy. Wolnostojący zbudowany na planie prostokąta w konstrukcji zrembowej na podmurówce oszalowanej deskami. Naroża domu oszalowane drewnianymi listwami naśladowującymi boniowanie. Budynek parterowy z mieszkalnym poddaszem, więźba dachowa krokwiowo-płatwiowa ze stolcami. Dach dwuspadowy z wystawką w części frontowej, kryty dachówką holenderką. Okap dość znacznie wysunięty, pod nim ozdobnie zaciosane końcówki krokwi. Elewacja frontowa 6 osiowa asymetryczna z drzwiami wejściowymi na 3 osi od wschodu. Wszystkie okna elewacji frontowej wymienione na okna witrynowe. Elewacja tylna 4 osiowa, drzwi wejściowe na 2 osi od zach. Elewacja wschodnia 1 osiowa, elewacja

zachodnia 2 osiowa. Szczyty oszalowane deskami i olistwowane, 3 osiowe. Okna prostokątne, obwiedzione drewnianymi opaskami, zwieńczone profilowanymi naczółkami. Okna dwuskrzydłowe 4 i 6 polowe. Wnętrze budynku znacznie przebudowane o zachowanym ogólnie układzie dwutraktowym z drewnianymi schodami jednobiegowymi i stropami belkowymi.

- dom ul. Wejhera (wpis do rejestru WKZ nr 1322).

Orłowo:

- dom podcieniowy (wpis do rejestru WKZ nr 186),
- dom podcieniowy (wpis do rejestru WKZ nr 245), wzniesiony w 1802 r. usytuowany na kolonii w pld. części wsi, na kamiennej podmurówce, zrębowy, z węglami przesłoniętymi deskami od pld. głęboki ryglowy podcień wsparty na 8 kolumnach (4 w rzędzie czołowym) trawstujących porządek joński, od pln. niewielki ganek wsparty na 4 drewnianych słupach, szczyty oszalowane pionowo. Wieżba dachowa stolcowa - płatwiowa zabudowana w dolnej części, dach ceramiczny. Plan dwutraktowy, o szerokim trakcie wsch., z wielką izbą w pld. - wsch. narożniku, czarną kuchnią w trakcie wielkiej izby, z rozdzielnymi sieniami - prostokątna podcieniową oraz zbliżoną do odwróconej litery Z gospodarczą, z zabudowanymi schodami w jej pln. - wsch. narożniku. Elewacja pld. 7 osiowa, z wejściem pomiędzy dwoma oknami na 4 osi osłoniętym dwuosiowym podcieniem. Zachowana bogata dekoracja głowic kolumn, wyciętych ostatków belek, portalu wejścia głównego, zachowane drzwi wejściowe i wewnętrzne, szafy ścienne.
- dom podcieniowy (wpis do rejestru WKZ nr 1096), wzniesiony ok. poł. XIX w. o konstrukcji ryglowej, na kamiennej podmurówce, parterowy, z poddaszem częściowo użytkowym, częściowo podpiwniczony. Głęboki ryglowy podcień 6 słupowy z mieczami wyciętymi na łuku odcinkowym. Szczyt deskowany, za deskowaniem zwarta konstrukcja ryglowa. Ściany zewnętrzne ryglowe, wewnętrzne drewniane. Poddasze częściowo mieszkalne z oknami w szczycie deskowym oraz w podcieniu. Zachowane oryginalne dwuskrzydłowe drzwi wejściowe pod podcieniem. Budynek mieszkalny połączony od wschodu z murem budynkiem gospodarskim.

Obiekty inżynierii lądowej i budynki przemysłowe, techniczne oraz gospodarcze

Nowy Dwór Gdański:

- Budynek magazynowo-produkcyjny w zespole fabryki wódek i browaru Stobbego (wpis do rejestru WKZ nr 1471). Budynek powstał w 1878r., neogotycki, murowany z cegły licowej, wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta z aneksem klatki schodowej od zach. Budynek 2,5 kondygn., kryty dachem dwuspadowym z pokryciem z dachówki holenderki. Narożniki budynku zaakcentowane pilastrami zwieńczonymi sterczynami, szczyty podkreślone fryzem arkadowym. Na wysokości II kondygn. fryz kordonowy ceramiczny. Do budynku prowadzą 2 pary metalowych drzwi: dwuskrzydłowe magazynowe w elewacji wsch. (flankowane pilastrami, zwieńczone łukiem odcinkowym) i jednoskrzydłowe w elewacji pd. aneksu klatki schodowej. Na elewacji wsch. (szczytowej) zlokalizowane są na ostatniej kondygnacji drzwi ładunkowe zwieńczone łukiem odcinkowym podkreślającym układ cegieł. Analogiczne drzwi znajdują się w elewacji pd. na wysokości II kondygnacji z zachowanymi pozostałościami dźwigu towarowego. Okna w budynku zróżnicowane

wielkości, wąskie, zamknięte łukiem odcinkowym, metalowe. Wnętrze jednoprzestrzenne, w partii przyziemia sklepienie kolebkowe wsparte na masywnych filarach, w I kondygn. strop belkowy na słupach, więźba dachowa płatiwio-kluszczoza powiązana z konstrukcją nośną II kondygn.

- Budynek produkcyjno-administracyjny w zespole fabryki wódek i browaru Stobbeo (wpis do rejestru WKZ nr 1471). Budynek powstał w 1883r., nosi cechy neogotyku, murowany z cegły licowej, wzniesiony na planie litery „L”. Budynek 2 kondygn., kryty dachem dwuspadowym z pokryciem z dachówki holenderki. Bryła wielostopniowa, przekształcona na skutek podniesienia kondygnacji poddasza w części centralnej. W osi pd. ryzalit ze ściętym narożnikiem, w którym mieszczą się drzwi wejściowe. Kondygnacje budynku artykułowane kordonowym fryzem ze skośnie kładzionej cegły. Na osi ryzalitu wrota wjazdowe. Otwory okienne prostokątne, w części środkowej parteru zamknięte łukiem odcinkowym podkreślonym układem cegieł. Większość okien wymieniona. Układ wnętrz 2 traktowy, uległ znacznym zmianom wskutek przebudów i adaptacji.
- Budynek Żuławskiego Parku Historycznego (wpis do rejestru WKZ nr 1499). Budynek magazynowy powstał w 1902 roku, eklektyczny o cechach neogotyku. Murowany z cegły licowej, wzniesiony szczytem do ulicy, wolnostojący, na rzucie wydłużonego prostokąta. Bryła złożona z trzech części: południowej - dwukondygnacyjnej ze ścianką kolankową, nakrytej spłaszczonym dwuspadowym dachem krytym papą, przylegającą od północy poprzeczną trójkondygnacyjną z analogicznym dachem oraz parterowym, najdalej na północ wysuniętym aneksem z płaskim dachem. Elewacja południowa, szczytowa, z wysoką kondygnacją parteru dostępną od szczytu drzwiami, obok których okna zamknięte łukiem odcinkowym podkreślonym ceglany gzymsem; zamknięta trójkątnym szczytem ze schodkową sterczyną z datą 1902 w szczycie, gzyms koronujący ceglany, schodkowy, podziały horyzontalne za pomocą ceglanych gzymsów. Elewacja wschodnia z analogicznymi podziałami, wzdłużna, trójczęściowa; część południowa 2 i 1/2 kondygnacyjna, w górnej partii wydzielone za pomocą lizen płyciny zamknięte podokapowym gzymsem schodkowym, otwory okienne jak w elewacji południowej, część środkowa trójkondygnacyjna zwieńczona szczytem trójkątnym podkreślonym schodkowym gzymsem i zwieńczonym sterczynami; część północna parterowa podzielona na trzy segmenty za pomocą lizen, gzyms koronujący ceglany, schodkowy. Elewacja zachodnia (frontowa) analogiczna do wschodniej, szczyt części środkowej zwieńczony półkolistym profilowym gzymsem z kłincem, pod którym okulus, poniżej płycina wydzielona lizenami wieńczona łukiem kotarowym, narożniki opilastrowane ze sterczynami wyprowadzonymi ponad połacie dachu. Silnie zaakcentowane podziały wertykalne za pomocą lizen. Elewacja północna przysłonięta współczesną dobudówką. Wnętrze przekształcone przez powojenne adaptacje Budynek magazynowy stanowi przykład zabudowy przemysłowej z początku XX wieku.
- Most drogowy zwodzony na rzece Tudze w ciągu ul. Sikorskiego (wpis do rejestru WKZ nr 1534). Most zwodzony o konstrukcji betonowo-stalowej wybudowany w 1936 r. Obiekt powstał na miejscu poprzedniego o podobnej konstrukcji. Do lat 70-tych XX wieku rzeka była żeglowna o czym świadczą między innymi spichlerz, pomosty cumownicze oraz przystań żeglarska. Aby mogły przepłynąć jednostki pływające most był podnoszony po czym opuszczany. Mechanizm podnosił i opuszczał most w ciągu 3 minut. Obecnie most

jest używany jedynie dla transportu samochodowego oraz ruchu pieszego.

- Wieża ciśnień (wpis do rejestru WKZ nr 1371). Wieża ciśnień zbudowana 1909r. murowana z cegły, siedmiokondygnacyjna, tynkowana. Wzniesiona na rzucie ośmioboku z niewielką prostokątną przybudówką. Trzon wieży zwężający się ku górze, zwieńczony głowicą na półkolistym w przekroju gzymsie. Całość zwieńczona ośmiobocznym hełmem krytym holenderką z latarnią z chorągiewką wietrzną z datą 1909. Aneks wejściowy kryty dwuspadowym daszkiem nakrytym holenderką z drzwiami na osi i wydatnym gzymsem kordonowym. Do trzonu wieży przylega współczesny brak. Wieża ciśnień w Nowym Dworze Gdańskim jako zabytek techniki z 1909r. Podlega ścisłej ochronie konserwatorskiej.

Orłowo – stodoła (wpis do rejestru WKZ nr 245).

Cmentarze i zieleń

Marynowy - cmentarz przy kościele p.w. Św. Anny (wpis do rejestru WKZ nr 1458). Cmentarz rzym.-kat. został założony prawdopodobnie wraz z budową kościoła, tj. około 1300 r. Znajduje się w środku wsi usytuowany przy drodze bocznej i stanowi bezpośrednie otoczenie gotyckiego kościoła parafialnego p.w. Św. Anny. Cmentarz założony jest na działce o kształcie zbliżonym do trójkąta przylegającego podstawą do drogi, nie posiada wyraźnego podziału na kwatery, ewentualny wcześniejszy podział został zatarty w XIX w. Zachowały się liczne nagrobki o dużych wartościach artystycznych i historycznych, pochodzące z pierwszej i drugiej połowy wieku; nagrobki ustawione rzędowo i orientowane. Podstawową grupę stanowią piaskowcowe stele (7 sztuk), w wielu przypadkach bogato zdobione, z typową dla wyznania menonickiego symboliką. Drugą grupę stanowią żeliwne krzyże nagrobne (4 sztuki) o bogato zdobionych zwieńczeniach ramion, obecnie częściowo połamane i składowane przy murze kościelnym, podobnie jak kolejne stela z płaskorzeźbą czaszki i pieszczeli i nagrobek w formie obelisku. Na terenie cmentarza zachował się nieliczny drzewostan w postaci rzędu lip na zachodniej granicy działki, pojedynczych jesionów, lipy i dębu wzdłuż granicy płd.-wsch. Oraz pojedynczo występujących wewnątrz działki lip, tuj, jesionów i klonu.

Różewo – cmentarz menonicki (wpis do rejestru WKZ nr 1244) położony po wsch. stronie drogi, na niewielkim wypiętrzeniu, o kształcie zbliżonym do kwadratu, z zachowanym fragmentarycznie obsadzeniem obwiednim oraz historycznymi nagrobkami. Zachowało się kilkanaście steli nagrobnych z XVIII i XIX w. Na pomniku – steli Corneliusa Warkentina przytwierdzona (wtórnie?) tablica wystawiona w stulecie emigracji. Stela Warkentina w formie pionowej płyty zamkniętej górą wykończoną z odcinkowego łuku wspartego na klęskach; w górnej części przedstawienie pucharu pełnego kwiatów, poniżej inskrypcja epitafijna; na brzegu płyty płaskorzeźbiony szlak wici z liśćmi wawrzynu; po drugiej stronie w zwieńczeniu ośmioramienna ostra gwiazda w wieńcu, poniżej inskrypcja bejca cytatem z księgi Hioba.

Stawiec – cmentarz menonicki (wpis do rejestru WKZ nr 1243).

Lubieszewo – park przy plebani.

Dziela małej architektury i budownictwa

Kmiecin - brama wjazdowa prowadząca na teren kościoła pw. Św. Jadwigi, brama datowana na 1786 rok, a przeniesiona z pobliskiego Jesionowa w XX wieku (wpis do rejestru zabytków woj. warmińsko-mazurskiego nr 559).

Marynowy – żeliwna brama cmentarna (wpis do rejestru WKZ nr 1458). W płd.-wsch. linii ogrodzenia cmentarza usytuowana 3-częściowa żeliwna brama z końca XIX w.

4.3.6. Inne obiekty i obszary ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków

Aktualnie Gminna Ewidencja Zabytków zawiera wszystkie obiekty znajdujące się w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków Województwa Pomorskiego. Aktualna lista obiektów i obszarów w Gminnej Ewidencji Zabytków stanowi załącznik do programu.

Układy ruralistyczne

Układ ruralistyczny wsi ulicowo-placowej Kmiecin

Wieś założona w 1332 r. Układ przestrzenny wsi - ulicowo - placowa w osi wsch. - zach., z kościołem otoczonym cmentarzem pośrodku, z 4 dużymi gospodarstwami po płn. stronie wsi i 3 po płd. Krajobraz kulturowy dobrze zachowany, czytelny układ przestrzenny z gotyckim kościołem z XIV w. p.w. Św. Jadwigi Królowej z wieżą z 1754, zabudowa drewniana - ok. 11 domów z XIX i pocz. XX w., ceglane domy z pocz. XX w., drewniany budynek dworca z k. XIX w., widoczne 3 obiekty o typowym układzie zagród holenderskich.

Układ ruralistyczny wsi owalnicowej Marynowy

Wieś założona przez Wenera von Orseln w 1321 r. wg prawa chełmińskiego na dawnym osadnictwie – Mergenow. Układ przestrzenny wsi - owalnica w osi płn. - płd. na drodze Nowy Dwór - Nowy Staw, z 4 dużymi gospodarstwami po wsch. i 4 dużymi po zach. stronie, z kościołem otoczonym cmentarzem w centrum wsi. Krajobraz kulturowy wsi dobrze zachowany, w centrum kościół parafialny p.w. Św. Anny z XIV - XVI w. z wieżą z 1873r. otoczony cmentarzem, widoczny układ siedlisk i gospodarstw, w 1986 r. 17 z 20 siedlisk zabudowana była historycznymi domami i niemal tyle samo dotrwało do dnia dzisiejszego - ok. 15, w tym 10 drewnianych z 5 domami podcieniowymi (dwa domy podcień utraciły). Zachowana częściowo brukowa nawierzchnia wsch. ulicy wiejskiej. Po wsch. stronie wsi znajduje się silnie zaniedbany cmentarz ewangelicki, na którym do okresu powojennego stał ryglowy kościół, a przy drodze do Nidowa wiatrak, również niezachowany. Czytelny pozostał rozłóg pól i sieć rowów melioracyjnych.

Układ ruralistyczny wsi wielodrożnej Marzęcino

Miejscowość dzisiaj złożona z dawnych dwóch miejscowości Jungfer i położonej przy drodze do Nowego Dworu na płd. od niej osady Keitlan. Główna część wsi, dawne Jungfer to osada rybacka złożona w XIV w. położona wówczas nad brzegiem Zalewu. Na mocy przywileju Kazimierza Jagiellończyka włączona do terytorium elbląskiego. W XVII w. częściowo objęta kolonizacją przez osadników holenderskich.

Układ przestrzenny wsi - wielodrożna wykształcona z ulicówka wodnej położonej po obu stronach Kanału Panieńskiego, z zabudową wzdłuż dróg w kierunku zachodnim; w płd. części dawne Keitelau ulicówka przywałowa.

Krajobraz kulturowy wsi w stanie dobrym, zachował się układ przestrzenny, liczna historyczna zabudowa w tym ok. 40 drewnianych domów, 6-7 zagród holenderskich w typie wzdłużnym, 2 kątowe i jedna w układzie krzyżowym, ryglowy kościół parafialny, murowane budynki z pocz. XX w. i kolonijne z l. 20 - 30 XX w., w płn. części wsi pozostałości nieukończonych śluz, na niektórych ulicach - Wałowa, Żabia, Mostowa widoczne są fragmenty bruku. Po wsch. i zach. stronie wsi zachowany czytelny układ rowów melioracyjnych i rozłóg pól.

Obiekty sakralne

Cyganek-Żelichowo – plebania pn.-zach. strona kościoła;

Lubieszewo – plebania przy kościele p.w. Św. Elżbiety;
Marynowy – plebania przy kościele p.w. Św. Anny;
Marzęcino - plebania przy kościele p.w. Św. Niepokalanego Poczęcia NMP;

Obiekty użyteczności publicznej

Jazowa:

- szkoła, obecnie budynek mieszkalny,
- budynek dawnej poczty,

Kępki – budynek szkoły;

Marynowy ul. Podcieniowa – poczta pruska, obecnie budynek mieszkalny;

Myszewko – budynek szkoły;

Nowy Dwór Gdański:

- ul. 3 Maja zespół budynków szkolnych realnego gimnazjum miejskiego w obecnej formie powstawało od 1925r. Budowę pierwszego budynku na terenie szkoły datuje się na rok 1869, oddana do użytku w 1870r.,
- poczta ul. Dworcowa,
- budynek dworca kolejki wąskotorowej ul. Dworcowa,

Orłowo – szkoła.

Zabudowa mieszkaniowa

Jazowa:

- 13 domów mieszkalnych,
- 3 budynki mieszkalno-gospodarcze,

Kępki – 9 domów mieszkalnych;

Kmiecin:

- 2 domy mieszkalne drewniane,
- 1 dom z werandą obok kościoła,
- 7 domów mieszkalnych,

Lubieszewo:

- 1 dom drewniany,
- 10 domów mieszkalnych,
- dom mieszkalno-gospodarczy,

Marynowy:

- 12 domów mieszkalnych, w tym 2 domy podcieniowe

Marzęcino:

- 27 domów mieszkalnych,
- budynek mieszkalno-gospodarczy,

Myszewko – 4 budynki mieszkalne;

Nowinki – dom drewniany;

Nowy Dwór Gdański:

- 114 domy mieszkalne,
- 2 budynki mieszkalne pracowników kolejowych w zespole dworca kolejowego,
- 2 domy „czworaki”,
- dawna plebania przy kościele p.w. Św. Przemienienia Pańskiego,

Orliniec – dom drewniany;

Orłowo – 8 domów mieszkalnych;

Oslonka - dom mieszkalny;

Podwalina:

- 2 domy mieszkalne,
- 2 budynki mieszkalno-gospodarcze,

Rakowiska:

- a) 5 domów mieszkalnych,
 - b) budynek mieszkalno-gospodarczy,
- Rychnowo Żuławskie – 3 domy mieszkalne;

Żelichowo:

- 4 domy mieszkalne,
- 1 dom podcieniowy,
- dom mieszkalno-gospodarczy.

Obiekty inżynierii lądowej, budynki przemysłowe, techniczne oraz gospodarcze

Drogi i tory:

Cyganek-Żelichowo – tory kolejki wąskotorowej;

Cyganek – droga brukowa;

Kmiecin – droga brukowa: kasztanowa obsada pld. drogi oraz nawierzchnia brukowa;

Lubieszewo – droga brukowa w kierunku dworca kolejowego i Marynowy – Tuja;

Marynowy – droga brukowa;

Myszewko – droga brukowa;

Solnica – droga brukowa Solnica – Rakowiska;

Stobna – droga brukowa;

Tuja:

- droga,
- droga brukowa Tuja – Lubieszewo,

Spichlerze:

Jazowa – 4 spichlerze z końca XIX w. i pocz. XX w.;

Lubieszewo – spichlerz;

Marynowy – spichlerz;

Marzęcino – spichlerz;

Nowy Dwór Gdański – spichlerz;

Rakowiska – 2 spichlerze drewniane;

Solnica – spichlerz;

Budynki gospodarcze:

Jazowa – 6 budynków gospodarczych z pocz. XX w.;

Kmiecin – 1 budynek gospodarczy;

Lubieszewo – 1 budynek gospodarczy;

Marynowy – 2 budynki gospodarcze;

Marzęcino - 1 budynek gospodarczy drewniany;

Myszewko – 4 budynki gospodarcze, w tym 1 obora;

Nowy Dwór Gdański - 2 budynki gospodarcze;

Orłowo - 5 budynków gospodarczych;

Rakowiska - 5 budynków gospodarczych, w tym 1 obora;

Inne obiekty:

Marzęcino – ruiny śluzy wałowej;

Nowy Dwór Gdański:

- lokomotywnia kolei wąskotorowej ul. Dworcowa,
- wieża ciśnień w zespole dworca ul. Kolejowa,
- Magazyn Muzeum Żuławskiego ul. Kopernika,
- budynek (NFZ),

Orłowo:

- budynek gospodarczy – chlew,
- stodoła,

Oślonka – przepompownia;

Rychnowo Żuławskie – obora;

Ryki – obora.

Cmentarze i zieleń

Cyganek-Żelichowo:

- cmentarz katolicki przy kościele p.w. Św. Mikołaja, obecnie lapidarium, niewielki cmentarz z zachowanymi trzema stelami, o nierozpoznanym pierwotnym układzie. Na tym cmentarzu odnaleziono jedyną zachowaną drewnianą stelę - zakonserwowaną eksponowaną w Muzeum Żuławskim w Nowym Dworze Gdański. Obok jest lapidarium, na którym eksponowane są odnalezione niedawno kamienie nagrobne, m.in. z nazwiskami Klassena z 1696 r., Abrahama Siemensa z 1748 r., Petera Classena z 1727 i drugiego Petera Classena z 1728 r., Petera Kelpina. Postawiona została również stela Johana Bestvadera.
- 2 cmentarze menonickie: cmentarz w płd. części położony w zakolu Tugi, na sztucznym niewielkim wyniesieniu posiada prostokątny kształt z obsadą lipową wzdłuż granic oraz alej - głównej, na osi wejścia i dwóch poprzecznych; część bardziej efektownych nagrobków została przeniesiona do Muzeum w Nowym Dworze Gdańskim, pozostał jedynie pamiątkowy głaz oraz betonowe obramienia grogów; w płd. - wsch. części widoczne fundamenty dawnego kościoła.

Kępiny Małe – cmentarz menonicki;

Kmiecin:

- na cmentarzu przykościelnym zachowany starodrzew,
- cmentarz ewangelicki we wsch. części wsi – zdewastowany,

Lubieszewo:

- cmentarz przy kościele p.w. Św. Elżbiety - na cmentarzu znajduje się kamień nagrobny z 1761 r. z nazwiskiem Cornels,
- cmentarz ewangelicki w płn.-zach. części wsi po wsch. str. drogi,

Marynowy - cmentarz ewangelicki;

Marzęcino – cmentarz przykościelny;

Nowy Dwór Gdański – cmentarz katolicki ul. Tczewska;

Orłowo – cmentarz, lapidarium przy kościele p.w. Św. Barbary. Na cmentarzu przykościelnym znajdują się połamane resztki nagrobków menonickich, m.in. Joanna Fasta;

Orłowskie Pole – cmentarz menonicki;

Wierciny – cmentarz.

Dzieła małej architektury i budownictwa

Lubieszewo – ogrodzenie kościoła;

Marynowy – brama wjazdowa (ul. Podcieniowa);

Myszewko:

- ogrodzenie ceglane przy domu nr 15,
- brama – relikw zabudowy,

Wierciny – brama cementarna;

Marynowy, Myszewko, Wierciny - kapliczki przydrożne.

4.3.7. Stanowiska archeologiczne

Na terenie gminy, w zdecydowanej większości na terenach wiejskich, występuje kilkadziesiąt stanowisk archeologicznych znajdujących się w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków. Koncentrują się one w okolicach wsi Kmiecin, Lubieszewo, Marynowy, Myszewko i Tuje. Stanowiska archeologiczne nie zostały dotychczas ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków. Na potrzeby ochrony tej ważnej części dziedzictwa kulturowego wymagana jest weryfikacja materiałów archiwalnych i ujęcie w ewidencji zabytków stanowisk podlegających ochronie. W załączeniu lista zabytków archeologicznych z wojewódzkiej ewidencji zabytków archeologicznych.

4.3.8. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome na terenie gminy związane są głównie z obiektami sakralnymi. Wykaz zabytków ruchomych Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków zawiera kilkadziesiąt obiektów zabytkowych. Do szczególnie wartościowych należy wyposażenie kościołów w Nowym Dworze Gdańskim, Kmiecinie, Lubieszewie, Marynowach, Tuji, Wiercinach, Cyganku - Żelichowie.

4.3.9. Dziedzictwo niematerialne

Za dziedzictwo niematerialne uznawane są zwyczaje, przekazy ustne, wiedza i umiejętności, które stanowią część własnego dziedzictwa danej wspólnoty, grupy lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody.

Dziedzictwo niematerialne na Żuławach kształtuje się w oparciu o wielokulturowość, na którą składają się tradycje Żuław sprzed 1945 roku, to jest kultura pruska i menonicka, jak i powojenne przesiedleńcze dziedzictwo niematerialne przybyłych na obszar Żuław repatriantów z wielu regionów.

Do charakterystycznych praktyk i tradycji kulturowych na Żuławach zalicza się: legendy, przekazy ustne, zwyczaje, obrzędy świąteczne, w tym odpusty i rytuały. Można za takie uznać również lokalne potrawy. Do ważnych elementów dziedzictwa niematerialnego Żuław zalicza się wiedza i praktyka w zakresie kształtowania krajobrazu, rolnej przestrzeni produkcyjnej i związane z tym umiejętności zarządzania gospodarką wodną oraz umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem, takie jak na przykład ciesielstwo.

Na terenie gminy działa szereg stowarzyszeń i organizacji zajmujących się kulturą i popularyzacją dziedzictwa kulturowego. Należą do nich:

- Stowarzyszenie Miłośników Nowego Dworu Gdańskiego – Klub Nowodworski,
- Instytut Delt Wisły,
- Towarzystwo Kulturalne Iwa,
- Stowarzyszenie Jazowa,

- Żuławski Ośrodek Kultury.

4.3.10. Ochrona zabytków w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i decyzjach o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu

Ustalenia dotyczące ochrony zabytków w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zostały przedstawione w rozdziale dotyczącym strategicznych dokumentów wewnętrznych gminy. Obszar gminy Nowy Dwór Gdański w 100% objęty jest miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego.

Przedmiotem ochrony są obiekty wpisane do rejestru zabytków. W oparciu o zasoby zabytkowe obszaru miasta i wiejskiej części gminy, obszarowo zostały wyznaczone strefy ochrony konserwatorskiej dla miejscowości takich jak: Marynowy, Kmiecín, Tuja, Lubieszewo, Orłowo, Myszewko, Wierciny, Jazowa, Kępki, Marzęcino, części miasta Nowy Dwór Gdański w rejonach ulic: Sikorskiego, Kościuszki, Westerplatte, Dworcowej, Kolejowej, Słowackiego, Morskiej, Bałtyckiej, Dąbrowskiego i Warszawskiej oraz dla cmentarzy w Nowym Dworze Gdańskim, Stawcu, Orłowie, Wiercinach, Różewie, Marynowach, Lubieszewie, Marzęcinie, Żelichowie i Kępinach Małych.

Symbolicznie zostały wskazane strefy ochrony ekspozycji E dla miejscowości Lubieszewo, Kmiecín, Kępki, Marzęcino, Tuja, Marynowy oraz wyznaczono rejony w mieście Nowy Dwór Gdański, w południowej części miasta i w rejonie ulicy Długiej. Dla wszystkich stref zostały wskazane zasady ochrony dziedzictwa kulturowego to jest dla stref: pełnej ochrony konserwatorskiej (A), ochrony konserwatorskiej (B), pełnej ochrony archeologicznej (W), ochrony archeologicznej (OW), ochrony ekspozycji (E), ochrony krajobrazu (K).

Strefy te są wyznaczone w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, które powstały w oparciu o ustawę o planowaniu przestrzennym – aktualnie nieobowiązującą. W zdecydowanej większości ustalenia ochrony zabytków odwołują się do zastosowania się do wytycznych Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w odniesieniu do obiektów wpisanych do rejestru i do obszarów w obrębie stref konserwatorskich. Z uwagi na ustalenia miejscowych planów powstałe w warunkach poprzedniej ustawy oraz przy braku wskazań odnośnie wszystkich obiektów z gminnej ewidencji zabytków, można stwierdzić, że ochrona zabytków nie jest wystarczająca. Zmiany miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego powstały głównie w warunkach aktualnie obowiązujących przepisów o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Te jednak w zdecydowanej większości nie obejmują obszarów poszczególnych wsi. Odnoszą się w większości do terenów rolnych, niezabudowanych.

Ogólnie ujmując miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego nie odnoszą się bezpośrednio do wszystkich obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków. Wyłącznie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy wskazuje na obowiązek ochrony obiektów znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Z uwagi na konieczność dalszej weryfikacji obiektów i obszarów wartościowych a nieujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków oraz brak odniesienia do wszystkich obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków, ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego nie można uznać za wystarczającą. W szczególności po weryfikacji i włączeniu stanowisk archeologicznych do listy obiektów podlegających ochronie, należy zweryfikować ustalenia obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w zakresie przedmiotu i zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu. W przypadku zmiany miejscowego planu

zagospodarowania przestrzennego ustalenia planów winny realizować wymogi aktualnych przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.

4.3.11. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Do najbardziej znaczących obiektów zabytkowych należą wszystkie zabytki objęte ochroną na podstawie wpisu do rejestru zabytków, to jest:

Obiekty sakralne

Kmiecin – kościół p.w. Św. Jadwigi (wpis do rejestru WKZ nr 128).

Lubieszewo – kościół p.w. Św. Elżbiety Węgierskiej (wpis do rejestru WKZ nr 237).

Marynowy – kościół p.w. Św. Anny (wpis do rejestru WKZ nr 239).

Marzęcino – kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP (wpis do rejestru WKZ nr 796)

Nowy Dwór Gdański – kościół Przemienienia Pańskiego (wpis do rejestru WKZ nr 1419).

Orłowo – kościół Św. Barbary (wpis do rejestru WKZ nr 244).

Tuja – kościół p.w. Św. Jakuba Apostoła (wpis do rejestru WKZ nr 250).

Cyganek-Żelichowo - kościół p.w. Św. Mikołaja (wpis do rejestru WKZ nr 236).

Obiekty użyteczności publicznej

Nowy Dwór Gdański:

- Dawna sala widowiskowa i restauracja - budynek Żuławskiego Ośrodka Kultury (wpis do rejestru WKZ nr 1687).
- Dawny budynek hotelowy, obecnie budynek Starostwa Powiatowego (wpis do rejestru WKZ nr 1686).
- Budynek administracyjno produkcyjny i zajazd, obecnie sklep (wpis do rejestru WKZ nr 1097).

Zabudowa mieszkaniowa

Lubieszewo:

- dom podcieniowy (wpis do rejestru WKZ nr 238).
- dom podcieniowy (wpis do rejestru WKZ nr 172).

Marynowy:

- dom podcieniowy (wpis do rejestru WKZ nr 231).
- dom (wpis do rejestru WKZ nr 798).
- dom podcieniowy (wpis do rejestru WKZ nr 232).

Myszewko - dom podcieniowy (wpis do rejestru WKZ nr 241).

Nowy Dwór Gdański:

- dom ul. Chrobrego (wpis do rejestru WKZ nr 1321), poł. XIX w.
- dom podcieniowy ul. Morska (wpis do rejestru WKZ nr 1578).
- dom ul. Plac Wolności (wpis do rejestru WKZ nr 1320).
- dom ul. Sikorskiego (wpis do rejestru WKZ nr 734).
- dom ul. Sikorskiego (wpis do rejestru WKZ nr 1608).
- dom ul. Sikorskiego (wpis do rejestru WKZ nr 1585).
- dom ul. Wejhera (wpis do rejestru WKZ nr 1322).

Orłowo:

- dom podcieniowy (wpis do rejestru WKZ nr 186).

- dom podcieniowy (wpis do rejestru WKZ nr 245).
- dom podcieniowy (wpis do rejestru WKZ nr 1096).

Obiekty inżynierii lądowej i budynki przemysłowe, techniczne oraz gospodarcze

Nowy Dwór Gdański:

- Budynek magazynowo-produkcyjny w zespole fabryki wódek i browaru Stobbego (wpis do rejestru WKZ nr 1471).
- Budynek produkcyjno-administracyjny w zespole fabryki wódek i browaru Stobbego (wpis do rejestru WKZ nr 1471).
- Budynek Żuławskiego Parku Historycznego (wpis do rejestru WKZ nr 1499).
- Most drogowy zwodzony na rzece Tudze w ciągu ul. Sikorskiego (wpis do rejestru WKZ nr 1534).
- Wieża ciśnień (wpis do rejestru WKZ nr 1371).

Orłowo – stodoła (wpis do rejestru WKZ nr 245).

Cmentarze i zieleń

Marynowy - cmentarz przy kościele p.w. Św. Anny (wpis do rejestru WKZ nr 1458).

Różewo – cmentarz menonicki (wpis do rejestru WKZ nr 1244).

Stawiec – cmentarz menonicki (wpis do rejestru WKZ nr 1243).

Dziela małej architektury i budownictwa

Kmiecin - brama wjazdowa prowadząca na teren kościoła pw. Św. Jadwigi, (wpis do rejestru zabytków woj. warmińsko-mazurskiego nr 559).

Marynowy – żeliwna brama cmentarna (wpis do rejestru WKZ nr 1458).

Ponadto za najcenniejsze zabytki w gminie uznaje się obszary i obiekty jedyne w swoim rodzaju i jednoznacznie charakteryzujące krajobraz Żuław. Należą do nich poniżej opisane zabytkowe cmentarze:

- Cmentarz menonicki w Żelichowie - Cmentarz porośnięty roślinnością drzewiastą i krzewami. Zachowane nagrobki z XIX i początku XX w. z częściowo zachowanymi i czytelnymi datami. Widoczny podział na 4 kwatery powstałe z przecięcia dwóch lipowych alei oraz nasadzenie obwodowe pierwotne. Dojście do większości nagrobków nie jest możliwe z uwagi na występującą roślinność krzewiastą.
- Cmentarz menonicki w Różewie - Na cmentarzu znajdują się ślady licznych grobów oraz nagrobki w formie steli, cippusów, pni drzew, murowanych tumb i innych form sepulkralnych. Zachowane nagrobki pochodzą z XIX i początku XX w. z zachowanymi i czytelnymi datami. Istnieje możliwość dojścia do wszystkich nagrobków. W północno-zachodnim narożniku cmentarza znajduje się pomnikowy dąb szypułkowy. Na cmentarzu znajduje się niewielka tablica informacyjna.
- Cmentarz menonicki w Orłowie - Na terenie cmentarza niektóre z nagrobków są pozapadane, popękane lub wyszczerbione. Napisy są częściowo czytelne. Istnieje możliwość wejścia i podejścia do każdego nagrobka. Na terenie cmentarza znajduje się tablica informacyjna, drewniany krzyż oraz nasadzenia obwodowe i zieleń wysoka wewnątrz działki. Występują tu w przewarżającej ilości lipy. Brak dziko rosnącej roślinności ani zakrzewień. Przed wejściem na cmentarz jest ustawiona tablica informacyjna opisująca przedmiotowe miejsce.

oraz obiekty inżynierii lądowej i wodnej takie jak mosty, śluzy, w tym śluza w Marzęcinie (stanowiąca własność gminy):

- Śluza w Marzęcinie, Gmina Nowy Dwór Gdański - Śluza w Marzęcinie została zbudowana przez Niemców w 1884 r. Wyposażona była we wrota sztormowe zabezpieczające wieś Marzęcino oraz zlewnię Kanału Panieńskiego przed wahaniami wody w Zalewie Wiślanym. Od 1942 r. z powodu osuszenia części Zalewu Wiślanego śluza jest sucha. Śluza zachowała się we fragmentach. Mury poszczególnych elementów są skorodowane i zniszczone. Występują liczne ubytki cegły i spoin, wysolenia, pęknięcia i zniszczenia korony muru. Mury w dużej mierze są porośnięte roślinnością. Na tablicy zamieszczonej na ścianie śluzy podany jest w języku niemieckim rok budowy 1884 i nazwiska osób związanych z tym obiektem oraz funkcją, którą w nim sprawowały. W przekładzie: kapitan wałowy Boenchendorf, inspektor wałowy Goetter, przysiężny wałowy – nazwisko zatarte, majster wałowy - nazwisko zatarte.

jak również domy podcieniowe, których przykładem jest:

- Dom podcieniowy w Żelichowie - Dom jest budynkiem wiejskim, w typie powiślańskiego domu podcieniowego, drewnianego z użyciem konstrukcji ryglowej. Budynek parterowy, niepodpiwniczony kryty wysokim dachem dwuspadowym, z podcieniem i wstawką pośrodku elewacji zachodniej. Budynek został zbudowany na rzucie prostokąta o dwóch zbliżonych wielkością traktach, czarną kuchnią pośrodku oraz sienią przedzielającą południową i północną część budynku. Poddasze obecnie bez ścian działowych. Poddasze budynku jest niezagospodarowane. Ściany nośne wykonane w drewnianej konstrukcji zrębowej (wieńcowej) łączone na jaskółczy ogon, oszalowane poziomo, na dębowych podwalinach łączonych na zamek, spięte żelaznymi ześrubowanymi kątownikami. Podcień wsparty jest na 9 słupach, pary słupów przyściennych spięte 4 ryglami i wypełnione ceglami, pięć słupów z przodu podcienia ustawione na murowanych cokołach i szerokiej ławie. Budynek został przeniesiony z miejscowości Jelonki gm. Rychliki. Wszystkie zniszczone elementy konstrukcji budynku zostały zastąpione przez nowe.

Z uwagi na znaczenie dla społeczności lokalnej i popularyzacji dziedzictwa kulturowego gminy, za istotne dla ekspozycji walorów Żuław uznaje się wszystkie zabytki, które pełnią lub są predysponowane do pełnienia funkcji publicznych. Należą do nich obiekty przemysłowe, kolejowe, techniczne oraz szereg kamienic i budynków mieszkalnych w mieście Nowy Dwór Gdański i w miejscowościach wiejskich.

Na wyróżnienie zasługują również wszystkie obiekty sakralne w gminie, w tym w szczególności:

- Kościół p.w. Św. Elżbiety Węgierskiej w Lubieszewie - Kościół w Lubieszewie powstał w połowie XIV wieku. Wybudowany został w stylu gotyckim z cegły. Wieża kościoła murowana dołem, górą drewniana i kryta gontem została dobudowana w 1573 roku. Kościół był wiele razy remontowany po pożarach. Wystrój kościoła jest w stylu barokowym i prawie w całości pochodzi z XVII - XVIII wieku. We wnętrzu można podziwiać zabytki gotyckie (rzeźba Matki Bożej z dzieciątkiem, tzw. Madonna na lwie, pochodząca z roku 1375), barokowy feretron Matki Boskiej Niepokalanej, kurdyban z XVIII wieku, barokową ambonę z przepięknym baldachimem i malowidłem przemienienia Pańskiego. Bogaty i dość jednorodny wystrój wnętrza kościoła czyni z niego jeden z najpiękniejszych na Żuławach.

Stan zachowania wnętrza Kościoła:

- Marmoryzowane policzki, zapiecki i ramiaki wokół płycin z przedstawieniami malarskimi: liczne uszkodzenia mechaniczne drewna wynikające z użytkowania (obicia, wgniecenia, zadrapania, ubytki). Widoczne ślady działania drewnojadów. Oryginalna polichromia wielokrotnie przemalowywana farbami olejnymi, widoczne odpryski, ubytki warstwy malarskiej, Naturalne odkrywki w obiekcie wskazują na duży procent zachowania oryginalnej polichromii.
- Siedziska, podłogi, elementy konstrukcyjne: liczne uszkodzenia mechaniczne drewna wynikające z użytkowania (obicia, wgniecenia, zadrapania, ubytki). Konstrukcja miejscami lekko osłabiona, widoczne ślady działania drewnojadów.
- Siedem płycin – obrazów w przedpiersiach: liczne uszkodzenia mechaniczne drewnianego podłoża wynikającego z użytkowania. Warstwa malarska o dość dobrej adhezji do drewnianego podłoża, widoczne ślady miejscowych napraw i przemalowań. Powierzchnia obrazów mocno zabrudzona i pociemniała.

Do obiektów, przy których niezbędna jest natychmiastowa interwencja w postaci remontów i zatrzymania degradacji są domy podcieniowe i inne budynki mieszkalne charakterystyczne obiekty architektury zagrodowej Żuław. W stanie technicznym wymagającym natychmiastowych prac są cmentarze oraz obiekty inżynierii lądowej i wodnej, takie jak mosty, drogi historyczne, śluzy i nabrzeża. Wskazana jest interwencja zachowująca zabytek w dobrym stanie technicznym ale też umożliwiającą wykorzystanie zabytków. Niezbędna jest w związku z tym rewitalizacja obiektu, czasem dodatkowo zmiana sposobu użytkowania, dostosowanie obiektu do współczesnych wymogów i zagospodarowanie terenu wokół zabytku. Do budynków wartościowych i wymagających przeprowadzenia renowacji, termomodernizacji budynku z nadaniem nowej funkcji należy Magazyn Muzeum Żuławskiego przy ul. Kopernika.

5. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego. Analiza szans i zagrożeń

5.1. Użytkowanie zasobów dziedzictwa kulturowego

Na obszarze Gminy Nowy Dwór Gdański zdecydowana większość obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków to obiekty użytkowane jako budynki mieszkalne (74 procent) i w mniejszym stopniu budynki techniczne, przemysłowe, gospodarcze i obsługi rolnictwa (20 procent). Budynki użyteczności publicznej stanowią 3 procent budynków usługowych i użyteczności publicznej, kościoły stanowią kolejne 3 procent budynków zabytkowych.

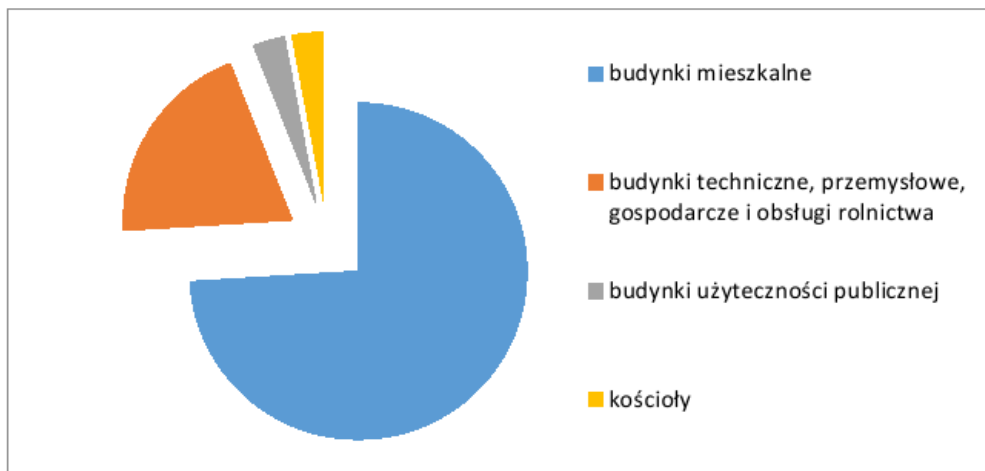

Diagram procentowy użytkowania zasobów obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków

Użytkowanie budynków zabytkowych w zależności od położenia w gminie przedstawia się następująco:

Budynki sakralne

- Cyganek-Żelichowo – kościół grecko-katolicki
- Kmiecin – kościół rzymsko-katolicki
- Lubieszewo - kościół rzymsko-katolicki
- Marynowy - kościół rzymsko-katolicki, kapliczka przydrożna
- Marzęcino - kościół rzymsko-katolicki
- Myszewko - kapliczka przydrożna
- Nowy Dwór Gdański - kościół rzymsko-katolicki
- Orłowo - kościół rzymsko-katolicki
- Tuja - kościół rzymsko-katolicki
- Wierciny – 2 kapliczki przydrożne

Budynki mieszkalne

- Nowy Dwór Gdański – 125 budynki,
- Cyganek-Żelichowo – 1 budynek,
- Jazowa – 16 budynków,
- Kępki – 9 budynków,
- Kmiecin – 10 budynków,
- Lubieszewo – 15 budynków,
- Marynowy – 16 budynków,
- Marzęcino – 29 budynków
- Myszewko – 6 budynków,
- Nowinki – 1 budynek,

Orliniec – 1 budynek,
Orłowo – 11 budynków,
Osłonka – 1 budynek,
Powalina - 4 budynki,
Rakowiska – 6 budynków,
Rychnowo Żuławskie – 5 budynków,
Ryki – 1 budynek,
Solnica – 2 budynki,
Stobna – 8 budynków,
Tuja – 6 budynków,
Wierciny – 8 budynków,
Żelichowo – 8 budynków.

Budynki gospodarskie i obsługi rolnictwa

Nowy Dwór Gdański – 3 budynki,
Jazowa – 13 budynków,
Kmiecin – 1 budynek,
Lubieszewo – 3 budynki,
Marynowy – 3 budynki,
Marzęcino – 3 budynki,
Myszewko – 5 budynków
Orłowo – 7 budynków,
Powalina - 2 budynki,
Rakowiska – 8 budynków,
Rychnowo Żuławskie – 3 budynki,
Ryki – 2 budynki,
Solnica – 1 budynek,
Stobna – 2 budynki,
Tuja – 1 budynek,
Żelichowo – 1 budynek.

Zabytki techniki

Nowy Dwór Gdański – budynek magazynowo-produkcyjny i produkcyjno-administracyjny w zespole fabryki wódek i browaru Stobbego, budynek dawnej mleczarni i magazynu, obecnie Żuławski Park Historyczny, most drogowy zwodzony na rzece Tudze, 2 wieże ciśnień, budynek dworca i lokomotywnia kolei wąskotorowej,
Osłonka – przepompownia.

Budynki użyteczności publicznej

Nowy Dwór Gdański – budynek hotelowy (obecnie budynek Starostwa Powiatowego), budynek dawnej sali widowiskowej i restauracji (obecnie Żuławski Ośrodek Kultury), zespół szkół, poczta, budynek obecnie NFZ, budynek administracyjno-produkcyjny dawnej zajazd,
Jazowa – budynek dawnej poczty i szkoły,
Marynowy – budynek dawnej poczty pruskiej,
Myszewko – budynek szkoły.

5.2. Stan władania

Zdecydowana większość zabytków stanowi własność osób fizycznych. Są to głównie budynki mieszkalne i gospodarcze. Obiekty użyteczności publicznej - sakralne głównie należą do parafii. Wśród właścicieli zabytków figurują powiat Nowodworski, Gmina Nowy Dwór Gdański i spółki prawa handlowego. Gmina Nowy Dwór Gdański jest właścicielem poniżej wskazanych obiektów:

obiekt	ulica	miejsowość
Budynek byłej szkoły	Kępki	Kępki
Cmentarz menonicki	Stawiec	Stawiec
Cmentarz menonicki	Różewo	Różewo
Ruiny śluzy wałowej	Graniczna	Marzęcino
Magazyn	Kopernika	Nowy Dwór Gdański
Most drogowy zwodzony na rz. Tudze w ciągu ul. Sikorskiego	Sikorskiego	Nowy Dwór Gdański
Budynek Żuławskiego Ośrodka Kultury	Sikorskiego	Nowy Dwór Gdański
Budynek – Żuławski park Historyczny (d. mleczarnia)	Kopernika	Nowy Dwór Gdański
Cmentarz menonicki	Orłowo	Orłowo
Cmentarz ewangelicki	Marynowy	Marynowy
Cmentarz	Żelichowo	Żelichowo

5.3. Stan techniczny

Zasób obiektów zabytkowych jak i charakterystycznych cech krajobrazu kulturowego na obszarze gminy Nowy Dwór Gdański należy uznać za bogaty, cenny i atrakcyjny. Niemniej jednak stan techniczny wielu obiektów zabytkowych przedstawia się nienajlepiej a nawet czasem tragicznie. W przypadku obiektów zabytkowych mieszkalnych w szczególności pilnej interwencji wymagają budynki drewniane, w tym domy podcieniowe. Z uwagi na zasobność mieszkańców oraz niedostateczny dostęp do dobrych wzorców i specjalistycznych rozwiązań konserwatorskich, nawet w przypadku przeprowadzonych prac remontowo – budowlanych stan tych zabytków często bywa niezadowalający. Stan techniczny budynków przemysłowych również wskazuje na potrzebę renowacji dodatkowo połączonej z adaptacją do nowych funkcji. Część obiektów przemysłowych i gospodarczych, z racji przemian gospodarczych, nie będzie mogła być użytkowana zgodnie z pierwotnym przeznaczeniem.

5.4. Analiza SWOT

Uwzględniając zasób zabytków w gminie oraz uwarunkowania regionalne i lokalne należy stwierdzić, że Gmina Nowy Dwór Gdański posiada warunki do budowania atrakcyjnej oferty opartej na dziedzictwie kulturowym. Położenie gminy, wyjątkowy krajobraz Żuław, zachowany historyczny układ Nowego Dworu oraz układy ruralistyczne wsi żuławskich, jak również szereg zachowanych obiektów budownictwa stanowią o wartości tej gminy. Do słabych stron gmin związanych z ochroną zabytków należy niedostateczny stan techniczny wielu obiektów, w szczególności zabudowy zagrodowej oraz jakość renowacji obiektów zabytkowych i prowadzonych remontów. Niedostatecznie wykorzystany jest potencjał gminy, bliskość aglomeracji Trójmiejskiej i dobre skomunikowanie gminy poprzez drogę krajową S7. Poniżej, w ujęciu syntetycznym, zostały przedstawione mocne i słabe strony gminy w zakresie dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz szanse i zagrożenia dla zachowania, ochrony i wykorzystania zasobu zabytkowego w gminie.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> ☐ położenie na ważnych historycznie obszarach ☐ położenie gminy na trasach szlaków turystycznych o znaczeniu lokalnym i regionalnym ☐ wybitne walory krajobrazowe Żuław ☐ charakterystyczna żuławska architektura – domy podcieniowe, zagrody holenderskie, budowle szkieletowe ☐ obiekty zabytkowe o istotnym znaczeniu w skali regionu i kraju (cmentarze, obiekty inżynierii lądowej: śluzy, mosty zwodzone oraz zabudowa sakralna i świecka) ☐ różnorodność zabytków: obiekty sakralne, budynki użyteczności publicznej, obiekty sakralne, domy podcieniowe, budynki gospodarcze, zabytki inżynierii lądowej – kolej wąskotorowa, mosty zwodzone ☐ duży potencjał dla rozwoju funkcji turystycznych i krajoznawczych w oparciu o zabytki ☐ atrakcyjne i niezniszczone walory środowiska naturalnego - Obszar Chronionego Krajobrazu Rzeki Nogat i Rzeki Szkarpawy ☐ aktywna polityka w pozyskiwaniu funduszy zewnętrznych na zadania 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ niedostateczna promocja walorów zabytkowych ☐ słaba ekspozycja obiektów zabytkowych ☐ zły stan techniczny dużej ilości budynków mieszkalnych (brak bieżących remontów i prac konserwatorskich) ☐ brak wystarczającej ochrony prawnej części obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków – brak dostatecznej ochrony w miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego ☐ niska świadomość społeczna lokalnych walorów środowiska kulturowego ☐ trudny dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania opieki nad zabytkami przez osoby prywatne ☐ słabe połączenia komunikacyjne z nadmorskimi miejscowościami na Mierzei Wiślanej ☐ zbyt mała wiedza turystów o walorach turystycznych i kulturowych Gminy ☐ brak dostatecznej promocji regionu

<p>związane z rewitalizacją zabytków</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ aktywna działalność gminy ukierunkowana na wspieranie renowacji zabytków ☐ bliskość Trójmiasta i Elbląga ☐ bliskość wybrzeża morskiego i nadmorskich plaż ☐ położenie nad Wisłą i Szkarpawą, gęsta sieć dróg wodnych ☐ potencjał historycznego centrum Nowego Dworu Gdańskiego jako miejsca stanowiącego ośrodek identyfikacji i kształtowania tożsamości regionu 	
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> ☐ rozwój funkcji turystycznych i krajoznawczych w oparciu o obiekty zabytkowe i walory krajobrazowe ☐ tworzenie kompleksowego produktu turystycznego w oparciu o dziedzictwo kulturowe i środowisko przyrodnicze ☐ tworzenie systemu informacji turystycznej oraz jednolitej identyfikacji wizualnej obiektów zabytkowych ☐ współpraca regionalna i międzynarodowa w zakresie dobrych praktyk ochrony, kształtowania i wykorzystania dziedzictwa kultury ☐ promowanie przykładów dobrej architektury kontynuującej miejscową regionalną tradycję budowlaną ☐ popularyzacja wiedzy o walorach kulturowych gminy wśród społeczności lokalnej ☐ rozwój inicjatyw lokalnych zmierzających do poprawy stanu zachowania obiektów zabytkowych ☐ uwidocznienie obiektów zabytkowych w krajobrazie gminy ☐ pozyskanie środków zewnętrznych na przedsięwzięcia związane z zabytkami ☐ promocja zabytków gminy na poziomie regionu, kraju, Unii Europejskiej ☐ zaangażowanie lokalnej społeczności w opiekę nad zabytkami 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ brak funduszy na właściwe utrzymanie i konserwację zabytków ☐ pogorszenie stanu zachowania obiektów zabytkowych w przypadku braku bieżących prac remontowych i konserwatorskich ☐ niewłaściwe działanie inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych ☐ niewłaściwe zarządzanie obiektami / zespołami zabytkowymi ☐ prowadzenie prac bez zezwoleń, niezgodnie ze sztuką budowlaną oraz zasadami konserwatorskimi ☐ rozwój form zagospodarowania terenów (w szczególności zabudowy) w sposób dysharmonizujący z krajobrazem kulturowym gminy ☐ zastępowanie starej zabudowy lub uzupełnianie jej nowymi obiektami o obcych dla regionu formach architektonicznych ☐ budowa nowych elementów stwarzających dysonans w krajobrazie kulturowym, np. maszty i stacje bazowe telefonii komórkowej, obiekty handlowe wielkopowierzchniowe, nośniki reklamowe itp. ☐ wzrost liczby nieużytkowanych obiektów o walorach historyczno-kulturowych

<ul style="list-style-type: none"> ☐ powstawanie nowych i rozwój istniejących organizacji pozarządowych, stowarzyszeń działających na rzecz dziedzictwa kulturowego ☐ zwiększenie wiedzy o walorach gminy wśród potencjalnych turystów ☐ promowanie tworzenia gospodarstw agroturystycznych na terenach wiejskich gminy ☐ turystyczne wykorzystanie Wisły, Szkarpawy i Tugi dla turystyki wodnej ☐ rewitalizacja historycznego centrum Nowego Dworu Gdańskiego ☐ kontynuacja działań na rzecz włączenia dziedzictwa kulturowego w budowanie tożsamości społeczności lokalnej 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ obniżenie społecznego szacunku dla walorów środowiska kulturowego
--	--

6. Założenia programowe

6.1. Priorytety programu opieki

Jako podstawę wytyczenia strategii gminy Nowy Dwór Gdański w dziedzinie ochrony zabytków przyjmuje się następujące priorytety działań:

Priorytet I

Utrzymanie i zarządzanie zasobem regionalnego dziedzictwa kulturowego - odnowa miejska i odnowa zasobów wiejskich

Priorytet II

Dziedzictwo żywe - promocja, edukacja i dokumentacja walorów dziedzictwa kulturowego

6.2. Kierunki działań i zadania programu opieki

Priorytet			
1	Utrzymanie i zarządzanie zasobem regionalnego dziedzictwa kulturowego - odnowa miejska i odnowa zasobów wiejskich		
Kierunki działań		Zadania	
1.1.	Ochrona prawna	1.1.1.	informowanie wszystkich właścicieli zabytków o ujęciu zabytków w gminnej ewidencji zabytków oraz o prawach i przywilejach właściciela zabytków

		1.1.2.	sukcesywne sporządzanie nowych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obejmujących wsie zabytkowe i uwzględnienie potrzeb ochrony w ustaleniach planów, weryfikacja i dostosowanie miejscowych planów do wymogów przepisów o ochronie zabytków (krajobraz kulturowy, rewitalizacja, poszerzenie GEZ)
		1.1.3.	Opracowanie planu rewitalizacji dla Nowego Dworu Gdańskiego
		1.1.4.	sukcesywne przygotowanie dokumentacji i wymaganych decyzji administracyjnych na potrzeby rewitalizacji zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków, w tym cmentarzy
		1.1.5.	okresowy przegląd i ocena stanu zachowania zabytków oraz weryfikacja i aktualizacja obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków
		1.1.6.	weryfikacja stanowisk archeologicznych na terenie gminy i ujęcie zabytków w gminnej ewidencji zabytków; weryfikacja obiektów zabytkowych nieujętych dotychczas w GEZ i ujęcie obiektów i obszarów o istotnych walorach zabytkowych
		1.1.7.	umożliwianie nowych form uczestnictwa w kulturze poprzez tworzenie warunków do rozwoju oferty kulturalnej odpowiadającej na nowe potrzeby w obszarze działalności kulturalnej
1.2.	Konserwacja zabytków i działania przy zabytkach	1.2.1.	pozyskiwanie i udzielanie informacji dotyczących możliwości pozyskania funduszy zewnętrznych na prace konserwatorskie i restauratorskie, publikacja na stronach internetowych gminy
		1.2.2.	sukcesywne podejmowanie działań przygotowawczych i rewitalizacyjnych
		1.2.3.	przewodzenie robót konserwatorskich i remontowo – budowlanych przy zabytkach będących: własnością / współwłasnością Gminy/ a także przy zabytkach istotnych dla dziedzictwa kulturowego
		1.2.4.	Realizacja, wspieranie i promocja działań inwestycyjnych, a w szczególności konserwatorskich i rewitalizacyjnych związanych z zabytkami – (w tym finansowe): <ul style="list-style-type: none"> ▪ kościoły ▪ domy podcieniowe ▪ inne budynki o walorach historycznych ▪ zabytkowe cmentarze ▪ obiekty inżynierii lądowej i wodnej: mosty, śluzy, drogi i nabrzeża

		1.2.5.	Podnoszenie jakości przestrzeni publicznej obejmujące realizację prac służących estetyzacji i podkreśleniu walorów kulturowych tej przestrzeni w ramach układów urbanistycznych wpisanych do rejestru zabytków
		1.2.6.	inicjowanie, realizacja, wspieranie i promocja różnych zamierzeń inwestycyjnych zmierzających do wykorzystania zabytków dla potrzeb turystycznych w celu włączenia dziedzictwa kulturowego w produkt turystyczny gminy, powiatu, regionu, na przykład rozwój kolei wąskotorowej
		1.2.7.	inicjowanie, realizacja, wspieranie i promocja zamierzeń inwestycyjnych zmierzających do wykorzystania zabytków dla potrzeb edukacyjnych
		1.2.8.	inicjowanie, realizacja, wspieranie i promocja zamierzeń inwestycyjnych zmierzających do wykorzystania zabytków dla innych potrzeb gospodarczych i społecznych – wspieranie właścicieli zabytków
		1.2.9.	rewitalizacja parków i cmentarzy na potrzeby kształtowania wiejskich przestrzeni publicznych i miejsc budujących tożsamość lokalną
		1.2.10.	współdziałanie we wdrożeniu projektu „zachowanie wielokulturowego dziedzictwa Żuław poprzez wykonanie robót budowlanych, remontowych i konserwatorskich w obiektach zabytkowych i obiektach położonych na terenach objętych ochroną konserwatorską w gminach żuławskich oraz stworzenie spójnej oferty turystycznej promującej tożsamość Żuław”
		1.2.11.	zaprojektowanie oraz przeprowadzenie prac remontowych na terenie cmentarza w Marynowach – rewaloryzacja terenu cmentarza – w tym między innymi: roboty porządkowe, ciągu pieszego do wejścia na teren cmentarza, oznakowania cmentarza
		1.2.12.	zaprojektowanie oraz przeprowadzenie prac remontowych na terenie cmentarza menonickiego w Żelichowie – rewaloryzacja terenu cmentarza – w tym między innymi: roboty porządkowe, oznakowania cmentarza
		1.2.13.	zaprojektowanie oraz przeprowadzenie prac remontowych na terenie cmentarza menonickiego w Różewie – rewaloryzacja terenu cmentarza – w tym między innymi: roboty porządkowe, wykonanie drewnianego ogrodzenia, ciągu pieszego do wejścia na teren cmentarza, oznakowania cmentarza

		1.2.14.	zaprojektowanie oraz przeprowadzenie prace remontowych na terenie cmentarza menonickiego w Orłowie – rewaloryzacja terenu cmentarza – w tym między innymi: roboty porządkowe, ciągu pieszego do wejścia na teren cmentarza, oznakowania cmentarza
		1.2.15.	rewitalizacja oraz zagospodarowanie terenu wokół ruin śluzy wałowej w Marzęcinie – w tym między innymi remont, odnowienie, zabezpieczenie oraz zachowanie istniejących ścian murów śluzy, rewitalizacja terenów wokół murów, usunięcie porosłej roślinności, uporządkowanie, rozplantowanie oraz niwelacja terenu, wykonanie ciągu komunikacyjnego stanowiącego dojście do śluzy, ustawienie tablicy informacyjnej
		1.2.16.	reaktywacja mostu zwodzonego na rzece Tudze w Nowym Dworze Gdańskim - w tym między innymi: przywrócenie stanu pierwotnego to jest umożliwienie podnoszenia przęsła przy pomocy mechanizmu zębatego
		1.2.17.	prace konserwatorskie przy sześciu segmentach późnobarokowych ław w Kościele p.w. Św. Elżbiety Węgierskiej w Lubieszewie
		1.2.18	adaptacja pomieszczeń domu podcieniowego w Żelichowie na działalność warsztatową, prezentacyjną, ekspozycyjną i szkoleniową

<i>Priorytet</i>			
2	Dziedzictwo żywe - promocja, edukacja i dokumentacja walorów dziedzictwa kulturowego		
Kierunki działań		Zadania	
2.1.	Poznanie dziedzictwa kulturowego i gromadzenie informacji w ramach opieki nad zabytkiem sprawowanej przez jego właściciela , która polega na naukowym badaniu i dokumentowaniu zabytku oraz	2.1.1.	sukcesywne opracowywanie inwentaryzacji budowlanej obiektów będących własnością gminy
		2.1.2.	sukcesywne prowadzenie badań naukowych dotyczących obiektów będących własnością gminy
		2.1.3.	opracowanie zasad wspierania działalności na rzecz dziedzictwa kulturowego i zachęcania do podejmowania prac na rzecz dziedzictwa: organizacja konkursów, nagrody, publikacje prac, prowadzenie bloga itp.
		2.1.4.	sukcesywne zbieranie zagadnień i tematów istotnych dla ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków

	w ramach ochrony prawnej, która polega na zapewnieniu przez organy warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie administracji publicznej działań	2.1.5.	nawiązanie współpracy z uczelniami wyższymi; zainteresowanie studentów, doktorantów i naukowców zagadnieniami, problemami i tematami z zakresu zabytków i ich ochrony - istotnych dla gminy (wydziały humanistyczne: geografia kultury, historia oraz techniczne: architektura, gospodarka przestrzenna
		2.1.6.	budowanie bazy danych dotyczącej zabytków
		2.1.7.	organizacja i koordynacja współpracy jednostek i organizacji zajmujących się dokumentowaniem historii, tradycji, miejsc lub utworzenie jednostki lub stanowiska odpowiedzialnych za pozyskiwanie i archiwizowanie dokumentacji dotyczącej dziedzictwa historycznego i niematerialnego
2.2.	Popularyzacja, promocja i ekspozycja dziedzictwa kulturowego w ramach opieki nad zabytkiem sprawowanej przez jego właściciela, która polega na: popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury oraz w ramach ochrony prawnej, która polega na zapewnieniu przez organy warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie administracji publicznej działań	2.2.1.	opracowanie atrakcyjnej i w sposób zrozumiały podanej informacji o zabytkach oraz o obowiązkach i przywilejach właścicieli zabytków
		2.2.2.	opracowanie programu edukacyjnego dla dzieci młodzieży i dorosłych - włączenie tematyki lokalnego dziedzictwa kulturowego do zajęć prowadzonych przez domy kultury i inne jednostki zajmujące się działalnością kulturalną
		2.2.3.	wzbogacanie i uzupełnianie mapy turystycznej o informacje na temat zabytków na stronie http://nowydworgdanski.e-mapa.net/
		2.2.4.	popularyzacja wiedzy o zabytkach w procedurze sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, planu rewitalizacji, w trakcie wyłożenia i dyskusji publicznej
		2.2.5.	organizacja od strony prawnej i formalnej biblioteki cyfrowej o dziejach i zabytkach Żuław
		2.2.6.	Prezentacja i popularyzacja sukcesywnie zbieranych informacji o zabytkach w lokalnej prasie, jako cykliczne publikacje, czasowe wystawy
		2.2.7.	organizacja i koordynacja współpracy jednostek i organizacji zajmujących się popularyzacją historii, tradycji, miejsc lub utworzenie jednostki lub stanowiska odpowiedzialnych za popularyzację dziedzictwa historycznego i niematerialnego

		2.2.8	oznakowanie zabytków, rozmieszczenie tablic informacyjnych dotyczących zabytków i ich historii
2.3.	Kultywowanie i kontynuacja tradycji kulturowych	2.3.1.	promocja dobrych praktyk w kształtowaniu krajobrazu kulturowego i obiektów budowlanych – rozpowszechnianie katalogu regionalnych form zabudowy
		2.3.2.	poprawa dostępności do kultury poprzez udostępnienie obiektów i obszarów zabytkowych na cele prowadzenia działalności kulturalnej
		2.3.3.	organizacja współpracy i wymiany myśli z innymi krajami w zakresie ochrony dziedzictwa kultury i zabytków
		2.3.4	angażowanie młodzieży na rzecz ochrony zabytków – np. akcja porządkowania cmentarzy
		2.3.5.	włączenie dziedzictwa kulturowego w programy imprez kulturalnych
		2.3.6.	opracowanie koncepcji szlaków turystycznych z wykorzystaniem dziedzictwa kulturowego

7. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Zadania określone w gminnym programie opieki nad zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych (np. uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, budowa parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- instrumentów finansowych (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich i krajowych oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych, kontynuacja wspierania ochrony zabytków poprzez dotacje gminne);
- instrumentów koordynacji (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami);
- instrumentów społecznych (m.in. poprzez działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami);

- instrumentów kontrolnych (m.in. aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, sprawozdania z wykonania programu opieki nad zabytkami).

8. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wójt/ burmistrz/ prezydent ma obowiązek sporządzania, co dwa lata sprawozdań z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami i przedstawiania go do akceptacji przez Radę Gminy.

Wyniki osiągnięte przy realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami powinny być oceniane na podstawie stopnia realizacji działań wyszczególnionych powyżej, tzn. w sprawozdaniu winno następować enumeratywne wyliczenie zaplanowanych w programie zadań wraz z opisem sposobu, zakresu i stopnia realizacji.

Bezpośrednimi dokumentami odniesienia dla oceny stopnia realizacji zadań gminy wymienionych w programie winny być opracowania strategiczne gminy, a w szczególności wieloletnia prognoza finansowa i roczne budżety gminy.

Kryteriami oceny realizacji programu mogą być:

- poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów,
- wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych w/w pracom;
- liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej,
- liczba osób zwiedzających muzea, skanseny, izby regionalne itp.,
- liczba szkoleń lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.
- liczba utworzonych parków kulturowych,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych,
- liczba wniosków o uznanie obiektów i obszarów za pomniki historii,
- liczba opracowanych prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego),
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych, wodnych,
- liczba opracowanych, wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników itp.),
- liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej,
- liczba osób zwiedzających muzea, skanseny, izby regionalne itp.,
- liczba szkoleń lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

9. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Podstawowym źródłem finansowania zabytków w Polsce, poza funduszami własnymi właścicieli zabytków, jest budżet państwa, samorządów terytorialnych i służb konserwatorskich. Finansowanie zabytków ze środków publicznych odbywa się na zasadzie współfinansowania prac przy obiektach zabytkowych, w oparciu o zapisy Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Dysponentami powyższych środków są:

- Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków,
- organ stanowiący gminy, powiatu, samorządu województwa.

Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej, będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów.

Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru realizowane ze środków w dyspozycji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, realizowane są głównie w ramach programu „Dziedzictwo kulturowe” priorytet „Ochrona zabytków”. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego corocznie ogłasza (od 2005 r.) programy, w ramach których są finansowane zadania z zakresu kultury. Ochronie i opiece nad zabytkami dedykowany jest program „Dziedzictwo kulturowe”. Celem poszczególnych priorytetów programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Poniżej aktualne priorytety:

1. priorytet „Ochrona zabytków”, w ramach którego są dofinansowywane prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.
2. priorytet „Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą”, w ramach którego można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań realizowanych poza granicami i na terenie Rzeczypospolitej Polskiej:

- rewaloryzacji oraz prac remontowych i konserwatorskich w zabytkach polskich lub z Polską związanych, znajdujących się poza granicami kraju;
- rewaloryzacji, konserwacji, ochrony i zachowania zabytkowych cmentarzy i miejsc pamięci narodowej poza granicami kraju;
- dokumentowania utraconego i rozproszonego polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą, w tym badań naukowych, kwerend bibliotecznych, archiwalnych i inwentaryzacji;
- publikacji oraz promocji badań naukowych nad dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;
- upamiętniania wybitnych osób lub zdarzeń historycznych związanych z dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;
- pomocy instytucjom stowarzyszonym w Stalej Konferencji Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich poza Krajem oraz innym instytucjom emigracyjnym i organizacjom polonijnym, prowadzącym działalność w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego.

3. priorytet „Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego, w ramach którego można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- digitalizacja zasobów kultury i dziedzictwa narodowego uwzględniająca przeprowadzenie niezbędnych prac konserwatorskich;
- udostępnianie cyfrowych zasobów za pośrednictwem urzędów multimedialnych lub/oraz sieci rozległych (Internetu) poprzez portale internetowe;
- przechowywanie zasobów cyfrowych z zapewnieniem trwałości i bezpieczeństwa danych cyfrowych.

4. priorytet „Ochrona zabytków archeologicznych, w ramach którego dofinansowywane są następujące rodzaje zadań:

- ewidencja i inwentaryzacja zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuacja badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski oraz weryfikacja badań dotychczasowych;
- nieinwazyjne badania archeologiczne, nie związane z planowanymi bądź realizowanymi inwestycjami, wykorzystujące nowoczesne metody i sprzęt;
- opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

Innym źródłem finansowania zabytków są fundusze przydzielane w ramach strategii rozwoju realizowanych na poziomie województwa. Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020 jest jednym z narzędzi realizacji Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020. Całość działań jest podzielona na sześć obszarów tematycznych, czyli tzw. Regionalne Programy Strategiczne. W ramach RPO możliwe są dofinansowania na rewaloryzację zabytków z obszaru działań „8.3. Materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe”. Celem szczegółowym tego działania jest: zwiększona atrakcyjność turystyczna miejsc o szczególnych walorach kulturowych i przyrodniczych.

Interwencją objęte zostaną przedsięwzięcia obejmujące ratowanie, przywracanie wartości i ochronę charakterystycznych zabytków lub ich zespołów wraz z otaczającym je kontekstem krajobrazowym. Realizowane to ma być m.in. poprzez prace rehabilitacyjne i modernizacyjne służące nadaniu im nowych funkcji (usług turystyki lub kultury), przy możliwym jednoczesnym zachowaniu funkcji dotychczasowych, jak również poprzez wdrażanie nowych form zarządzania (na przykład tworzenie parków kulturowych). Ponadto interwencją objęte zostaną projekty ukierunkowane na podnoszenie jakości przestrzeni publicznej obejmujące realizację prac służących estetyzacji i podkreśleniu walorów kulturowych tej przestrzeni w ramach układów urbanistycznych i ruralistycznych wpisanych do rejestru zabytków.

Wsparciem objęte będą również projekty umożliwiające bezpieczną eksploatację zasobów materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego regionu, w tym w zakresie dokumentowania, popularyzacji, inwentaryzacji i udostępniania zasobów kultury z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych (w szczególności digitalizacja zasobów, tworzenie nowych treści cyfrowych).

Wszystkie projekty w ramach Działania 8.3. powinny przyczynić się do poprawy jakości przestrzeni oraz zapewniać zgodność z ustaleniami Planu zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego.

Ukierunkowanie terytorialne:

Preferowane są projekty zlokalizowane na obszarach o wysokim potencjale turystyczno rekreacyjnym środowiska kulturowego, w szczególności w:

- 1) miastach o najwyższej koncentracji nieruchomości i ruchomych elementów dziedzictwa kulturowego: Gdańsk, Gdynia, Sopot, Słupsk, Malbork,
- 2) strefach koncentracji charakterystycznych dla regionu elementów dziedzictwa kulturowego, określonych w Planie zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego tj. Żuławy, Powiśle, ziemia puckska, bytowska, oraz obszar kartusko – mirachowski.

Typy projektów kwalifikowanych:

- 1) prace restauratorskie, prace konserwatorskie oraz adaptacja budynków, budowli i innych obiektów o znaczeniu historycznym (w tym obiektów archeologicznych, z wyłączeniem budynków administracji publicznej), nadanie im nowych ogólnodostępnych funkcji użytkowych kulturowych oraz turystycznych, w tym także zabezpieczenie obiektów dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń,
- 2) prace restauratorskie, prace konserwatorskie oraz adaptacja zespołów fortyfikacyjnych oraz budowli obronnych i nadanie im nowych ogólnodostępnych funkcji użytkowych kulturowych oraz turystycznych,
- 3) prace restauratorskie, prace konserwatorskie i zagospodarowanie zabytkowych, ogólnodostępnych założeń parkowych oraz zabytków sztuki inżynierskiej, kompleksowych założeń przemysłowych i folwarcznych wraz z nadaniem im nowych ogólnodostępnych funkcji kulturowych i turystycznych,
- 4) prace restauratorskie, prace konserwatorskie zabytkowych budynków sakralnych stanowiących atrakcję turystyczną,
- 5) kompleksowe zagospodarowanie przestrzeni publicznych wraz z małą architekturą i infrastrukturą towarzyszącą w ramach układów urbanistycznych i ruralistycznych wpisanych do rejestru zabytków,
- 6) udostępnianie zasobów kultury z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjno komunikacyjnych (w szczególności digitalizacja zasobów, tworzenie nowych treści cyfrowych).

Preferowane projekty:

- 1) w zakresie dziedzictwa kulturowego:
 - sieciowe, stanowiące element produktu turystycznego o skali ponadlokalnej, będące efektem trwałej współpracy wielu podmiotów (w tym gospodarczych) oraz społecznej akceptacji,
 - przyczyniające się do wzrostu zatrudnienia,
 - obejmujące nowe i niestandardowe rozwiązania z zakresu użycia nowych technologii lub rozwiązań organizacyjnych, które w sposób istotny wpływają na rozwój gospodarczy regionu,
 - obejmujące działania wynikające bezpośrednio z zapisów powiatowych/gminnych programów opieki nad zabytkami,
 - zapewniające całoroczną ofertę,

- uzgodnione w ramach ZPT.
- 2) w zakresie podnoszenia jakości przestrzeni publicznych: realizowane na obszarach ponadprzeciętnego wykluczenia społecznego, identyfikowane i realizowane z wykorzystaniem elementów podejścia oddolnego, integrującego aktywności wielu podmiotów w ujęciu wielosektorowym w oparciu o wspólną strategię działania, zakładające uspołecznienie wypracowania koncepcji i szczegółowych założeń oraz włączenie lokalnej społeczności zarówno na etapie planowania, jak i realizacji.

Typ beneficjenta:

- jednostki samorządu terytorialnego i ich jednostki organizacyjne,
- związki i stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego,
- organizacje pozarządowe,
- instytucje kultury,
- instytucje edukacyjne,
- szkoły wyższe,
- przedsiębiorcy (w tym organizatorzy turystyczni),
- kościoły i związki wyznaniowe,
- ROT/LOT.

Wartość projektu:

- Minimalna wartość – 2 mln PLN
- Maksymalna wartość – 20 mln PLN
- Poziom dofinansowania 85%

10. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Planowane i prowadzone przez gminę inwestycje związane z ochroną zabytków w ciągu obowiązywania przedmiotowego gminnego programu opieki nad zabytkami stanowią będą zadania inwestycyjne wprowadzone do wieloletniego programu inwestycyjnego. W budżecie na lata następne są zabezpieczone środki na realizację projektu „zachowanie wielokulturowego dziedzictwa Żuław poprzez wykonanie robót budowlanych, remontowych i konserwatorskich w obiektach zabytkowych i obiektach położonych na terenach objętych ochroną konserwatorską w gminach żuławskich oraz stworzenie spójnej oferty turystycznej promującej tożsamość Żuław”. Czynności konserwatorskie i prace remontowo - budowlane w ramach powyższego programu planowane są działania:

- zaprojektowanie oraz przeprowadzenie prac remontowych na terenie cmentarza w Marynowach – rewaloryzacja terenu cmentarza– w tym między innymi: roboty porządkowe, wykonanie ciągu pieszego do wejścia na teren cmentarza, oznakowania cmentarza,
- zaprojektowanie oraz przeprowadzenie prac remontowych na terenie cmentarza menonickiego w Żelichowie – rewaloryzacja terenu cmentarza– w tym między innymi: roboty porządkowe, wykonanie oznakowania cmentarza,

- zaprojektowanie oraz przeprowadzenie prac remontowych na terenie cmentarza menonickiego w Różewie – rewaloryzacja terenu cmentarza – w tym między innymi: roboty porządkowe, wykonanie drewnianego ogrodzenia, ciągu pieszego do wejścia na teren cmentarza, oznakowania cmentarza,
- zaprojektowanie oraz przeprowadzenie prac remontowych na terenie cmentarza menonickiego w Orłowie – rewaloryzacja terenu cmentarza – w tym między innymi: roboty porządkowe, wykonanie ciągu pieszego do wejścia na teren cmentarza, oznakowania cmentarza,
- rewitalizacja oraz zagospodarowanie terenu wokół ruin śluzy wałowej w Marzęcinie – w tym między innymi remont, odnowienie, zabezpieczenie oraz zachowanie istniejących ścian murów śluzy, rewitalizacja terenów wokół murów, usunięcie porosłej roślinności, uporządkowanie, rozplantowanie oraz niwelacja terenu, wykonanie ciągu komunikacyjnego stanowiącego dojście do śluzy, ustawienie tablicy informacyjnej,
- reaktywacja mostu zwodzonego na rzece Tudze w Nowym Dworze Gdańskim - w tym między innymi: przywrócenie stanu pierwotnego to jest umożliwienie podnoszenia przęsła przy pomocy mechanizmu zębatkowego

Dotychczas zadania inwestycyjne z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami nie zostały wprowadzone do gminnych programów przyjętych uchwałami rady gminy (programy rewitalizacji, rozwoju lokalnego, ochrony środowiska czy gospodarki komunalnej itp.).

Planowane są działania z zakresu prace studialnych, dokumentacyjnych i projektowych oraz z zakresu działań edukacyjnych, promocyjnych itp. przy realizacji powyższych działań.

Poziom wysokości finansowania planowanych przez gminę zadań z zakresu opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego jest zróżnicowany w zależności od przyjętych do realizacji zadań. W roku 2011 poziom nakładów na ochronę zabytków sięgnął około 2 mln złotych. W roku 2012 na ochronę zabytków i popularyzację dziedzictwa kulturowego wydano około kilkunastu tysięcy złotych. Gmina na ochronę zabytków, wnioskowaną przez mieszkańców, parafie i innych władających zabytkami udziela dotacji zgodnie z podjętą przez Radę Miejską w Nowym Dworze Gdańskim uchwałą w sprawie zasad udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

Spis treści

1. Wstęp.....	2
1.1. Przedmiot i cel opracowania	2
1.2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	2
2. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami.....	3
2.1. Obowiązki samorządu gminy	4
2.1. Obowiązki właścicieli i posiadaczy zabytków	9
2.2. Instrumenty opieki nad zabytkami	9
2.2.1. Zabytki wpisane do rejestru zabytków.....	10
2.2.2. Zabytki wpisane do ewidencji zabytków	15
2.2.3. Zabytki ruchome	18
2.2.4. Zabytki znajdujące się w muzeach i w bibliotekach.....	20
2.2.5. Materiały archiwalne.....	21
2.2.6. Wybrane prawa i obowiązki powszechne	21
2.3. Inne regulacje prawne.....	23
2.4. Organy ochrony zabytków	26
3. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	26
3.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami..	27
3.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014 – 2017 .	27
3.1.2. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030	29
3.1.3. Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020	29
3.1.4. Strategia Rozwoju Kraju 2020.....	30
3.1.5. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020	31
3.1.6. Narodowy Plan Rewitalizacji 2022. Założenia	32
3.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	33
3.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020	33
3.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego	35
3.2.3. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2011 – 2014 .	38
3.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.....	39
3.3.1. Dokumenty o charakterze strategicznym.....	39
3.3.1.1. Strategia Rozwoju Powiatu Nowodworskiego na lata 2014-2024	39

3.3.1.2. Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Nowodworskiego na lata 2013 - 2017	40
3.3.1.3. Program Ochrony Środowiska dla Gminy Nowy Dwór Gdański na lata 2016 – 2019 z perspektywą na lata 2010 - 2023.....	49
3.3.1.4. Lokalny program rewitalizacji Nowego Dworu Gdańskiego. Raport z delimitacji obszarów zdegradowanych miasta Nowego Dworu Gdańskiego	51
3.3.1.5. Strategia Rozwoju Gminy Nowy Dwór Gdański na lata 2014 – 2020	52
3.3.2. Opracowania wyznaczające kierunki polityki przestrzennej.....	53
Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta oraz Gminy Nowy Dwór Gdański.....	53
3.3.3. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego	55
4. Charakterystyka zasobów i formy ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	61
4.2. Zarys historii obszaru gminy.....	61
4.3. Charakterystyka całości dziedzictwa kulturowego i prawne formy ochrony zabytków	65
4.3.4. Krajobraz kulturowy.....	65
4.3.5. Obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków.....	71
5. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego. Analiza szans i zagrożeń	90
5.1. Użytkowanie zasobów dziedzictwa kulturowego.....	90
5.2. Stan władania.....	93
5.3. Stan techniczny	93
5.4. Analiza SWOT.....	94
6. Założenia programowe.....	96
6.1. Priorytety programu opieki.....	96
6.2. Kierunki działań i zadania programu opieki.....	96
7. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	101
8. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami.....	102
9. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami.....	103
10. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	106
11. Załączniki graficzne	
• Załącznik graficzny nr 1	
• Załącznik nr 2: Lista zabytków nieruchomych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków gminy Nowy Dwór Gdański	
• Załącznik nr 3: Lista stanowisk archeologicznych ujętych w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków Województwa Pomorskiego	

Źródła:

Opracowania:

- AMT Partner Sp. z o.o., *Studium wykonalności dla projektu pn. „Zachowanie wielokulturowego dziedzictwa Żuław poprzez wykonanie robót budowlanych, remontowych i konserwatorskich w obiektach zabytkowych i obiektach położonych na terenach objętych ochroną konserwatorską w gminach żuławskich oraz stworzenie spójnej oferty turystycznej promującej tożsamość Żuław”*, 2015.
- Domino Jerzy, *Program ochrony zabytków gminy Nowy Dwór Gdański na lata 2008 - 2013*, 2008.
- Najmajer Piotr, *Projekt programu opieki nad zabytkami dla gminy Nowy Dwór Gdański na lata 2015 – 2019*, 2015.
- *Żuławy Nowa Przestrzeń życia*, album, publikacja lokalna.

Strony internetowe:

- <http://holland.org.pl/>
- <http://www.wikipedia.org>
- http://www.zulawy.info/zabytki_domy.htm

Załącznik nr 2 - lista zabytków nieruchomości ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Nowy Dwór Gdański

Lp	GMINA	MIJSCOWOŚĆ	ULICA	NR	OBIEKT	DATY	NR REJ. WOJ. POM.
1	Nowy Dwór Gdański	Cyganeek			droga bruk		
2	Nowy Dwór Gdański	Cyganeek - Żelichowo (d.Cyganeek -Tujce)			kościół p.w. Św. Mikołaja (grecko-katolicki)	pocz. XVIIw.	236
3	Nowy Dwór Gdański	Cyganeek -Żelichowo (d.Cyganeek -Tujce)			cmentarz katolicki przy kościele ob.lapidarium		
4	Nowy Dwór Gdański	Cyganeek -Żelichowo (d.Cyganeek -Tujce)			cmentarz menonicki ob.lapidarium położone na pln. – zach. od kościoła		
5	Nowy Dwór Gdański	Cyganeek -Żelichowo (d.Cyganeek -Tujce)			cmentarz menonicki położony na zach. brzegu rzeki Tugi		
6	Nowy Dwór Gdański	Cyganeek -Żelichowo (d.Cyganeek -Tujce)			plebania (pln. zach. str. kościoła)		
7	Nowy Dwór Gdański	Cyganeek -Żelichowo (d.Cyganeek -Tujce)			tory kolejki wąskotorowej		
8	Nowy Dwór Gdański	Jazowa		3	dom		
9	Nowy Dwór Gdański	Jazowa		5	dom		
10	Nowy Dwór Gdański	Jazowa		6	dom i budynek gospodarczy		
11	Nowy Dwór Gdański	Jazowa		8	dom mieszkalny i budynek gosp.		
12	Nowy Dwór Gdański	Jazowa		9	dom i 2 budynki gospodarcze		
13	Nowy Dwór Gdański	Jazowa		13	dom		
14	Nowy Dwór Gdański	Jazowa		17	dom		
15	Nowy Dwór Gdański	Jazowa		18	dom mieszkalno-gospodarczy		
16	Nowy Dwór Gdański	Jazowa		20	dom		
17	Nowy Dwór Gdański	Jazowa		20	budynek gospodarczy		
18	Nowy Dwór Gdański	Jazowa		21	dom		
19	Nowy Dwór Gdański	Jazowa		22	dom i budynek gospodarczy		
20	Nowy Dwór Gdański	Jazowa		22	budynek gosp.-spichlerz		
21	Nowy Dwór Gdański	Jazowa		23	spichlerz		
22	Nowy Dwór Gdański	Jazowa		29	dom		
23	Nowy Dwór Gdański	Jazowa		30	dom (d.szkoła)		
24	Nowy Dwór Gdański	Jazowa			budynek -d.poczta		
25	Nowy Dwór Gdański	Jazowa		50	dom		
26	Nowy Dwór Gdański	Jazowa		50	spichlerz	1920r.	
27	Nowy Dwór Gdański	Jazowa		51	dom mieszkalno/gospodarczy		
28	Nowy Dwór Gdański	Jazowa		54	dom i spichlerz szkieł na posesji 54		

29	Nowy Dwór Gdański	Jazowa		56	dom mieszkalno-gosp.		
30	Nowy Dwór Gdański	Kępiny Małe	Kępiny-Laszka		cmentarz menonicki		
31	Nowy Dwór Gdański	Kępki		15	dom		
32	Nowy Dwór Gdański	Kępki		22	dom		
33	Nowy Dwór Gdański	Kępki		23	dom		
34	Nowy Dwór Gdański	Kępki		27	dom		
35	Nowy Dwór Gdański	Kępki		28	dom		
36	Nowy Dwór Gdański	Kępki		29	dom		
37	Nowy Dwór Gdański	Kępki		44	dom		
38	Nowy Dwór Gdański	Kępki		45	budynek szkoły		
39	Nowy Dwór Gdański	Kępki		53	dom		
40	Nowy Dwór Gdański	Kępki		58	dom		
41	Nowy Dwór Gdański	Kmieć			układ rura listyczny wsi	1332r.	
42	Nowy Dwór Gdański	Kmieć	Jaśminowa	bn	dom drewniany		
43	Nowy Dwór Gdański	Kmieć	Jaśminowa	6 (d.56)	dom i budynek gosp.		
44	Nowy Dwór Gdański	Kmieć	Jaśminowa	d.41	dom z werandą k. kościoła (d.wł.Żytkowski Jozef; Blutowski Stanisław)		
45	Nowy Dwór Gdański	Kmieć	Jaśminowa	8	dom (Agropol Prima)		
46	Nowy Dwór Gdański	Kmieć	Jaśminowa	28	dom		
47	Nowy Dwór Gdański	Kmieć	Żuławska		kościół paraf. p.w. św. Jadwigi	XIV w.	128
48	Nowy Dwór Gdański	Kmieć	Żuławska		brama wjazdowa (przeniesiona z Jasionna) przy kościele pw.św. Jadwigi		559 w rejestrze zabytków woj. wamińskiego-mazurskiego
49	Nowy Dwór Gdański	Kmieć	Żuławska		cmentarz przykościelny		
50	Nowy Dwór Gdański	Kmieć	Żuławska		cmentarz ewangelicki (we wsch. części wsi, po płd. stronie drogi)		
51	Nowy Dwór Gdański	Kmieć	Żuławska	27	dom (d.10)		
52	Nowy Dwór Gdański	Kmieć	Żuławska	29	dom (d.11)		
53	Nowy Dwór Gdański	Kmieć	Żuławska	50	dom (i sklep) (d.22)		
54	Nowy Dwór Gdański	Kmieć	Żuławska	41	dom		
55	Nowy Dwór Gdański	Kmieć	Żuławska	60 (d.18)	dom (szkieletowy)		
56	Nowy Dwór Gdański	Kmieć			droga bruk (w osi wschód – zachód po południowej stronie wsi)		
57	Nowy Dwór Gdański	Lubieszewo		1	dom		
58	Nowy Dwór Gdański	Lubieszewo		7	dom i budynek gospodarczy		
59	Nowy Dwór Gdański	Lubieszewo		13	dom (d.wł. Zenon Rybala)		

60	Nowy Dwór Gdański	Lubieszewo		15	dom		
61	Nowy Dwór Gdański	Lubieszewo		19	dom		
62	Nowy Dwór Gdański	Lubieszewo		21	dom		
63	Nowy Dwór Gdański	Lubieszewo		22	dom		
64	Nowy Dwór Gdański	Lubieszewo		27	dom		
65	Nowy Dwór Gdański	Lubieszewo		28	dom		
66	Nowy Dwór Gdański	Lubieszewo		29	dom podcieniowy	pocz. XIX w.	238
67	Nowy Dwór Gdański	Lubieszewo		45	dom mieszkalno-gospodarczy		
68	Nowy Dwór Gdański	Lubieszewo		45	spichlerz		
69	Nowy Dwór Gdański	Lubieszewo		46	dom		
70	Nowy Dwór Gdański	Lubieszewo		d.37 (ob.50/1)	dom podcieniowy	1745r.	172
71	Nowy Dwór Gdański	Lubieszewo		obok nr 40	dom drewniany		
72	Nowy Dwór Gdański	Lubieszewo			kościół paraf. p.w. św. Elżbiety	1341r.	237
73	Nowy Dwór Gdański	Lubieszewo			ogrodzenie kościoła		
74	Nowy Dwór Gdański	Lubieszewo			plebania		
75	Nowy Dwór Gdański	Lubieszewo			cmentarz przykościelny		
76	Nowy Dwór Gdański	Lubieszewo			park przy plebanii		
77	Nowy Dwór Gdański	Lubieszewo			cmentarz ewangelicki w pln.-zach. części wsi, po wsch. stronie drogi		
78	Nowy Dwór Gdański	Lubieszewo			droga bruk		
79	Nowy Dwór Gdański	Marynowo			układ rurolistyczny wsi	1321r.	
80	Nowy Dwór Gdański	Marynowo	Nowodworska	9	dom (d. nr 9, podcieniowy)		
81	Nowy Dwór Gdański	Marynowo	Nowodworska	12	dom		
82	Nowy Dwór Gdański	Marynowo	Nowodworska		kapliczka przydrożna		
83	Nowy Dwór Gdański	Marynowo	Nowodworska	39	dom (d.39)		
84	Nowy Dwór Gdański	Marynowo	Nowodworska	43	dom		
85	Nowy Dwór Gdański	Marynowo	Nowodworska	70/70A	dom podcieniowy (d.42)	1804r.	231
86	Nowy Dwór Gdański	Marynowo	Nowodworska	d.55	dom		
87	Nowy Dwór Gdański	Marynowo	Podcieniowa	29	dom		
88	Nowy Dwór Gdański	Marynowo	Podcieniowa	25 obok d.53	spichlerz (obok d.53, ob.23/25)		
89	Nowy Dwór Gdański	Marynowo	Podcieniowa	23/25 (d.53)	dom (w rejestrze za bytków nr d.52)		798
90	Nowy Dwór Gdański	Marynowo	Podcieniowa	21	dom, d.poczta pruska		
91	Nowy Dwór Gdański	Marynowo	Podcieniowa	19b (d.53)	brama wjazdowa		
92	Nowy Dwór Gdański	Marynowo	Podcieniowa	19b	budynek gospodarczy		

93	Nowy Dwór Gdański	Marynowy	Podcieniowa	19 (d.51)	dom podcieniowy (d.51)		232
94	Nowy Dwór Gdański	Marynowy	Podcieniowa	17 (d.50)	dom (d.50)		
95	Nowy Dwór Gdański	Marynowy	Podcieniowa	bn	dom (między nr 17 a 11?)		
96	Nowy Dwór Gdański	Marynowy	Podcieniowa	47	dom i bud.gospodarczy		
97	Nowy Dwór Gdański	Marynowy	Podcieniowa	7 (d.24)	dom podcieniowy		
98	Nowy Dwór Gdański	Marynowy	Podcieniowa		kościół p.w. św. Anny	1320r.	239
99	Nowy Dwór Gdański	Marynowy	Podcieniowa	9	plebania przy kościele p.w. św. Anny		
100	Nowy Dwór Gdański	Marynowy	Podcieniowa		cmentarz katolicki przykościelny	XIV w.	1458
101	Nowy Dwór Gdański	Marynowy	Podcieniowa		brama cmentarna żelwna		1458
102	Nowy Dwór Gdański	Marynowy	Podcieniowa	3	dom (d.nr 3, d.wł. J.W.Osiejewski)		
103	Nowy Dwór Gdański	Marynowy	Topolowa	8	dom		
104	Nowy Dwór Gdański	Marynowy			droga bruk (w kier. dworca kolejowego)		
105	Nowy Dwór Gdański	Marynowy			cmentarz ewangelicki		
106	Nowy Dwór Gdański	Marynowy			droga bruk (Marynowy-Tuja)		
107	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino			układ ruraliistyczny wsi	XIV w.	
108	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Brzozowa	1	dom		
109	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Główna	14	dom		
110	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Główna	12	kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP	1852r.	796
111	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Główna	12	plebania		
112	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Główna	12	cmentarz przykościelny		
113	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Główna	6	dom		
114	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Główna	4	dom		
115	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Główna	2	dom		
116	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Główna	16	dom		
117	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Główna	17	dom		
118	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Główna	17	spichlerz		
119	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Główna	18	dom		
120	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Główna	19	dom i bud.gospodarczy drew.		
121	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Główna	22	dom		
122	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Główna	23	dom		
123	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Główna	24	dom		
124	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Główna	28	dom		
125	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Główna	31	dom		

126	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Graniczna	7	dom		
127	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Graniczna		ruiny śluzy walowej		
128	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Mostowa	4	dom		
129	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Mostowa	5-9	dom		
130	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Mostowa	7	dom		
131	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Mostowa	6	dom mieszkalnogospodarczy		
132	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Pocztowa	2	dom		
133	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Wabowa	8	dom		
134	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Wabowa	10	dom		
135	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Wabowa	13	dom		
136	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Wabowa	16	dom		
137	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Wabowa	17	dom		
138	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Wabowa	19	dom		
139	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Wabowa	22	dom		
140	Nowy Dwór Gdański	Marzęcino	Żabia	1	dom		
141	Nowy Dwór Gdański	Myszewko		1	dom i dwa budynki gosp.na dz. 3 i dz. 4		
142	Nowy Dwór Gdański	Myszewko		3	zagroda (dom, spichlerz, brama)		
143	Nowy Dwór Gdański	Myszewko		4	dom podcienkowy	1793r.	241
144	Nowy Dwór Gdański	Myszewko		14	dom		
145	Nowy Dwór Gdański	Myszewko		15	dom		
146	Nowy Dwór Gdański	Myszewko		15	ogrodzenie ceglane przy domu nr 15		
147	Nowy Dwór Gdański	Myszewko		16	relikty zabudowy (brama)		
148	Nowy Dwór Gdański	Myszewko		16	budynek gosp.obora cegła (za nr 15)		
149	Nowy Dwór Gdański	Myszewko		17	budynek szkoły i budynek gospod.		
150	Nowy Dwór Gdański	Myszewko		8 i 8a	dom		
151	Nowy Dwór Gdański	Myszewko			droga bruk		
152	Nowy Dwór Gdański	Myszewko			kapliczka przydrożna		
153	Nowy Dwór Gdański	Nowinki		17	dom (drew.)		
154	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	3 Maja	2	budynek magazynowo-produkcyjny w zespole fabryki wódek i browaru Stobrego	1776r.	1471
155	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	3 Maja	2	budynek produkcyjno-administracyjny w zespole fabryki wódek i browaru Stobrego	1776r.	1471
156	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	3 Maja	3	budynek - zespół szkół		
157	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	3 Maja	5	budynek szkoły		

158	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	3 Maja	7	budynek szkoły		
159	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	3 Maja	8	dom		
160	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	3 Maja	12	dom		
161	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	3 Maja	14	dom		
162	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	3 Maja	20	dom		
163	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Bałtycka	5/6	dom		
164	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Bałtycka	9	dom		
165	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Bałtycka	10/12	dom		
166	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Bałtycka	14	dom		
167	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Bałtycka	21	dom		
168	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Bałtycka	24	dom		
169	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Bałtycka	24	spichlerz		
170	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Bałtycka	26	dom		
171	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Bałtycka	31	dom		
172	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Bałtycka	35	dom (za nowowwybudowanym)		
173	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Bałtycka	37	dom		
174	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Bałtycka	41	dom		
175	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Bałtycka	43	dom		
176	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Bałtycka	45	dom		
177	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Bałtycka	47	dom		
178	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Bałtycka	49	dom		
179	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Bałtycka	51	dom		
180	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Bałtycka	53	dom		
181	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Chrobrego	2	dom		
182	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Chrobrego	6	dom		
183	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Chrobrego	7	dom	pol. XIX w.	1321
184	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Dąbrowskiego	3	dom		
185	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Dąbrowskiego	5	dom		
186	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Dąbrowskiego	7	dom		
187	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Dąbrowskiego	9	dom		
188	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Drzymały	3	kościół parafialny p.w.Przemienienia Pańskiego	1851 r.	1419
189	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Drzymały	3	dawna plebania (d.nr 1)		
190	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Drzymały	7	dom		

191	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Drzymale	9	dom		
192	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Drzymale	11	dom		
193	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Dworcowa	12	budynek - NFZ		
194	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Dworcowa	14	budynek-poczta		
195	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Dworcowa	18	dom		
196	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Dworcowa	21	dom		
197	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Dworcowa	22	dom		
198	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Dworcowa	23	dom		
199	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Dworcowa	24	dom		
200	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Dworcowa	25	dom		
201	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Dworcowa	29	budynek dworca kolejki wąskotorowej		
202	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Dworcowa		biokomfortownia kolei wąskotorowej		
203	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Gdańska	1	dom		
204	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Gdańska	2	budynek mieszkalny		
205	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Konopnickiej	19	dom - MOPS		
206	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Kolejowa	2	dom		
207	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Kolejowa	4	dom		
208	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Kolejowa	5	dom		
209	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Kolejowa		dwa budynki mieszkalne w zespole dworca kolejowego (d.dla pracowników kolejowych)		
210	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Kolejowa		wieża ciśnień w zespole dworca		
211	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Kopernika	3	dom		
212	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Kopernika	9	dom		
213	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Kopernika	10	dom		
214	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Kopernika	12	dom		
215	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Kopernika	14	dom		
216	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Kopernika	15	dom		
217	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Kopernika	15a	dom		
218	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Kopernika	17	budynek - Żuławski Park Historyczny (d.młeczarnia)	1902r.	1499
219	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Kopernika	17	magazyn Muzeum Żuławskego	1902r.	
220	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Kościszki	2	dom		
221	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Kościszki	4	dom		
222	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Kościszki	6	dom		

223	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Kościuszki	8	dom		
224	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Mickiewicza	2	dom		
225	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Mickiewicza	5	dom		
226	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	24	dom		
227	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	26	dom		
228	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	27	dom		
229	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	28	dom		
230	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	29	dom		
231	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	31	dom		
232	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	32	dom		
233	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	34	dom		
234	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	35	dom		
235	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	37	dom		
236	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	39	dom		
237	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	40	dom		
238	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	41	dom		
239	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	43	dom		
240	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	45	dom		
241	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	47	dom		
242	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	63	dom		
243	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	69	dom		
244	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	71	dom		
245	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	73	dom		
246	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	74	dom	kon. XVIII w.	1578
247	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	75	dom		
248	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	77	dom		
249	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	79	dom i budynek gospodarczy		
250	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	80	dom		
251	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	80	budynek gospodarczy		
252	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Morska	83	d.budynek administracyjno-produkcyjny, d.zajazd (ob.sklep meblowy)		1097
253	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Obróńców Westerplatte	6	dom		
254	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Obróńców Westerplatte	8	dom		
255	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Obróńców Westerplatte	16	dom		

256	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Obróńców Westerplatte	18	dom		
257	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Obróńców Westerplatte	24	dom		
258	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Obróńców Westerplatte	26	dom		
259	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Obróńców Westerplatte	31	dom		
260	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Plac Wolności	4	dom		
261	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Plac Wolności	6	dom		
262	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Plac Wolności	8	dom		
263	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Plac Wolności	10	dom		1 320
264	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Plac Wolności	12	dom		
265	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Plac Wolności	16	dom		
266	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Plac Wolności	18	dom		
267	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Podmiejska	1	dom		
268	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Podmiejska	8	dom		
269	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Podmiejska	17	dom		
270	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Podmiejska	19	dom		
271	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Portowa	2	dom		
272	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Sikorskiego		most drogowy zwodzony na rz. Tułdze w ciągu ul. Sikorskiego	1934 r.	1534
273	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Sikorskiego	5	dom	kon. XVIII w.	734
274	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Sikorskiego	7	dom		
275	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Sikorskiego	8a	dom (d.8/7)		
276	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Sikorskiego	9	dom	kon. XIX w.	1608
277	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Sikorskiego	10	dom		
278	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Sikorskiego	11	dom (1862r)		
279	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Sikorskiego	11	dom		
280	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Sikorskiego	12	dom		
281	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Sikorskiego	13	dom		
282	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Sikorskiego	14	dom	pol. XIX w.	1585
283	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Sikorskiego	18	dom		
284	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Sikorskiego	19	dom		
285	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Sikorskiego	21	budynek - Żuławski Ośrodek Kultury	1935 r.	1687
286	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Sikorskiego	23	budynek starostwa powiatowego	1936 r.	1686
287	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Sikorskiego	26	dom		
288	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Sikorskiego	28	dom		

289	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Słowackiego	1	dom (czworak)		
290	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Słowackiego	3	dom (czworak)		
291	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Tuwima	5	wieża ciśnień	1909r.	1371
292	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Tczewska		cmentarz katolicki		
293	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Warszawska	21	dom		
294	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Warszawska	32	dom		
295	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Wejhera	2	dom		1322
296	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Wejhera	4	dom		
297	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Wejhera	6	dom		
298	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Wejhera	7	dom		
299	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	Wejhera	9	dom		
300	Nowy Dwór Gdański	Orłowiec		bn	dom drewniany (pkt skupu dziczyzny)		
301	Nowy Dwór Gdański	Orłowo	Brylantowa	4	dom wraz z budynkiem gospodarczym		
302	Nowy Dwór Gdański	Orłowo	Brylantowa	3	dom i budynek gosp.		
303	Nowy Dwór Gdański	Orłowo	Żuławska	12	dom		
304	Nowy Dwór Gdański	Orłowo	Żuławska	19	kościół fil.pw św. Barbary	1350r.	244
305	Nowy Dwór Gdański	Orłowo	Żuławska	34	szkola		
306	Nowy Dwór Gdański	Orłowo	Żuławska	37	dom		
307	Nowy Dwór Gdański	Orłowo	Żuławska	52	dom i 2 budynki gospodarcze		
308	Nowy Dwór Gdański	Orłowo	Żuławska	66	dom podcieniowy		186
309	Nowy Dwór Gdański	Orłowo	Żuławska	66	budynek gosp.-chlew		
310	Nowy Dwór Gdański	Orłowo	Żuławska	46	dom (róg ul.Żuławska/Jaśminowa)		
311	Nowy Dwór Gdański	Orłowo	Żuławska	bn	dom (usytuowany przed Lubieszewem od str. Orłowa w prawo)		
312	Nowy Dwór Gdański	Orłowo		d.27 d.32/33	dom podcieniowy (nie istnieje, ale nie został skreślony z rejestru.)		246
313	Nowy Dwór Gdański	Orłowo			cmentarz (lapidarium nagrobków przy kościele p.w. św. Barbary)		
314	Nowy Dwór Gdański	Orłowo (Orłowo Pierwsze)	Wspólna	14/16	dom		
315	Nowy Dwór Gdański	Orłowo (Orłowo Pierwsze)		1	dom podcieniowy	1802r.	245
316	Nowy Dwór Gdański	Orłowo (Orłowo Pierwsze)		1	stodoła		245
317	Nowy Dwór Gdański	Orłowo (Orłowo Drugie)	Mennonicka	11	dom podcieniowy	pol. XIX w.	1096
318	Nowy Dwór Gdański	Orłowo (Orłowo Drugie)	Mennonicka	11	budynek gospodarczy przy domu podcieniowym		
319	Nowy Dwór Gdański	Orłowskie Pole			cmentarz mennonicki		
320	Nowy Dwór Gdański	Osóbka			przepompownia		

321	Nowy Dwór Gdański	Osołka		10	dom		
322	Nowy Dwór Gdański	Powalina		1	dom		
323	Nowy Dwór Gdański	Powalina		2	dom mieszkalno gospodarczy		
324	Nowy Dwór Gdański	Powalina		6	dom		
325	Nowy Dwór Gdański	Powalina		bn	budynek mieszkalno - gospodarczy (firma Polanes)		
326	Nowy Dwór Gdański	Rakowiska		21	dom		
327	Nowy Dwór Gdański	Rakowiska		21	spichlerz drewn		
328	Nowy Dwór Gdański	Rakowiska		22	dom i budynek gosp		
329	Nowy Dwór Gdański	Rakowiska		23	dom		
330	Nowy Dwór Gdański	Rakowiska		23	spichlerz drewn		
331	Nowy Dwór Gdański	Rakowiska		za 23	budynek gosp. obora		
332	Nowy Dwór Gdański	Rakowiska		33	dom mieszkalno-gosp. i budynek gosp.		
333	Nowy Dwór Gdański	Rakowiska		34	dom mieszkalny i budynek gosp.		
334	Nowy Dwór Gdański	Rakowiska		bn	dom i budynek gospodarczy		
335	Nowy Dwór Gdański	Różewo			cmentarz menonicki		1 244
336	Nowy Dwór Gdański	Rychnowo Żuławskie		2	dom (d.2)		
337	Nowy Dwór Gdański	Rychnowo Żuławskie		13	dom		
338	Nowy Dwór Gdański	Rychnowo Żuławskie		14	dom		
339	Nowy Dwór Gdański	Rychnowo Żuławskie		19	obora (stajnia obok domu 19)		
340	Nowy Dwór Gdański	Rychnowo Żuławskie		18-18a (d.24)	zagroda (dom, brama, dwie obory ,warsztat, spichlerz, park)	kon. XIX w.	1 215
341	Nowy Dwór Gdański	Rychnowo Żuławskie		bn (d.6)	dom z bud.gospodarczym (na koncu wsi w kier N. Dwór Gd.)		
342	Nowy Dwór Gdański	Ryki		7 (d.10)	dom mieszkalny wraz z gospodarczym		
343	Nowy Dwór Gdański	Ryki		d.12	obora		
344	Nowy Dwór Gdański	Solnica		33	dom		
345	Nowy Dwór Gdański	Solnica		40	dom		
346	Nowy Dwór Gdański	Solnica			spichlerz, ob. mieszkalny		
347	Nowy Dwór Gdański	Solnica			droga bruk Solnica-Rakowiska		
348	Nowy Dwór Gdański	Stawiec			cmentarz menonicki		1 243
349	Nowy Dwór Gdański	Stobna			droga bruk		
350	Nowy Dwór Gdański	Stobna		8	dom		
351	Nowy Dwór Gdański	Stobna		9	dom mieszkalnogospodarczy		
352	Nowy Dwór Gdański	Stobna		5	dom mieszkalnogospodarczy		

353	Nowy Dwór Gdański	Stobna		d.12	dom (d. 12, d.wł.Stefania Derlatka)		
354	Nowy Dwór Gdański	Stobna		15	dom		
355	Nowy Dwór Gdański	Stobna		14	dom		
356	Nowy Dwór Gdański	Stobna		25	dom		
357	Nowy Dwór Gdański	Stobna		27	dom (sklep)		
358	Nowy Dwór Gdański	Tuja			droga bruk		
359	Nowy Dwór Gdański	Tuja			droga (Tuja -Lubieszewo)		
360	Nowy Dwór Gdański	Tuja		1	dom i bud.gosp.		
361	Nowy Dwór Gdański	Tuja		3	dom		
362	Nowy Dwór Gdański	Tuja		11	dom		
363	Nowy Dwór Gdański	Tuja			kościół filialny p.w.Św.Jakuba Apostoła	XIII w.	250
364	Nowy Dwór Gdański	Tuja		20	dom		
365	Nowy Dwór Gdański	Tuja		23	dom		
366	Nowy Dwór Gdański	Tuja		31	dom ,dawna siedziba zarządcy folwarku		
367	Nowy Dwór Gdański	Wierciny		3	dom		
368	Nowy Dwór Gdański	Wierciny		4	dom		
369	Nowy Dwór Gdański	Wierciny		9	dom,plebania		
370	Nowy Dwór Gdański	Wierciny		11	dom		
371	Nowy Dwór Gdański	Wierciny		33	dom		
372	Nowy Dwór Gdański	Wierciny		34	dom		
373	Nowy Dwór Gdański	Wierciny		36	dom		
374	Nowy Dwór Gdański	Wierciny		43	dom (drew)		
375	Nowy Dwór Gdański	Wierciny		przy 36	kapliczka przydrożna		
376	Nowy Dwór Gdański	Wierciny		przy 6	kapliczka przydrożna		
377	Nowy Dwór Gdański	Wierciny			brama cementarna		
378	Nowy Dwór Gdański	Wierciny			cmentarz		
379	Nowy Dwór Gdański	Żelchowo		1	dom		
380	Nowy Dwór Gdański	Żelchowo		5	dom		
381	Nowy Dwór Gdański	Żelchowo		6	dom		
382	Nowy Dwór Gdański	Żelchowo		7	dom		
383	Nowy Dwór Gdański	Żelchowo		17	dom		
384	Nowy Dwór Gdański	Żelchowo		19	dom mieszkalno - gospodarczy		
385	Nowy Dwór Gdański	Żelchowo		24	dom		

386	Nowy Dwór Gdański	Żelchowo		bn(dz.38/2)	dom podcieniowy (wl. M.O pitz), dz.38/2		
-----	-------------------	----------	--	--------------	--	--	--

Załącznik nr 3 lista stanowisk archeologicznych w gminie Nowy Dwór Gdański ujętych w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków Województwa Pomorskiego

Lp	MIEJSCOWOŚĆ	GMINA	NR STAN.	RODZAJ STANOWISKA	CHRONOLOGIA	NR OB. AZP: NR ST.
1	Kmiecin	Nowy Dwór Gdański	1	osada	średniowiecze	15-49;1;
2	Kmiecin	Nowy Dwór Gdański	2	cmentarzysko	okres nowożytny	15-49;2;
3	Kmiecin	Nowy Dwór Gdański	3	osada	okres nowożytny	15-49;3;
4	Kmiecin	Nowy Dwór Gdański	4	znalezisko luźne	neolit	15-49;6;
5	Kmiecin	Nowy Dwór Gdański	5	osada	średniowiecze	15-48;10;
6	Kmiecin	Nowy Dwór Gdański	6	śląd osadnictwa	okres nowożytny	15-48;11;
7	Kmiecin	Nowy Dwór Gdański	7	znalezisko luźne	neolit?	
8	Lubieszewo	Nowy Dwór Gdański	1	osada; ślad osadnictwa; cmentarzysko; osada; cmentarzysko	okres wpływów rzymskich; późne średniowiecze; okres wpływów rzymskich; wczesne średniowiecze; okres lateński / okres wpływów rzymskich	15-47;15;

9	Lubieszewo	Nowy Dwór Gdański	2	śląd osadnictwa; osada; osada; śląd osadnictwa; osada; osada; znalezisko luźne; znalezisko luźne; cmentarzysko; cmentarzysko; cmentarzysko; znalezisko luźne; osada otwarta; osada otwarta	neolit; okres wpływów rzymskich; okres późnolateński; wczesna epoka żelaza; wczesne średniowiecze; późne średniowiecze; wczesne średniowiecze; późne średniowiecze; okres wpływów rzymskich; okres późnolateński; okres wpływów rzymskich; okres wpływów rzymskich; wczesna epoka żelaza; neolit	15-17;14;
10	Lubieszewo	Nowy Dwór Gdański	3	osada otwarta; osada otwarta; śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza; wczesne średniowiecze; okres nowożytny	15-47;16;
11	Lubieszewo	Nowy Dwór Gdański	4	osada otwarta; śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze; okres nowożytny	15-47;17;
12	Lubieszewo	Nowy Dwór Gdański	5	śląd osadnictwa; śląd osadnictwa; śląd osadnictwa	późny neolit; wczesne średniowiecze; okres nowożytny	15-47;18;
13	Lubieszewo	Nowy Dwór Gdański	6	osada;śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza; okres nowożytny	15-47;12
14	Lubieszewo	Nowy Dwór Gdański	7	śląd osadnictwa	neolit	15-47;13
15	Lubieszewo	Nowy Dwór Gdański	8	śląd osadnictwa	neolit	15-47;13;
16	Lubieszewo	Nowy Dwór Gdański	9	osada	okres wpływów rzymskich	15-48;7;
17	Lubieszewo	Nowy Dwór Gdański	10	śląd osadnictwa	późne średniowiecze	15-48;9;
18	Lubieszewo	Nowy Dwór Gdański	11	osada?	okres nowożytny	15-47;11;
19	Lubieszewo	Nowy Dwór Gdański	12	śląd osadnictwa	młodszy okres przedrzymski	15-47;10;
20	Lubieszewo	Nowy Dwór Gdański	13	osada?; śląd osadnictwa	Hallstatt; okres nowożytny	15-47;1;
21	Lubieszewo	Nowy Dwór Gdański	14	osada	neolit	15-48;20;

22	Lubieszewo	Nowy Dwór Gdański	15	śląd osadnictwa; punkt osadniczy; osada	neolit; okres wpływów rzymskich; wczesne średniowiecze	15-48;21;
23	Lubieszewo	Nowy Dwór Gdański	16	osada	okres wpływów rzymskich	15-48;22;
24	Lubieszewo	Nowy Dwór Gdański	17	znalezisko luźne	neolit	
25	Lubieszewo	Nowy Dwór Gdański	18	znalezisko luźne	-	
26	Lubieszewo	Nowy Dwór Gdański	19	znalezisko luźne	wczesne średniowiecze	
27	Lubieszewo	Nowy Dwór Gdański	20	znalezisko luźne	Hallstatt D	
28	Lubieszewo	Nowy Dwór Gdański	21	skarb	okres wpływów rzymskich	
29	Lubieszewo	Nowy Dwór Gdański	22	znalezisko luźne	okres wpływów rzymskich	
30	Marynowy	Nowy Dwór Gdański	1	osada	średniowiecze	16-48;5;
31	Marynowy	Nowy Dwór Gdański	2	osada	średniowiecze	16-48;6;
32	Marynowy	Nowy Dwór Gdański	3	śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich	16-48;9;
33	Marynowy	Nowy Dwór Gdański	4	znalezisko luźne	wczesne średniowiecze	14;16-48;
34	Marynowy	Nowy Dwór Gdański	5	śląd osadnictwa	neolit	16-48;15;
35	Marynowy	Nowy Dwór Gdański	6	osada; skarb	wczesne średniowiecze; okres wpływów rzymskich	16-48;16;
36	Marynowy	Nowy Dwór Gdański	7	śląd osadnictwa	okres nowożytny	16-48;17;
37	Marzecino	Nowy Dwór Gdański	1	śląd osadnictwa	okres nowożytny	14-49;1;
38	Myszewko	Nowy Dwór Gdański	1	droga	późne średniowiecze / okres nowożytny	15-49;5;
39	Myszewko	Nowy Dwór Gdański	2	śląd osadnictwa	neolit	15-49;14;
40	Myszewko	Nowy Dwór Gdański	3	śląd osadnictwa	neolit	15-49;15;
41	Myszewko	Nowy Dwór Gdański	4	śląd osadnictwa	neolit	15-49;16;
42	Myszewko	Nowy Dwór Gdański	5	cmentarzysko	okres późnolateński	15-49;17;
43	Myszewko	Nowy Dwór Gdański	6	cmentarzysko	okres późnolateński	15-49;18;
44	Myszewko	Nowy Dwór Gdański	7	śląd osadnictwa	okres nowożytny	15-48;12;

45	Orłowo	Nowy Dwór Gdański	1	śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	15-48;8;
46	Powalina	Nowy Dwór Gdański	1	skarb	okres wpływów rzymskich	15-49;7;
47	Rychnowo	Nowy Dwór Gdański	1	osada	wczesne średniowiecze	15-48;6;
48	Rychnowo	Nowy Dwór Gdański	2	osada	neolit	
49	Tuja	Nowy Dwór Gdański	1	cmentarzysko	okres wpływów rzymskich	15-48;5;
50	Tuja	Nowy Dwór Gdański	2	znalezisko luźne	okres wędrówek ludów	15-48;1;
51	Tuja	Nowy Dwór Gdański	3	śląd osadnictwa	epoka nieokreślona	15-48;2;
52	Tuja	Nowy Dwór Gdański	4	śląd osadnictwa; osada; śląd osadnictwa; śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza; okres wpływów rzymskich; późne średniowiecze; okres nowożytny	15-48;4;
53	Tuja	Nowy Dwór Gdański	5	śląd osadnictwa	okres nowożytny	15-48;3;
54	Tuja	Nowy Dwór Gdański	6	osada; osada	wczesne średniowiecze; późne średniowiecze	15-48;13;
55	Gozdawa	Nowy Dwór Gdański	1	śląd osadnictwa	okres nowożytny	14-49;2;
56	Jazowa	Nowy Dwór Gdański	1	śląd osadnictwa	okres nowożytny	15-49;4;
57	Nowy Dwór Gdański	Nowy Dwór Gdański	1	dwór	okres nowożytny	15-48;19;
58	Wybicko	Nowy Dwór Gdański	1	osada	neolit	14-48;1;
59	Wierciny	Nowy Dwór Gdański	1	szaniec ziemny	okres nowożytny	16-49;6;